

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากลของเยาวชนมีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดและวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสำนักสากล

- 1.1 ความเป็นมา ความหมายและความสำคัญของสำนักสากล
- 1.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับสำนักสากล
- 1.3 คำที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากล
- 1.4 การวัดสำนักสากล

ตอนที่ 2 แนวคิดที่เกี่ยวกับจิตสำนึก

- 2.1 ความหมายและความสำคัญของจิตสำนึก
- 2.2 การสร้างจิตสำนึก

ตอนที่ 3 การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากล

- 3.1 ความเป็นมาของการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากล
- 3.2 หลักสูตรการศึกษากับสำนักสากล
- 3.3 สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสำนักสากล

ตอนที่ 4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเยาวชน

- 4.1 ความหมายและลักษณะของวัยรุ่น
- 4.2 ทฤษฎีพัฒนาการด้านจริยธรรมของวัยรุ่น
- 4.3 การขัดเกลาทางสังคมกับเยาวชน

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 5.1 งานวิจัยต่างประเทศ
- 5.2 งานวิจัยภายในประเทศ

ตอนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับสำนักสากล

1.1 ความเป็นมา ความหมายและความสำคัญของสำนักสากล

1.1.1 ความเป็นมาของสำนักสากล

ท่ามกลางกระแสแห่งการพัฒนา โลกของเรากำลังเผชิญกับปัญหานานัปการอันเนื่องมาจากการพัฒนาซึ่งล้วนแต่เป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขทั้งสิ้น และการที่จะแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับความร่วมมือและความมุ่งมั่นของผู้คนทั่วทั้งโลก ซึ่งการสร้างอนาคตที่ดีกว่าสำหรับคนทั้งมวลต้องอาศัยความเสียสละและการเปลี่ยนแปลงอย่างลุ่มลึกในเรื่องเจตคติและพฤติกรรม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการจัดลำดับความสำคัญทางสังคมของผู้คน ระดับการศึกษา แบบแผนการบริโภค และแม้แต่ความเชื่อขั้นพื้นฐานที่สุดที่ว่า ปัจเจกบุคคลควรมีความสัมพันธ์กับโลกและสังคมในลักษณะใด และแม้มันจะยากเย็นเพียงใดเราก็ไม่ควรละความมุ่งมั่น ดังคำกล่าวของ ดิลแอร์ เดอ ชาร์แดง (Teilhard de Chardin) ที่ว่า “ยุคสมัยของการแยกรัฐแยกชาติได้หมดลงแล้ว ถึงเวลาที่เราจะละทิ้งอคติเก่าๆ เพื่อการอยู่รอดและร่วมกันสร้างโลก” (*The age of nations is past. the task before us now, if we are to survive, is to shake off our ancient prejudices, and build the earth.*) (Association of World Citizens, 2006) แนวความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับคำกล่าวของฌาคส์ เดอลอร์ส (Jacques Delors) ที่ว่า “โลกคือหมู่บ้านของเรา ถ้าหากหมู่บ้านหลังใดหลังหนึ่งเกิดไฟไหม้ ทุกหลังคาที่คุ้มหัวเราย่อมไม่ปลอดภัยในพลัน หากเราคนหนึ่งคนใดพยายามที่จะลงมือสร้างขึ้นมาใหม่ ความพยายามนั้นย่อมจะเป็นสัญลักษณ์โดยแท้ เราต้องถือความสมานฉันท์เป็นวินัยแห่งยุคสมัย โดยที่แต่ละคนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในความรับผิดชอบโดยรวม” (Delors, Speech, June 1992 อ้างถึงใน นุชนาฏ เนตรประเสริฐศรี และพิศวาส ปทุมต์รังสี, 2540: 35-36)

แนวคิดสำนักสากล (global-mindedness) หรือสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) เริ่มขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงปี ค.ศ.1945 – 1950 จากภาวะตึงเครียดระหว่างนานาชาติ ทำให้นักวิชาการบางส่วนเริ่มหันมาทบทวนถึงผลกระทบของลัทธิชาตินิยม (Nationalism) โดยเฉพาะการเป็นชาตินิยมแบบเชื้อชาติ (biological nationalism) ซึ่งเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากความรู้สึกจงรักภักดีของบุคคลต่อชาติ รวมถึงหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกับตน प्रารณนาให้ชาติของตนเป็นอิสระ มั่นคง เข้มแข็งและปลอดภัย เห็นความสำคัญของเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของตนเหนือชาติเผ่าพันธุ์อื่น (ethnocentrism) ก่อให้เกิดการขยายประเทศและอาณาจักรของบรรดาชาติมหาอำนาจ จนกลายมาเป็นเหตุความขัดแย้งและการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ดังปรากฏในสงครามโลกครั้งที่สอง

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้นักวิชาการเริ่มหันมาสนใจลัทธิสากลนิยม (Universalism) หรือลัทธินานาชาตินิยม (Internationalism) มากขึ้น โดยเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน ดังนั้นมนุษย์พึงได้รับสิทธิต่างๆ โดยไม่คำนึงถึงการมีเพศ ชนชั้น และเชื้อชาติที่ต่างกัน พยายามที่

จะทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างชาติ (international understanding) รวมถึงการติดต่อกันข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural contact) ประเทศต่างๆ ล้วนอยู่ในสังคมโลกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงควรเห็นความสำคัญของการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ นำไปสู่การกำหนดคกฏหมายระหว่างประเทศและการตั้งองค์กรระหว่างประเทศขึ้นในระยะต่อมา เพื่อใช้ในการจัดระเบียบโลกและสร้างระบบดวงคุณอำนาจมิให้ชาติใดชาติหนึ่งมีอำนาจเหนือชาติอื่น อันจะนำมาซึ่งสันติภาพของสังคมโลก (Hett, 1993 อ้างถึงใน ฌฎฐกรณ หลาวทอง, 2544: 9; Saxton, 1995)

ยูเนสโก (UNESCO) เป็นองค์กรแห่งแรกที่ทำให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นในโลก ในปี ค.ศ.1948 ได้จัดประชุม “Tensions That Cause Wars” and “Toward World Understanding” ซึ่งเกี่ยวข้องกับความคิดในเรื่องชาติพันธุ์และความก้าวร้าวของลัทธิชาตินิยมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) อันเป็นกรอบในการให้ความสำคัญกับการให้คุณค่าในเรื่องของการมองโลกเกี่ยวกับสภาพปัญหาของมนุษยชาติมากกว่าการเป็นคนของชาติใดชาติหนึ่ง (Saxton, 1995) โดยยูเนสโก (UNESCO) เสนอแนวคิดว่าบุคคลที่มีสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) สูง จะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับและไม่รังเกียจบุคคลที่นับถือศาสนาหรือมีเชื้อชาติแตกต่างจากตน เห็นว่ามนุษย์ทุกคนควรมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ไม่กีดกันการอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติ บุคคลสามารถอยู่ที่ใดในโลก ควรมีรัฐบาลโลกหรือกฎหมายระหว่างประเทศที่จะดูแลให้ทุกคนในโลกอยู่ดีกินดีและมีสิทธิเท่าเทียมกัน องค์กรระหว่างประเทศควรเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าต่างๆ และสร้างข้อตกลงทางการค้ากับนานาประเทศ มีความชื่นชมในการเป็นพลเมืองโลกมากกว่าการเป็นพลเมืองของชาติใดชาติหนึ่ง เห็นความสำคัญของประเทศอื่นๆ นอกเหนือจากประเทศของตนเอง ไม่มีอคติในเรื่องเชื้อชาติ สนับสนุนให้ทุกชาติได้รับการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของโลก เป็นต้น และได้กำหนดประเด็นการพิจารณาสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ไว้ 8 ประการ คือ ศาสนา การอพยพย้ายถิ่น การปกครอง เศรษฐกิจ ความรักชาติ เชื้อชาติ การศึกษา และสงคราม (Sampson and Smith, 1957 อ้างถึงใน ฌฎฐกรณ หลาวทอง, 2544: 24) ซึ่งประเด็นหนึ่งที่ยูเนสโกให้ความสำคัญคือการศึกษา โดยเสนอวิธีดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อสำนึกนานาชาติ (education for worldmindedness) หรือที่เรียกว่า โลกศึกษา (global education) (Saxton, 1995)

ภายหลังการประชุมดังกล่าว นักวิชาการหลายแขนงทั้งด้านจิตวิทยาและมานุษยวิทยาได้นำเสนองานเขียนเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ได้แก่ ซูลิวาน (Sullivan) และ ชิสโฮล์ม (Chisholm) นักจิตแพทย์ และเบเนดิกต์ (Benedict) นักมานุษยวิทยา ทั้งสามท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ริเริ่มงานเขียนเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติจากนักวิชาการในรุ่นต่อมา (Saxton, 1995) นอกจากนั้นนักวิชาการบางท่านได้สร้างเครื่องมือเพื่อวัดสำนึกนานาชาติ อาทิ เลนซ์ (Lentz, 1950) สร้างเครื่องมือเพื่อวัดเจตคติของความเป็นพลโลก (attitude of World citizenship) ซึ่งสำนึกนานาชาติเป็นหนึ่งในสามองค์ประกอบของเจตคติดังกล่าว แซมป์สันและสมิธ (Sampson

and Smith, 1957) สร้างมาตรวัดสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness scale) โดยอ้างอิงกรอบแนวคิดและประเด็นของยูเนสโกซึ่งถือเป็นต้นแบบของมาตรวัดสำนึกนานาชาติในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม แนวคิดสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ของยูเนสโก (UNESCO) และมาตรวัดสำนึกนานาชาติของแซมปีสันและสมิธถูกโจมตีจากนักวิชาการหลายท่านว่าไม่เหมาะสมกับบริบทของสังคมเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการ คือ

1) ความไม่เหมาะสมของแนวคิดแยกขั้วปฏิบัติ (binary oppositions) หรือ ทวิลักษณ์นิยม (dualism) ที่แบ่งแยกลัทธิชาตินิยม (Nationalism) กับลัทธิสากลนิยมเป็นสองขั้วที่ตรงกันข้าม มากกว่าจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน จะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ของยูเนสโก (UNESCO) ที่ว่า “ผู้มีสำนึกนานาชาติสูงควรมีความชื่นชมในการเป็นพลเมืองโลกมากกว่าการเป็นพลเมืองของชาติใดชาติหนึ่ง”

2) ความไม่เหมาะสมของนิยามสำนึกนานาชาติ เนื่องจากความไม่ครอบคลุมกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ภาวะเศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบางข้อคำถามของมาตรวัดสำนึกนานาชาติยังมีอคติเกี่ยวกับเชื้อชาติ (Racial prejudice) และขาดความชื่นชมในความหลากหลายของชาติพันธุ์ ดังเช่นข้อคำถามต่อไปนี้ “เป็นความคิดที่ดี ถ้าทุกเชื้อชาติแต่งงานข้ามชาติกันได้ จนกระทั่งมีเพียงเชื้อชาติเดียวในโลก”

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น นักวิชาการหลายท่าน ได้แก่ ชมิดท์ (Schmidt, 1975) บาร์เนสและเคอเลเทอร์ (Barnes and Curlette, 1985) และเฮทท์ (Hett, 1993) จึงพยายามปรับปรุงมาตรและองค์ประกอบของสำนึกนานาชาติเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมโลกปัจจุบันและเปลี่ยนมาใช้คำว่าสำนึกสากล (global-mindedness) แทนคำว่าสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) จนถึงปัจจุบัน (Der Karabetian, Shang and Hsu, 1983; Barnes and Curlette, 1985 อ้างถึงใน ณีฎฐกรณ์ หลาวทอง, 2544: 10-11; Saxton, 1995)

ในปี ค.ศ. 1975 องค์การสหประชาชาติได้ก่อตั้ง The Association of World Citizens (AWC) ที่ซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นองค์กรสันติภาพระหว่างนานาชาติ AWC มีสถานภาพเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นองค์กรย่อยขององค์การสหประชาชาติใน Department of Public Information (DPI) และมีสถานภาพเป็นที่ปรึกษาของสภาเศรษฐกิจและสังคมของสหประชาชาติ (UN's Economic and Social Council: ECOSOC) โดยมีภารกิจเกี่ยวกับสิทธิและความยุติธรรมในโลกแห่งสันติภาพ โดยมีเป้าหมายเพื่อทำงานร่วมกับภาคประชาชน สนับสนุนรัฐบาลและองค์กรระดับนานาชาติเพื่อสร้างหมู่บ้านโลกแห่งสันติภาพ ผดุงความยุติธรรมในสังคม และสร้างอารยธรรมใหม่บนพื้นฐานของการเคารพคุณค่าความเป็นมนุษย์และใส่ใจสิ่งแวดล้อม ให้ประชาชนคิดและทำเชิงพลโลกที่มีความรับผิดชอบ AWC ได้จัดประชุมร่วมกันระหว่างนานาชาติหลายครั้งในปี ค.ศ. 1975, 1977, 1980 และ 2001 ที่เรียกว่า “World Citizen Assembly” และได้ประกาศหลักการที่เรียกว่า “Declaration of Interdependence” ในปัจจุบันนี้มีผู้เข้าร่วมประชุม

กว่า 50 ประเทศทั่วโลก ต่างก็สำนึกว่าตนเองก็เป็นพลเมืองของโลก ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านใดด้านหนึ่ง ไม่มีประเทศใดกลุ่มชนใดที่จะแยกตัวอยู่โดดเดี่ยวตามลำพังได้ นำไปสู่แนวคิดเรื่องพลเมืองของโลก (World citizen) (ประชุมสุข อชาวบำรุง, 2530; Association World citizen, 2006)

ในปี ค.ศ. 1992 องค์การสหประชาชาติได้จัดการประชุมสุดยอดสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) หรือที่เรียกว่า ภูมิวิติโลก (Earth summit) เพื่อหามาตรการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมโลกไม่ให้เลวร้ายลงไป โดยประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศไทยได้ร่วมลงนามในอนุสัญญาและข้อตกลงที่สำคัญ คือ แผนปฏิบัติการ 21 (AGENDA 21) (ประเวศ วะสี, 2534) นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 2000 ประเด็นเรื่องรัฐบาลแห่งโลก (World government) และระบบโลกใหม่ (new World order) ก็ถูกหยิบยกขึ้นมาในการประชุมในโอกาสขึ้นสหัสวรรษใหม่ระหว่างวันที่ 5-8 กันยายน ค.ศ.2000 (The UN Special millennium Global Summit) แต่ก็ไม่ได้มีข้อสรุปในเชิงปฏิบัติ โดยเน้นหนักไปในด้านการวิเคราะห์ความน่าจะเป็นไปได้ของสังคมโลกในอนาคต หลังจากที่มีการลงนามโดยผู้นำของประเทศสมาชิก 58 ประเทศ ร่วมกับองค์กรเอกชนในบทบัญญัติว่าด้วยสังคมเอกประชาธิปไตยแห่งโลก (The Charter for Global Democracy) เมื่อวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 1999 ด้วยความเชื่อที่ว่าเมื่อไรก็ตามที่ความซับซ้อนขององค์กรหรือกระบวนการธรรมชาติได้ก้าวมาถึงจุดห่างไกลจากสมดุลอย่างที่สุด เมื่อนั้นความไร้ระเบียบหรือเคออส (chaos) จะเกิดขึ้น นำไปสู่ทางสองแพร่งที่จะทำให้เห็นสิ่งโหดร้าย และมนุษย์จะหวนกลับไปสู่พฤติกรรมพื้นฐานสัญชาตญาณการเอาตัวรอด (fundamentalism) (ประสาน ต่างใจ, 2545: 148-149)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประเทศต่างๆ ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันปกป้องโลก รวมกันเป็นสังคมโลก ซึ่งการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในประเทศของตนเพื่อสร้างสำนึกสากล (education for global-mindedness) เป็นวิธีการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นพลโลก (World citizenship) เนื่องจากสำนึกสากล หรือจิตสำนึกความเป็นพลโลก เป็นหนึ่งในเจตคติของพลโลก (attitude of World citizenship) ซึ่งเจตคติเป็นความรู้สึกทางด้านบวกและลบของบุคคลที่มีต่อวัตถุทางจิตวิทยาอันหมายรวมถึงบุคคล ความคิด วลี คติพจน์ โดยความรู้สึกนั้นจะมีความรู้ ความคิดหรือความเชื่อเป็นรากฐานสำคัญ เพราะเจตคติเป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความคิด และความรู้สึก (Thurstone, 1959 อ้างถึงใน สุมิตรา โภชนา, 2538) ดังนั้น การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากลจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสร้างความเป็นพลโลก (World citizenship)

1.1.2 ความหมายของสำนึกสากล

สำนึกสากล (global-mindedness) และสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) เป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันและมีพัฒนาการต่อเนื่องกันมา การที่จะทำความเข้าใจความหมายของสำนึกสากลจึงจำเป็นต้องเข้าใจความหมายของสำนึกนานาชาติก่อน ซึ่งยูเนสโก (UNESCO) เป็นผู้ริเริ่มใช้คำว่าสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ในปี ค.ศ.1948 สำหรับบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้ริเริ่มงานเขียนเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ได้แก่ ซุลลิแวน (Sullivan) นักจิตวิทยาสังคม ผู้นำการปฏิรูปการศึกษาและสังคมตะวันตกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมการประชุมภาวะความตึงเครียด (Tensions Conference) ที่จัดโดยยูเนสโก (UNESCO) ในหัวข้อการศึกษาเพื่อเด็ก (Childhood Education) ชิสโฮล์ม (Chisholm) นักจิตวิทยาชาวแคนาดา อดีตผู้อำนวยการองค์การอนามัยโลก และเบเนดิกต์ (Benedict) นักมานุษยวิทยาทางวัฒนธรรมที่พยายามค้นหาสิ่งที่ทำให้เกิดสันติภาพและความยุติธรรมและเป็นหนึ่งในผู้เข้าร่วมการประชุมการศึกษาเพื่อเด็กเช่นเดียวกับซุลลิแวน (Saxton, 1995) ซึ่งแนวคิดและนิยามเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติและสำนึกสากลมีรายละเอียดดังนี้

ยูเนสโก (UNESCO) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับสำนึกนานาชาติ (Worldmindedness) ว่าบุคคลที่มีสำนึกนานาชาติสูง จะต้องเป็นผู้ที่ยอมรับและไม่รังเกียจบุคคลที่นับถือศาสนาหรือมีเชื้อชาติแตกต่างจากตน เห็นว่ามนุษย์ทุกคนควรมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ไม่กีดกันการอพยพย้ายถิ่นข้ามชาติ บุคคลสามารถอยู่ที่ใดๆ ในโลก ควรมีรัฐบาลโลกหรือกฎหมายระหว่างประเทศที่จะดูแลให้ทุกคนในโลกอยู่ดีกินดีและมีสิทธิเท่าเทียมกัน องค์กรระหว่างประเทศควรเป็นผู้กำหนดราคาสินค้าต่างๆ และสร้างข้อตกลงทางการค้ากับนานาประเทศ มีความชื่นชมในการเป็นพลเมืองโลกมากกว่าการเป็นพลเมืองของชาติใดชาติหนึ่ง เห็นความสำคัญของประเทศอื่นๆ นอกเหนือจากประเทศของตนเอง ไม่มีอคติในเรื่องเชื้อชาติ สนับสนุนให้ทุกชาติได้รับการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของโลก (Sampson and Smith, 1957 อ้างถึงใน ฉัตรฐกรณ์ หลาวทอง, 2544: 24)

ซุลลิแวน (Sullivan) กล่าวว่าเราไม่สามารถมีสุขภาพจิตที่ดีได้ หากปราศจากความ เป็นพลโลก โดยให้คำนิยามความเป็นพลโลก คือ ความจงรักภักดีต่อมวลมนุษยชาติ ซึ่งเป็นส่วนเติมเต็มความจงรักภักดีต่อครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ (Saxton, 1995: 69)

ชิสโฮล์ม (Chisholm) เชื่อว่าวุฒิภาวะที่สูงขึ้น ควบคู่กับการสร้างเสริมสติปัญญาให้กับเด็กจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การมีสำนึกนานาชาติ อันหมายถึง ความจงรักภักดีที่ยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษยชาติ ซึ่งสอดคล้องกับคำนิยามของซุลลิแวน นอกจากนี้เขาได้เสนอข้อเรียกร้องสามประการเพื่อให้เกิดสันติภาพแก่มนุษยชาติ ได้แก่ 1) ความปลอดภัย หมายถึง การกำจัดเหตุที่ทำให้

เกิดความหวาดกลัวจากความก้าวร้าว 2) สร้างโอกาสที่จะให้ทุกคนอาศัยอยู่อย่างสะดวกสบายตามสมควรด้วยระดับเศรษฐกิจที่ค่อนข้างจะใกล้เคียงกัน 3) ปรารถนาให้คนในสังคมหมกมุ่นเกี่ยวกับสงครามลดลง (Saxton, 1995: 85-86)

เบเนดิกต์ (Benedict) ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชูลิแวน และเชื่อมั่นในการสร้างสำนึกนานาชาติโดยการให้การศึกษา ใช้กระบวนการทางสังคม และให้ความรู้แก่เยาวชน เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความรับผิดชอบ และความเชื่อที่ว่า การเปลี่ยนแปลงพื้นฐานทางวัฒนธรรมจะทำให้สงครามทวีความรุนแรงขึ้นและก่อให้เกิดความหวาดกลัวต่อภัยพิบัติในอนาคต (Saxton, 1995: 96-97)

แซมป์สันและสมิท (Sampson and Smith) ผู้สร้างมาตรวัดสำนึกนานาชาติได้ให้ความหมายสำนึกนานาชาติว่าเป็นคุณลักษณะที่เป็นเจตคติที่ให้ความสำคัญกับการมองโลกเกี่ยวกับปัญหาของมนุษยชาติมากกว่าการเป็นคนของชาติใดชาติหนึ่งโดยเฉพาะ และประกอบด้วยกรอบอ้างอิง 8 มิติ ได้แก่ ศาสนา การอพยพย้ายถิ่น การปกครอง เศรษฐกิจ ความรักชาติ เชื้อชาติ การศึกษา และสงคราม ซึ่งเป็นกรอบอ้างอิงจากยูเนสโก (UNESCO) (Sampson and Smith, 1957 อ้างถึงใน ฌ็องกูรฌ์ หลาวทอง, 2544: 11-12)

แซกตัน (Saxton) ให้นิยามสำนึกนานาชาติ หมายถึง ลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในลักษณะที่มีความชื่นชมยินดี ซาบซึ้งในค่านิยมและวัฒนธรรมอื่น ปัจจุบันมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าสากล (global) พหุวัฒนธรรม (multicultural) และ/หรือ สันติศึกษา (peace education) (Saxton, 1995: 209)

ในเวลาต่อมาเฮทท์ (Hett) ชมิคท์ (Schmidt) บาร์เนส (Barnes) และเคอเลทเทอร์ (Curllette) ได้เปลี่ยนมาใช้คำว่าสำนึกสากล (global-mindedness) แทนคำว่าสำนึกนานาชาติ (worldmindedness) โดยเฮทท์ (Hett, 1993) นิยามคำว่า สำนึกสากล (global-mindedness) หมายถึง ทรรศนะการมองโลกในลักษณะการพิจารณาตนเองในฐานะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสังคมโลก และมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อโลกในฐานะสมาชิกคนหนึ่ง โดยมีองค์ประกอบ 5 ข้อ ดังนี้

- 1) ความรู้สึกรับผิดชอบ (responsibility) หมายถึง การที่บุคคลได้ตระหนกอย่างลึกซึ้งต่อคนอื่นๆ ในทุกส่วนของโลก ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบอย่างมีศีลธรรมเป็นเบื้องต้นต่อการพยายามและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง

2) ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural pluralism) หมายถึง ความชื่นชมยินดีในความหลากหลายทางวัฒนธรรมในโลก และเชื่อว่าวัฒนธรรมทั้งหมดนั้นมีคุณค่าที่จะแสดงให้ปรากฏด้วยการทำให้เกิดความพอใจในการสำรวจและความพยายามเข้าใจกรอบวัฒนธรรมอื่นๆ

3) ผลจากการกระทำ (efficacy) หมายถึง ความเชื่อว่าการกระทำของบุคคลสามารถทำให้เกิดผลที่แตกต่าง และความเชื่อว่าประเด็นความผูกพันในชาติและระหว่างชาติเป็นเรื่องสำคัญ

4) การมองโลกเป็นศูนย์กลาง (global centrism) หมายถึง การคิดในลักษณะที่ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีสำหรับสังคมโลก ไม่ใช่เพียงคิดแต่ว่าอะไรที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศตนเอง

5) การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน (interconnectedness) หมายถึง ความตระหนักและความชื่นชมการมีปฏิสัมพันธ์กับคนและชาติทั้งหมด ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของในโลก

โดยบุคคลที่มีสำนึกสากลจะมีพฤติกรรม ดังนี้

1) ลักษณะส่วนบุคคลที่มีแนวโน้มสงสัยใคร่รู้ ยืดหยุ่น ใจกว้างในสิ่งที่ยังมีความกำกวมหรือคลุมเครืออยู่ เปิดใจแสวงหาโอกาสที่จะรับฟังผู้อื่นและเรียนรู้ในสิ่งที่แตกต่างจากสิ่งที่ตนเป็น

2) เชื่อในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของมนุษยชาติ พิจารณาตรวจสอบตนเองในการติดต่อกับสังคมโลกที่กว้างใหญ่ ตระหนักในความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงของคนในทุกหนแห่ง รู้สึกเป็นเจ้าของโลกร่วมกัน

3) เป็นผู้ชื่นชมในความหลากหลายในวัฒนธรรม เข้าใจในวัฒนธรรม และรู้ว่าวัฒนธรรมมีผลต่อทัศนคติการมองโลกและพฤติกรรมอย่างมาก แสวงหาความหลากหลายและความท้าทายของประสบการณ์ต่างประเทศจะนำไปสู่ความสงบสุขในการดำรงชีวิตได้อย่างไร

4) ต่อต้านการถือคติทุกรูปแบบรวมทั้งอคติโดยการมองเชื้อชาติตนเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากจะพบสิ่งที่ก้าวพ้นจากความรู้ความเข้าใจอย่างพื้นๆ ของวัฒนธรรม ศีลวิ ศาสนา และอื่นๆ ไปสู่สิ่งที่เปี่ยมแก่นสาระของการแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันของมนุษย์โลก

5) เป็นนักกิจกรรม ดำรงชีวิตอยู่โดยมีการกระทำและความรู้สึกของการสร้างพลังอำนาจ (empowerment) มีความเชื่อในความสำคัญของการกระทำบางสิ่งทั้งในระดับสังคมและระดับนานาชาติด้วยความเชื่อว่าจะทำให้ผลที่ได้เปลี่ยนแปลงไป

6) ตระหนักเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในความเป็นไปในทางที่ดีของสิ่งแวดล้อมโลก

7) เข้าใจในความสัมพันธ์ของสังคมโลก รู้สึกเป็นครอบครัวเดียวกัน และเห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนาการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมในชาติของตนและชาติอื่นๆ

8) รู้สึกรับผิดชอบห่วงใยและตระหนักถึงบทบาททางสังคม รู้สึกรับผิดชอบต่อคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมสังคมโลก

9) มีความสามารถทางภาษา เชื่อว่าความสามารถทางภาษาที่สองมีความสำคัญต่อการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่นๆ

10) มีความใฝ่รู้ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาข่าวสารเกี่ยวกับโลก รักการอ่าน การพบปะกับคนจากประเทศต่างๆ และเข้าเรียนในวิชาที่มีประเด็นเกี่ยวกับนานาชาติ

11) มีการรับรู้เชิงอนาคต คือ มีมุมมองที่ยาวไกลและพยายามที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับอนาคต อันเป็นผลเนื่องมาจากของเหตุการณ์และพฤติกรรมในปัจจุบัน (Hett, 1993 อ้างถึงใน ฉันทภักดิ์ หลาวทอง, 2544: 15-16)

สำหรับในประเทศไทย มีผู้ให้คำนิยามสำนึกสากล (global-mindedness) และพัฒนามาตรวัดสำนึกสากลไว้ดังนี้

นิภา สุขพิทักษ์ (2535: 13-16) กล่าวถึงสำนึกสากล (global-mindedness) โดยใช้คำว่าจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองโลก และให้นิยามจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลก หมายถึงสถานะที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองโลก มีความคิดเห็นในทางบวกต่อความเป็นพลเมืองโลก และมีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการของความเป็นพลเมืองโลกซึ่งแบ่งสาระของจิตสำนึกความเป็นพลเมืองโลกเป็น 8 ด้าน ดังนี้คือ

1) ด้านการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและประชาชาติทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา และศาสนา ความรู้สึกเห็นด้วยว่าคนและชาติต่างๆ มีบทบาทเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับในการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างเสมอภาค และมีความเท่าเทียมกันในฐานะแห่งเผ่าพันธุ์มนุษย์เดียวกัน

2) ด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายในลักษณะของวัฒนธรรมที่มีการผสมผสานกัน ความรู้สึกชื่นชม มองเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมประเพณีทั้งที่เป็นของตนและของคนอื่นๆ และพยายามเรียนรู้วัฒนธรรมที่ต่างไปจากตน ด้วยความรู้สึกเข้าใจและปราศจากอคติ

3) ด้านผลกระทบจากการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อโลก ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการกระทำของบุคคลและกลุ่มคน ว่าสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมได้ทั้งในทางบวกและทางลบ ตั้งแต่ในระดับประเทศจนถึงระดับโลก ความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหาย และแสดงการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงผลแห่งการกระทำของตนที่จะเกิดแก่สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อม ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก

4) ด้านจริยธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบและการเอาใจใส่ต่อโลก ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลกที่ต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนและสิ่งมีชีวิต รวมทั้งทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก ตั้งแต่ในระดับเล็กถึงระดับใหญ่ มองเห็นคุณค่าของคน สิ่งมีชีวิตอื่นและทรัพยากรว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกับตน ในฐานะผู้อยู่อาศัยร่วมโลกที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน มีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรับผิดชอบต่อ การคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับคน สิ่งมีชีวิตอื่นและทรัพยากรต่างๆ

5) ด้านการมองโลกเป็นศูนย์กลาง ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจว่าโลกมีฐานะเป็นดาวเคราะห์เพียงดวงเดียวในระบบสุริยะจักรวาลปัจจุบันที่มนุษย์สามารถอาศัยและมีชีวิตรอดอยู่ได้ มองเห็นความสำคัญของการดำรงอยู่และความอยู่รอดของโลกมากกว่าการมองเห็นความสำคัญและการดำรงอยู่ของชาติใดชาติหนึ่ง ตลอดจนมีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงประโยชน์ที่โลกทั้งมวลจะได้รับมากกว่าประโยชน์ที่ตนหรือชาติตนจะได้รับเพียงลำพัง

6) ด้านการมุ่งอนาคต ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับคน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมในระยะยาวอันเนื่องมาจากการกระทำของบุคคล กลุ่มคน ตั้งแต่ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก มีความรู้สึกเห็นด้วยว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บนโลกไม่เพียงเป็นสิทธิของคนในยุคปัจจุบันเท่านั้น แต่เป็นสิทธิของคนที่เกิดตามมาภายหลังด้วย ดังนั้น การสงวนรักษาทรัพยากรเพื่อคนในอนาคตจึงเป็นหน้าที่ของคนปัจจุบัน ตลอดจนมีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงการคำนึงผลเสียที่อาจตามมาในอนาคตอันเนื่องมาจากการกระทำของคนในปัจจุบัน

7) ด้านการใช้ทรัพยากรโลก ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจว่าทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานที่มีอยู่ในโลกนั้นเป็นสิทธิที่ประชาชนและประชาชาติต่างๆ สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน ความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับสังคมและประเทศที่มุ่งสงวนทรัพยากรและพลังงานของตน โดยการแสวงหาและนำทรัพยากรพลังงานจากสังคมอื่นประเทศอื่นมาใช้แทน และมีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการใช้ทรัพยากรและพลังงานที่มีอยู่อย่างประหยัด

8) ด้านการรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจว่าเทคโนโลยีที่เหมาะสมคือเทคโนโลยีที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของสังคมนั้นๆ ความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับการนำเทคโนโลยีนอกวัฒนธรรมของตนมาใช้โดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมของเทคโนโลยีนั้นกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจของตน เพราะเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสังคมหนึ่งไม่จำเป็น ต้องเหมาะสมกับอีกสังคมหนึ่งเสมอไป และมีการกระทำที่แสดงให้เห็นถึงความชื่นชม มองเห็นคุณค่า ประโยชน์และความ ภาวภูมิใจในเทคโนโลยีที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ฉันทุภรณ์ หลาวทอง (2544) ให้นิยามสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย หมายถึง ทรศนะการมองโลกด้วยมุมมองที่กว้างไกล ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ทรัพยากรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เห็นว่าทุกประเทศต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และถือว่ามนุษย์ทุกคนในโลกต่างเป็นหนึ่งในสมาชิกพลเมืองโลก มีสิทธิ เสรีภาพ และมีความเสมอภาคกัน โดยกำหนดให้สำนักสากลมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ และการเป็นสมาชิกพลโลก ดังนี้

- 1) การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้สึกชื่นชมและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมอื่นๆ ไม่มองว่าวัฒนธรรมตนเองเป็นวัฒนธรรมที่ดีที่สุดเพียงอย่างเดียว สนใจเรียนรู้ในประเด็นต่างๆ ทางวัฒนธรรมหรือภาษาต่างประเทศ มีความต้องการที่จะติดต่อสัมพันธ์กับคนต่างชาติหรือต่างวัฒนธรรม
- 2) การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก หมายถึง ความรู้สึกใส่ใจและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกทั้งประเด็นปัญหาที่ประสบอยู่ในปัจจุบันและปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 3) การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันโดยสันติ หมายถึง ความรู้สึกเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของมวลมนุษยชาติ ที่ต้องมีการพึ่งพาอาศัย ร่วมมือ และเข้าไปช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างนานาประเทศ และเห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันโดยสันติ
- 4) การเป็นสมาชิกพลโลก หมายถึง ความรู้สึกที่เห็นว่าตนเองมีฐานะเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมโลก นอกเหนือจากการเป็นสมาชิกของสังคมและประเทศของตน ปฏิบัติตนตามหน้าที่พลเมืองดี มีความเห็นว่ามีมนุษย์ทุกชาติทุกภาษามีความเสมอภาคกัน มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน รู้สึกเห็นถึงคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ และเคารพในสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์คนอื่นๆ

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสำนักสากล แสดงให้เห็นถึงการให้นิยามสำนักสากลที่สอดคล้องกัน โดยมีกรอบแนวคิดหลักมาจากยูเนสโก (UNESCO) ถึงแม้ว่าการกำหนดองค์ประกอบของสำนักสากลจะแตกต่างกันไปบ้างตามบริบทของสังคม แต่ก็มีองค์ประกอบร่วมหลายประการ ได้แก่ การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมองโลกเป็นศูนย์กลาง และการตระหนักถึงปัญหาโลกร่วมกัน โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรและปัญหาสิ่งแวดล้อม

1.1.3 ความสำคัญของสำนักสากล

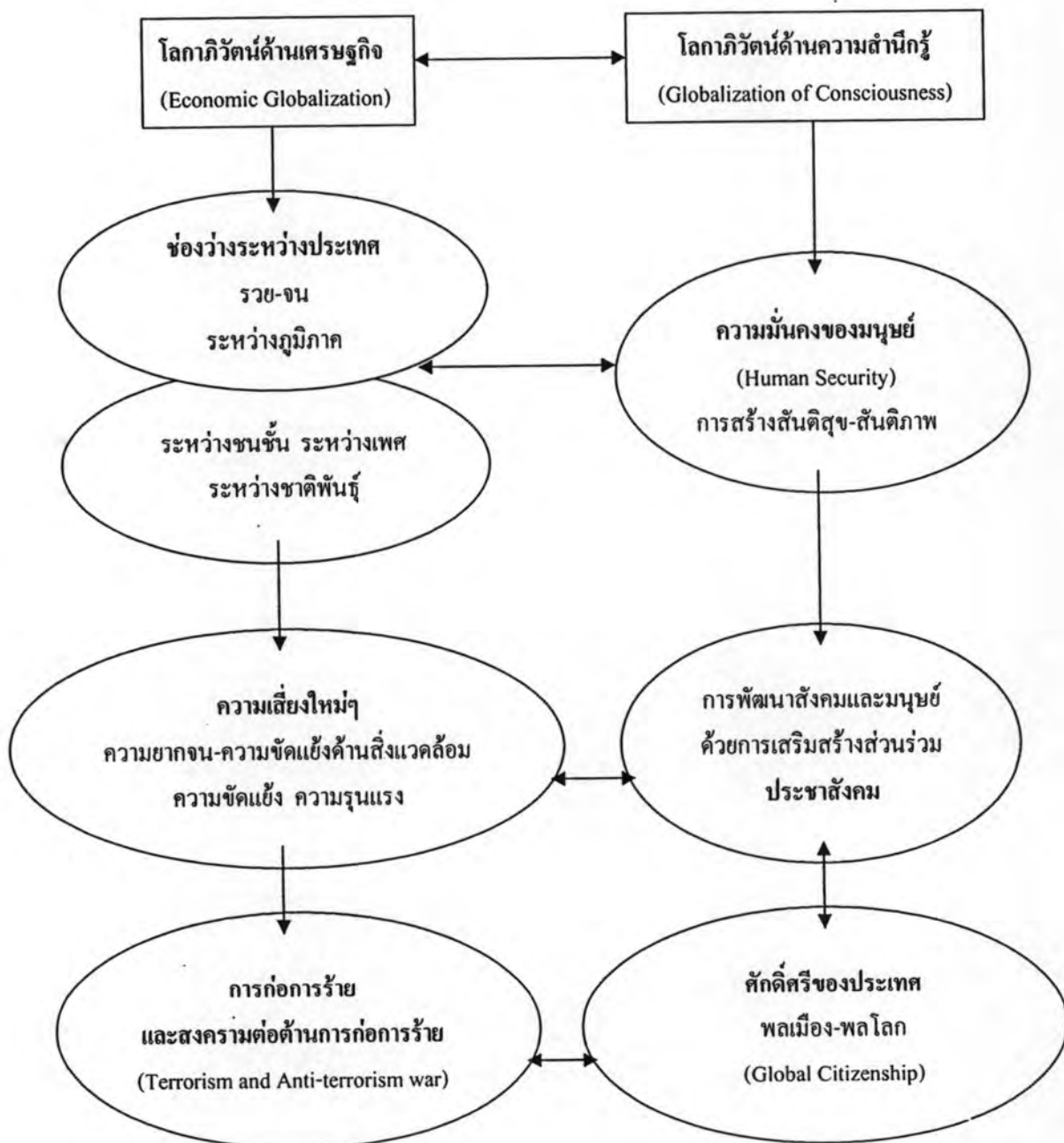
ในปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับสำนักสากลก็ยังคงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าช่วงภาวะดิ่งเหวภัยพิบัติหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีแนวโน้มจะมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ ไชย ฌ พล (2545: 11-12) ได้กล่าวถึงลักษณะโลกาภิวัตน์ไว้ดังนี้

- 1) การเดินทางไปมาหาสู่กันได้ทั่วโลก นำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่างๆ ทั่วโลก
 - 2) การเมืองระหว่างประเทศนำมาซึ่งการรวมพันธมิตรเพื่อสิทธิพิเศษทางการค้า การทหาร และการสร้างศัตรูหรือคู่แข่งใน โลก
 - 3) ธุรกิจระหว่างประเทศนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนสินค้า การบริการและเงิน
 - 4) การศึกษาข้ามชาตินำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนวิทยาการและความรู้ใหม่ๆ
 - 5) วัฒนธรรมนำมาซึ่งการแลกเปลี่ยนความเชื่อ ศาสนาและวิถีการดำเนินชีวิตระหว่างประชาชนนานาชาติ
 - 6) เทคโนโลยีการสื่อสารก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ความรู้ สถานการณ์ จิตสำนึกผ่านสื่อมวลชนและเทคโนโลยีสื่อสารส่วนตัวมากมายหลากหลายรูปแบบทั้งดาวเทียมข้อมูล เคเบิลทีวี โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต ทีวีเน็ต
 - 7) เศรษฐกิจระหว่างประเทศนำมาซึ่งการลงทุนไว้ตามกลไกตลาดและก่อให้เกิดผลกระทบแบบโดมิโนทั้งทางดีและไม่ดี
 - 8) ข้อตกลงระหว่างชนชาติต่างๆ ทั่วโลกก่อให้เกิดกติกาการค้าอยู่ร่วมกัน ค้าขายแลกเปลี่ยนกัน อัตราภาษีการค้าขายระหว่างกัน กฎหมายระหว่างประเทศและรูปแบบการแข่งขันกัน
 - 9) ความร่วมมือระหว่างชนชาติต่างๆ ทั่วโลก ก่อให้เกิดการขยายผลปฏิบัติการต่างๆ สู่ทุกภูมิภาคทั่วโลกพร้อมกัน เช่น สหประชาชาติ ตำรวจสากล ศาลโลก ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ
 - 10) ระเบียบโลกใหม่โดยการนำของกลุ่มประเทศมหาอำนาจแห่งสหประชาชาติ ก่อให้เกิดการควบคุมซึ่งกันและกันให้อยู่ในกติกาตามที่สหประชาชาติเห็นชอบ โดยการเสนอของประเทศสมาชิกและโดยการนำของประเทศที่มีอิทธิพลใน โลกยุคนั้นๆ
- ลักษณะโลกาภิวัตน์ดังกล่าวนำไปสู่ปัญหาสังคมไร้พรมแดน ดังที่สุริชัย หวันแก้ว (2548: 253-254) กล่าวไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่ควบคู่กับโลกาภิวัตน์ คือ ระบบตลาดเสรี ซึ่งมีผลกระทบเคลื่อนไหวที่ไร้พรมแดน ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งสังคมและวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เมื่อมิติเศรษฐกิจและการค้าพาณิชย์เป็นตัวนำการพัฒนา แต่ขาดกลไกทางสังคมในการกำกับ ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจแต่มีสถานะที่ไม่แน่นอนในระดับประเทศ กล่าวคือมีการผลักดันให้มีการใช้ทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมและก่อให้เกิดปัญหาสถานะ

แวดล้อมมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะเด็ก
สตรีและชนกลุ่มน้อย ความขัดแย้งทางด้านทรัพยากรและด้านสิ่งแวดล้อมรวมทั้งมลภาวะ ตลอดจน
จนความเสี่ยงด้านต่างๆ ที่สืบเนื่องจากหลายๆ กรณี ก็กลายเป็นประเด็นปัญหาข้ามพรมแดนไป
เช่น ปัญหาหมอกควันใน 5 ประเทศที่อยู่ใกล้กันเนื่องมาจากไฟไหม้ป่าในอินโดนีเซีย มลภาวะ
ของกลุ่มน้ำนานาชาติอย่างแม่น้ำโขง

โครงสร้างและกระบวนการพัฒนาเช่นนี้ผลักดันให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน
ทั้งภายในและระหว่างประเทศ กลุ่มบุคคลข้ามพรมแดนเหล่านี้รวมไปถึงหญิงและเด็ก ซึ่งสะท้อน
ถึงปัญหาความยุติธรรมทางสังคมและสิทธิมนุษยชน ในปัจจุบันประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชนกำลัง
กลายเป็นระเบียบวาระระหว่างประเทศที่ชัดเจนมากขึ้น นอกจากนี้สถานะโลกาภิวัตน์ยังเปิดช่อง
ทางแก่สิ่งที่เรียกว่า ปัญหาสังคมข้ามพรมแดนซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ปัญหาเดิมขยายตัวกว้าง
ขวางและรุนแรงเข้มข้นขึ้น อาทิ ปัญหาโรคติดต่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งโรคเอดส์ และปัญหาในรูป
ขององค์กรอาชญากรรม การแก้ปัญหาจึงต้องเกิดจากการสร้างความร่วมมือและประสานงานในทุก
ระดับ โดยตระหนักถึงลักษณะปัญหาที่มีความซับซ้อนนี้ให้มากขึ้น และเปลี่ยนแนวคิดไปสู่โลกา-
ภิวัตน์เชิงซ้อน อันประกอบด้วย โลกาภิวัตน์ด้านเศรษฐกิจและโลกาภิวัตน์ด้านความสำนึก
(globalization of consciousness) ซึ่งเป็นการเคลื่อนจากปัญหาช่องว่างระหว่างประเทศ ระหว่างชน
ชั้น เพศ ชาติพันธุ์ สังคมความเสี่ยง การก่อการร้ายและสงคราม ปัญหาความมั่นคงของมนุษย์
ไปสู่การพัฒนาสังคมด้วยการเสริมสร้างประชาสังคมและประชาชนที่มีความเป็นพลโลก (global
citizenship) ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 โลกาภิวัตน์เชิงซ้อน (Globalization as Double Movement)

ที่มา : สุริชัย หวันแก้ว (2548: 253)

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการปฏิวัติจิตสำนึกของลาสโซล กรอฟ และ รัสเซล (Laszlo, Grof and Russell) ผู้แต่งหนังสือการปฏิวัติจิตสำนึก (consciousness revolution) ที่ว่า “อารยธรรมตะวันตกจะพาโลกทั้งโลกเข้าสู่สภาวะวิกฤติ อารยธรรมวัตถุนิยมบริโภคนิยมไม่สามารถจะพาโลกต่อไปได้อย่างมีคุณภาพ วิธีเดียวที่จะรอดจากวิกฤติคือการปฏิวัติจิตสำนึก” อากาของการปฏิวัติจิตสำนึก คือ การไม่นึกถึงตนเองอย่างเดียวนั้น แต่มีการมองเลขตัวตน

(self transcending) ออกไปสู่การนึกถึงผู้อื่น นึกถึงความยุติธรรม ความเป็นจริงทางธรรมชาติ หรือการเข้าถึงธรรม การมีจิตใจสูง โดยอาจสรุปเป็นรูปธรรมดังนี้คือ เคารพศักดิ์ศรีและคุณค่า ความเป็นมนุษย์ของทุกคน มีความรักเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติทั้งปวง คำนึงถึงความยุติธรรม มีการกระทำเพื่อผู้อื่น และเข้าถึงความเป็นหนึ่งเดียวของสรรพสิ่ง (ประเวศ วะสี, 2547: 138)

นอกจากนี้ไชย ฌ พล (2545: 15) ได้กล่าวถึงแนวโน้มด้านจิตสำนึกในอนาคตที่จะ กลายเป็นเรื่องของประชาชาติดังตารางที่ 1 เมื่อโลกเปิดกว้างต่อกันและกัน ทำให้ชนชาติมีอิทธิพล ต่อกันและกันตามฐานะอำนาจที่สร้างสมกันมา จึงจำต้องเปิดวิสัยทัศน์ให้กว้างไกลและจิตใจเป็น สากล

ตารางที่ 1 แนวโน้มด้านจิตสำนึก

อดีต	ปัจจุบัน	อนาคต
1. บุญเป็นเกณฑ์ของผู้ดี	เงินเป็นมาตรฐานของผู้ดี	ภาพลักษณ์เป็นฐานของผู้ดี
2. ครอบครัวกำหนดวิถีชีวิต	การศึกษากำหนดวิถีชีวิต	ศักยภาพกำหนดวิถีชีวิต
3. เน้นการอนุรักษ์	เน้นความก้าวหน้า	เน้นการผสมผสาน
4. ความโกรธแค้นระบาด	ความโลภแผ่ซ่าน	ความหลงด้านใดๆ ครอบงำ
5. ความดีชั่วเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล	ความดีชั่วเป็นเรื่องของสังคม	ความดีชั่วเป็นเรื่องสากล
6. จิตสำนึกเป็นเรื่องในตัว	จิตสำนึกเป็นเรื่องชุมชน	จิตสำนึกเป็นเรื่องประชาชาติ

ที่มา : ไชย ฌ พล (2545: 15)

จากปัญหาสังคมข้ามพรมแดนทั้งปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาความเหลื่อมล้ำทาง เศรษฐกิจและสังคม ปัญหาการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศ ปัญหาความยุติธรรมทาง สังคมและสิทธิมนุษยชน แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องปลูกฝังสำนึกสากลให้เกิดขึ้นใน สังคม เพื่อศักดิ์ศรีของประเทศชาติแทนศักดิ์ศรีที่ได้มาจากการทำสงครามและก่อการร้าย เพื่อความ มั่นคงของมนุษย์อันจะนำไปสู่สันติภาพโลกภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์อันซับซ้อน

1.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับสำนึกสากล

1.2.1 ทฤษฎีการเข้าใจชนชาติอื่น (Theory of understanding other peoples)

ทฤษฎีการเข้าใจชนชาติอื่นเป็นทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่เกี่ยวข้องกับสำนึกสากล ด้วยความพยายามที่จะทำความเข้าใจพฤติกรรมของคนในแต่ละสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ ของ นักสังคมวิทยา ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างทฤษฎีการเข้าใจชนชาติอื่นขึ้น โดยแสดงให้เห็นว่าการที่ชน ชาติหนึ่งจะเข้าใจชนชาติอื่นได้อย่างดีนั้น ขึ้นอยู่กับความเข้าใจถึงปัจจัยทางภูมิศาสตร์

ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของคนในชาตินั้น และในขณะเดียวกันต้องทำความเข้าใจ สังคมและวัฒนธรรมของคน ตลอดจนสถานการณ์ในความสัมพันธ์นั้นด้วย จึงได้มีการให้นิยาม ความหมายต่างๆ ดังนี้

การเข้าใจผู้อื่น หมายถึง การที่ชนชาติหนึ่งสามารถรู้เหตุผลได้ว่า ทำไมชนชาติที่จะ ทำความเข้าใจนั้น จึงได้คิดหรือประพฤติปฏิบัติอย่างที่เขาทำโดยปรากฏให้เห็นอยู่

ภูมิศาสตร์ หมายถึง สาขาวิชาหนึ่งในหมวดวิชามนุษยศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความ สัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ณ จุดใดจุดหนึ่งของโลก โดยแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสังคมหรือชนชาติหนึ่ง ในด้านที่ตั้ง ขนาดและสภาพพื้นที่ ฤดูกาล อากาศ ขนาดและปริมาณน้ำฝน จำนวนประชากร จำนวนและเชื้อชาติของคนกลุ่มน้อย แบบแผน การตั้งถิ่นฐาน ปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่และเวลาขณะการศึกษา

ประวัติศาสตร์ เป็นสาขาวิชาหนึ่งในหมวดวิชามนุษยศาสตร์ที่ศึกษาประสบการณ์ ของมนุษยชาติทั้งที่บันทึกไว้และไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และทั้งที่ถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง หรือไม่ได้ถ่ายทอด จึงต้องอาศัยการตีความจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักประวัติศาสตร์ ในความหมาย แคบ ประวัติศาสตร์ หมายถึง บุคคล เหตุการณ์เพื่อความเข้าใจอันดีเกี่ยวกับความเป็นมาของคน กลุ่มหนึ่งในสังคมนั้นๆ

สังคมและวัฒนธรรม หมายถึง เนื้อหาสาระเกี่ยวกับองค์การทางสังคม (Social organization) และสถาบันทางสังคม (Social Institutions) ทั้งหมดของสังคมมนุษย์ที่เป็นเป้าหมาย ของการศึกษา ซึ่งต่อไปถึงการรวมตัวกันในแบบและขนาดต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการทางสังคมที่ กลุ่มคนเหล่านั้นได้แสดงออก เช่น การขัดเกลาทางสังคม ส่วนสถาบันทางสังคม หมายถึง แบบ แผนการคิดและกระทำเรื่องสำคัญต่าง ๆ ของคนในสังคม คือ เรื่องที่หากละเว้นซึ่งการกระทำแล้ว จะทำให้สังคมไม่มั่นคงหรือเสื่อมสลาย สิ่งใดเป็นแบบแผนของสังคมแล้วก็หมายความว่า สิ่งนั้น เป็นสิ่งที่คนในสังคมจะต้องยึดถือปฏิบัติตาม ซึ่งแต่ละสังคมจะมีแบบแผนแตกต่างกันออกไปจึง เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคม

ตัวเอง หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ต้องการเข้าใจชนชาติอื่นหรือคนใน วัฒนธรรมอื่น อาจกล่าวได้ว่าคนไทยเป็นสมาชิกของสังคมไทย เพราะได้รับการขัดเกลาในสังคม ที่เป็นสมาชิกจึงมีแบบการคิด (Pattern of Thinking) และแบบในการกระทำ (Pattern of Acting) อันเป็นแบบเฉพาะตามสังคมนั้น

สถานการณ์ขณะสัมพันธ์ (The interactional situation) หมายถึง สถานที่ เวลา และ สภาพแวดล้อมที่คนสองเชื้อชาติมาพบปะกัน โดยแต่ละฝ่ายต่างก็มีเป้าหมายของตนที่พยายามจะ ให้บรรลุกับอีกฝ่ายหนึ่ง ตามระเบียบแบบแผนที่ทั้งสองฝ่ายยึดถือร่วมกัน สถานนี้อาจเป็นของฝ่าย ใดฝ่ายหนึ่ง หรือไม่ได้เป็นของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542: 58-67)

โดยสรุป ทฤษฎีความเข้าใจชนชาติอื่นเป็นแนวคิดเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้มนุษย์เข้าใจชนชาติอื่น โดยอาศัยปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม ตัวเอง และสถานการณ์ขณะสัมพันธ์ เพื่อทำให้มนุษย์ที่มีชนชาติและวัฒนธรรมต่างกันเข้าใจกันได้ พฤติกรรมที่แต่ละบุคคลแสดงออกสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างออกไป ดังนั้น การส่งเสริมสำนักสากลให้เกิดขึ้นในสังคมจึงต้องอาศัยการปลูกฝังสมาชิกในสังคมให้เข้าใจชนชาติอื่นก่อน เพื่อให้เกิดการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมและตระหนักว่าตนเป็นสมาชิกหนึ่งในสังคมโลก

1.2.2 ทฤษฎีความเป็นพลเมือง (Theory of Citizenship)

ทฤษฎีความเป็นพลเมืองเริ่มกล่าวถึงในหนังสือ Professional Ethics and Civil morals ของเคอร์ไคม์ (Durkhiem) โดยเคอร์ไคม์กล่าวว่า ความเป็นพลเมืองสามารถเป็นพื้นฐานในการสร้างเสถียรภาพทางสังคม (social solidarity) และมาแทนที่ความเชื่อทางศาสนาในยุคประเพณีหรือยุคดั้งเดิมได้ เทอเนอร์ (Turner, 1993) กล่าวเสริมว่า ความเป็นพลเมืองจะมุ่งเน้นการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลในแต่ละรูปแบบ อันเป็นแรงผลักดันทางสังคมที่จะนำไปสู่การจัดการทางสังคม (social arrangement) เช่น การกระจายผลประโยชน์ผู้ส่วนต่างๆ ของสังคม อย่างไรก็ตาม ไอซินและวูด (Isin and Wood, 1999) กล่าวถึงความเป็นพลเมืองที่ต้องพิจารณาทั้งการปฏิบัติตนและสถานภาพทางสังคมด้วย เนื่องจากความเป็นพลเมืองเน้นความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางสังคมวิทยาและแนวคิดทางด้านกฎหมาย

นอกจากนี้มาร์แชล (Marshall, 1992) ได้กล่าวถึงทฤษฎีความเป็นพลเมืองด้านการเมืองว่า ความเป็นพลเมืองกับรัฐมีลักษณะเป็นวงกลม คือ รัฐเกิดจากพลเมืองซึ่งใช้สิทธิของตนมอบอำนาจอธิปไตยแก่รัฐ ในขณะที่รัฐก็เป็นผู้กำหนดสิทธิพลเมือง ซึ่งรัฐสมัยใหม่ได้ให้สิทธิพลเมืองในหลายด้าน ได้แก่

- 1) การประสานรวมในฐานะความเป็นประชาสังคม (Civic integration) ให้สิทธิด้านเสรีภาพ ทรัพย์สิน การคิด พுக การนับถือศาสนา เป็นต้น
- 2) การประสานรวมในด้านการเมือง (political integration) คือ การให้สิทธิในการลงคะแนนเลือกตั้ง และมีส่วนร่วมทางการเมืองอื่นๆ
- 3) การประสานรวมทางสังคม (Social integration) คือ การแก้ไขสภาพความเป็นอยู่ เพื่อความเท่าเทียมกันในสังคม

สำนักสากลเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นพลโลก (World citizenship) ซึ่งฐานคิดของความเป็นพลโลกมาจากทฤษฎีความเป็นพลเมือง แนวคิดเรื่องสำนักสากลจึงเกี่ยวข้องกับทฤษฎี

ความเป็นพลเมือง ซึ่งแนวคิดทั้งสองให้ความสำคัญกับการตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ทางสังคมของบุคคลเพื่อให้เกิดเสถียรภาพทางสังคม (social solidarity) ทั้งในระดับประเทศและสังคมโลก

1.2.3 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและเจตคติ

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและเจตคติดีความเกี่ยวข้องกับสำนักสากล เนื่องจากสำนักสากลถือเป็นเจตคติหนึ่งที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในสังคม ด้วยการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและเจตคติแบบเดิมๆ หรือส่งเสริมสำนักสากลที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น แนวคิดดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

1) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเจตคติโดยการปรับตัวให้เข้ากับสังคม (The Social Judgment Theory of Attitude Change)

ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของเจตคติด้านพฤติกรรมที่ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานของสังคม เซอริฟและเซอริฟ (Sherief and Sherief, 1967) กล่าวว่าเจตคติเกิดจากการเรียนรู้โดยมีความสัมพันธ์กับหลักเกณฑ์หรือบรรทัดฐานของสังคมประกอบด้วยความคิดของตนเองด้วยการเปลี่ยนเจตคติจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีความขัดแย้งกับเจตคติเดิม และเห็นว่าเจตคติเดิมของตนคลาดเคลื่อนไปจากกลุ่ม เพราะบุคคลจะเห็นว่าบรรทัดฐานของกลุ่มถูกต้องมากกว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงเจตคติมี 2 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 บุคคลจะตัดสินใจและให้การวินิจฉัยข่าวสารใหม่ที่ได้รับโดยนำความรู้หรือข่าวสารเก่ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ขั้นที่ 2 เจตคติจะเกิดขึ้นภายหลังการวินิจฉัยเปรียบเทียบหรือตัดสินใจแล้ว ซึ่งทิศทางของเจตคติจะเปลี่ยนไปตามข้อมูลใหม่ที่ได้รับ ถ้าความขัดแย้งระหว่างเจตคติเดิมกับข่าวสารใหม่น้อย และทิศทางจะเปลี่ยนไปตรงข้ามกับข่าวสารใหม่หากความขัดแย้งมีมาก

2) ทฤษฎีการเรียนรู้หรือทฤษฎีการให้แรงเสริม (Learning Theory or Reinforcement Theory)

ผู้เสนอแนวคิดนี้คือ ฮอฟแลนด์ เจนิส และเคลลี (Hovland, Janis and Kelly, 1953) โดยนำหลักการของทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขมาศึกษา และเสนอว่าเจตคติเกิดจากการเรียนรู้ และจะเปลี่ยนไปเมื่อบุคคลเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งการเรียนรู้จะทำให้เกิดความคิดเห็นใหม่ และการเรียนรู้จะเกิดขึ้นมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงเสริม เมื่อบุคคลมีประสบการณ์ที่ดีต่อสิ่งนั้น ก็จะมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งนั้นด้วย (สุมิตรา โภชนา และสมพิศ นิชลาพันธ์, 2538: 254)

จากแนวคิดในทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเจตคติทั้งสองแนว สามารถสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคล อาจเกิดจากการได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ แล้วเกิดการเรียนรู้ หรือ

เป็นการเปลี่ยนแปลงเจตคติตามบรรทัดฐานของกลุ่มคน นอกจากนี้ประสบการณ์ที่บุคคลได้รับการเสริมแรงทั้งทางบวกและทางลบ (การลงโทษ) จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลด้วย ดังนั้นสำนักสากล อันเป็นเจตคติหนึ่งที่พลโลกพึงมีจึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการเรียนรู้และซึมซับประสบการณ์ต่างๆ

1.3 คำที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากล (global-mindedness)

1.3.1 ความเป็นพลโลก (world citizenship)

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองหรือความเป็นพลโลก (citizenship/ world citizenship) เป็นแนวคิดที่สำคัญมากในสังคมโลกยุคปัจจุบัน การขับเคลื่อนของโลกาภิวัตน์ทำให้จำนวนประชากรที่อพยพย้ายถิ่นฐานสูงขึ้นในรอบทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการอพยพของประชากรสู่ประเทศที่มีรายได้สูง และการเพิ่มขึ้นของการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตและสายการบินราคาถูก ผู้อพยพยังสามารถรักษาความผูกพันและติดต่อกับบ้านเกิดได้ การอพยพดังกล่าวจึงเป็นการนำเอากลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ มารวมกัน ก่อให้เกิดปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ ตลอดจนความแตกต่างทางวัฒนธรรม (โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, 2547: 131) แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเป็นพลโลก (World citizenship) จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการลดปัญหาความขัดแย้งดังกล่าว

1) ความเป็นมาของความเป็นพลโลก

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองถูกหล่อหลอมมาจากสองช่วงเวลาหลักๆ ช่วงแรกเกิดในสมัยที่รัฐกรีกรุ่งเรืองและล่มสลาย (The origin of citizenship in Greco-roman republics) ระหว่าง 4-7 ปีก่อนคริสตศักราช ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ช่วยยืนยันถึงความสำคัญของความเป็นพลโลกตั้งแต่สมัยอดีตคือคำกล่าวของโซเครตีส (Socrates) ที่ว่า "I am a citizen, not of Athens, or Greece, but of the world." (Association of World Citizens, 2006)

ในช่วงที่สองเริ่มต้นจากการเติบโตของรัฐ-ชาติแห่งการปฏิวัติยุโรปตะวันตกและอเมริกาในระหว่างศตวรรษที่ 17-19 จนกระทั่งในศตวรรษที่ 20 ถือเป็นยุคแห่งการปฏิรูปแนวคิดความเป็นพลเมืองอีกครั้ง (Turner, 1993)

1.1) แนวคิดความเป็นพลเมืองในสมัยรัฐกรีก-โรมัน (The origin of citizenship in Greco-roman republics)

1.1.1) ความเป็นพลเมืองขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนทางการเมืองซึ่งถูกควบคุมด้วยกฎหมายที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดขึ้น มากกว่าความสัมพันธ์ภายใน

ครอบครัว วงศ์ตระกูล หรือเผ่าพันธุ์ที่ขึ้นอยู่กับความเป็นญาติ ศาสนา ภูมิหลังทางชาติพันธุ์หรือสถานะที่ได้รับสืบทอดมา

1.1.2) ภาพลักษณ์ที่โดดเด่นของความเป็นพลเมืองในกรุงเอเธนส์ศตวรรษที่ห้า หมายถึง กฎหมายที่ถูกสร้างขึ้น ถูกบริหาร และถูกทำให้ยุติธรรมโดยพลเมืองที่มีเสรีภาพซึ่งเป็นทั้งผู้ออกกฎและผู้ใช้กฎ โดยปราศจากการครอบงำของกษัตริย์หรือนักบวช

ในกรณีแรกความเป็นพลเมืองกำหนดสิทธิและความรับผิดชอบโดยกฎหมาย (Achieved status) ในทางตรงกันข้ามบทบาทและหน้าที่ถูกกำหนดโดยชนชั้นที่สืบทอดมาทั้งความเป็นเครือญาติหรือเพศ (Ascribed status) ในกรณีที่สอง พลเมืองที่มีเสรีภาพเป็นสมาชิกของชุมชนประชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐภายใต้ชนชั้นของพลเมืองที่เข้ามามีส่วนร่วมนั้นๆ

1.2) แนวคิดความเป็นพลเมืองในสมัยใหม่ (The modern idea of democratic citizenship)

แนวคิดความเป็นพลเมืองในสมัยนี้ได้รับอิทธิพลมาจากการปฏิวัติประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตกและอเมริกาในศตวรรษที่ 18 ปาล์มเมอร์ (Palmer) นักประวัติศาสตร์กล่าวว่า การปฏิวัติประชาธิปไตยเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองการปฏิวัติในเชิงเดี่ยว การปฏิวัติในแต่ละประเทศไม่ได้เกิดจากอิทธิพลระหว่างกัน จนกระทั่งในช่วงกลางศตวรรษที่ 17 ถึงกลางศตวรรษที่ 18 หลายๆ ประเทศมีการแบ่งชนชั้น โดยมีชนชั้นสูงหรือชนชั้นผู้นำมากขึ้น รัฐสภาและกฎหมายต่างๆ ไม่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม (Hirschy, 1989) แนวคิดความเป็นพลเมืองจึงเริ่มขึ้นอีกครั้ง โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐเริ่มให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองควบคู่กับการจัดสวัสดิการของรัฐ นำไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชาตินิยม อัตลักษณ์ทางการเมือง (political identity) และการมีส่วนร่วมของพลเมือง (citizen participation) โดยการฟื้นฟูแนวคิดความเป็นพลเมืองนั้นเป็นนโยบายทางการเมืองอย่างหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากกระบวนการของโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เริ่มตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงอยู่ของมนุษยชาติและธรรมชาติ (Turner, 1993) และเมื่อผู้คนเริ่มตระหนักว่าการเรียนรู้เรื่องราวของประเทศอื่น ๆ นอกเหนือจากประเทศของตนมีความจำเป็น เพราะปัญหาต่าง ๆ ที่นับวันจะทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนที่อยู่นอกเหนือพื้นที่นั้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (สิริวรรณ ศรีพหล, 2530)

แนวคิดดังกล่าวได้รับความสนใจจากนักการศึกษาหลายท่าน โคแกน (Cogan) ไนท์ (Kniep) คอลลินส์ และซากาเรีย (Collins and Sakariya) ได้เสนอแนวคิดใหม่ว่าการเป็นพลเมืองดีของประเทศที่ตนอาศัยอยู่นั้นจะเพียงพอหรือไม่ และเสนอว่าควรขยายขอบเขตไปถึงการเป็นพลเมืองดีของโลกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ไนป์ (Kniep, 1986) ชี้ให้เห็นว่า การเป็นพลเมืองดีนั้นไม่ควรจำกัดเฉพาะชุมชนของตน รัฐของตน หรือประเทศของตนเท่านั้น แต่ควรรวมถึงการเป็นพลเมืองดีในชุมชนระดับโลกด้วย (global community) ไนป์ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การพัฒนาความเป็นพลเมืองในระดับโลกนี้เริ่มปรากฏชัดเจนภายหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่พลเมืองของโลกเริ่มตระหนักว่าการเรียนรู้เรื่องราวของประเทศอื่นๆ นอกเหนือจากประเทศที่ตนอาศัยอยู่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันบนโลกนี้ มิใช่อยู่บนผืนแผ่นดินของโลกเดียวกันเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงการอยู่ร่วมกันในแง่ของความสัมพันธ์หรืออาจในแง่ของความขัดแย้งอีกด้วย นอกจากนั้นยังตระหนักถึงข้อเท็จจริงอีกข้อหนึ่งว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกนี้นับวันจะยิ่งเพิ่มทวีขึ้นเรื่อย ๆ และปัญหาที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนที่อยู่นอกพื้นที่นั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แนวคิดเรื่องการอยู่บนโลกนี้ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นจุดเริ่มต้นไปสู่การพยายามที่จะเรียนรู้และเข้าใจบุคคลในที่อื่นๆ รวมทั้งการเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพเพื่อโลกที่เราอาศัยอยู่อีกด้วย

คอลลินส์และซากาเรีย (Collins and Sakariya, 1982) ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการเตรียมเยาวชนสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 ว่าโลกในอนาคตหรือแม้กระทั่งในปัจจุบันเป็นโลกของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของวัตถุดิบ อาหาร พลังงาน เทคโนโลยี การค้า แม้กระทั่งการบริการ ดังนั้น ฐานะของประเทศต่างๆ ในโลกนี้จึงควรอยู่อย่างเท่าเทียมกัน โดยถือว่าทุกประเทศเป็นส่วนหนึ่งของโลก หรือผู้คนที่อยู่ในประเทศต่างๆ ต่างก็เป็นสมาชิกของสังคมโลกหรือเป็นหน่วยหนึ่งของโลกอย่างแท้จริง ดังนั้น การเตรียมคนให้เป็นสมาชิกที่ดีนั้น จึงมีสามารถจำกัดขอบเขตเฉพาะชุมชน รัฐหรือประเทศที่ตนเป็นสมาชิกเท่านั้น แต่การเตรียมพลเมืองดีจำเป็นต้องเตรียมในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมโลกอีกด้วย (สิริวรรณ ศรีพหล, 2530: 15-16)

โคแกน (Cogan) เสนอว่าความเป็นพลเมือง (Citizenship) จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ ความสำนึกในอัตลักษณ์ (Sense of identity) ความพึงใจในการได้รับสิทธิ (The enjoyment of certain rights) การประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน (The fulfillment of corresponding obligations) ระดับความสนใจและความใส่ใจประเด็นสาธารณะ (A degree of interest and involvement in public affairs) และการยอมรับค่านิยมพื้นฐานทางสังคม (An acceptance of basic societal values) ซึ่งการสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น จะต้องสร้างทั้งด้านองค์ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ค่านิยม (Value) และคุณลักษณะ (Disposition) (Cogan and Derricott, 2000)

สำหรับแนวคิดของนักวิชาการในประเทศไทย ชีรยุท บัญมี (2546) กล่าวว่า ความเป็นพลเมือง เป็นรางวัลที่ประชาชนได้รับจากการร่วมมือกับรัฐ-ชาติ แต่รัฐ-ชาติก็ได้ผลตอบแทนจากความเป็นพลเมืองเช่นกัน ที่สำคัญที่สุดคือการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐ รวมทั้งการสร้างความเป็นเอกภาพ ความเป็นหนึ่งเดียว (homogeneity) ให้กับรัฐ โดยรัฐในช่วงต้นมักใช้วิธีการผนวกรวม (assimilation) และการประสานรวม (integration) ซึ่งเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความ เป็นพลเมืองก็คือการมอบสิทธิหรือผลประโยชน์แก่พลเมือง แต่ความเป็นพลเมืองนั้นสร้างได้ยาก เพราะเป็นการสร้างอัตลักษณ์เชิงกลุ่ม จึงต้องอาศัยลักษณะร่วม โดยเฉพาะในกลุ่มที่ขนาดใหญ่ขึ้น นอกจากนี้โลกในยุคโลกาภิวัตน์อยู่ในกระบวนการถดถอยออกจากการเมือง (depoliticization) และมีลักษณะเป็นยุคที่เน้นวิถีชีวิตแนววัฒนธรรม (culturalization) หรือการแสวงหาอัตลักษณ์ (identity) มากขึ้น ปัจจุบันจึงไม่ใช่ยุคของการเมืองแบบชาตินิยม (politic of nationalism) แต่เป็นการเมืองของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ (politics of cultures and identities) (ชีรยุท บัญมี, 2546: 166)

2) คุณลักษณะความเป็นพลโลก (characteristic of citizenship)

นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาค้นคว้าและเสนอคุณลักษณะความเป็นพลโลกไว้ดังนี้

โคแกน (Cogan) และคณะ เสนอคุณลักษณะของความเป็นพลโลก 8 ประการ ที่ผู้กำหนดนโยบายใน 25 ปีข้างหน้าควรให้ความสนใจมีดังนี้

- 1) ความสามารถในการมองเห็นและเข้าถึงปัญหาในฐานะสมาชิกของสังคมโลก
- 2) ความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นในเชิงความร่วมมือและความรับผิดชอบในบทบาทและหน้าที่ทางสังคม
- 3) ความสามารถที่จะเข้าใจ ขอมรับ เห็นคุณค่าและเปิดกว้างสำหรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- 4) ความสามารถที่จะคิดเชิงวิพากษ์ และคิดอย่างเป็นระบบ
- 5) ความมุ่งมั่นที่จะทำให้ความขัดแย้งหมดไปด้วยสันติวิธี
- 6) ความมุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนการดำเนินชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคเพื่อที่จะดูแลและปกป้องสิ่งแวดล้อม
- 7) ความสามารถที่จะสำนึกและต้องการสิทธิมนุษยชน (อาทิ สิทธิของผู้หญิง ชาติพันธุ์ของชนกลุ่มน้อย)
- 8) ความมุ่งมั่นและความสามารถที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับสากลได้

คุณลักษณะทั้ง 8 ประการข้างต้นจะเป็นตัวชี้วัดการดำเนินชีวิตของพลโลกในอนาคต การปฏิสัมพันธ์กันทั่วโลกที่เพิ่มขึ้น จะช่วยให้วิถีชีวิตของประชาชนเป็นพลโลกมากขึ้น เกิดการส่งผ่านแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ทำให้แนวคิดของความเป็นพลเมืองซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งความซับซ้อนนี้จะทำให้พลเมืองสามารถทำหน้าที่ของพวกเขาได้ประสบความสำเร็จ สมาชิกในประชาคมโลกที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้นต้องการพลเมืองที่เข้าใจ ยอมรับและเปิดกว้างสำหรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความคิดเชิงวิพากษ์อย่างเป็นระบบ เข้าไปมีส่วนร่วมในการกระทำบางสิ่ง ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองจะเป็นตัวชี้วัดทิศทางของประชาคมโลก (Cogan and Derricott, 2000)

ศิริเพ็ญ บุรณศิริ (2532) ได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลโลกของนักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร สามารถสรุปคุณลักษณะความเป็นพลโลกได้ 10 ประการ คือ

- 1) การมีความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองดีของประเทศ
- 2) เคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น
- 3) ยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน
- 4) เข้าใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
- 5) ยอมรับในการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน
- 6) เข้าใจในความขัดแย้ง
- 7) ยอมรับแนวคิดทางการเมืองของแต่ละสังคม
- 8) เข้าในสภาวะเศรษฐกิจของโลก
- 9) สนใจและติดตามข่าวเกี่ยวกับปัญหาโลกและวิธีแก้ไข
- 10) ให้ความร่วมมือและส่งเสริมสันติภาพ

จะเห็นได้ว่าคุณลักษณะความเป็นพลเมืองของนักวิชาการทั้งสองท่านมีความใกล้เคียงและสอดคล้องกันมาก โดยเฉพาะในด้านการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เข้าใจและสามารถจัดการกับความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก รวมทั้งการเข้าใจว่าตนเป็นสมาชิกหนึ่งของสังคมโลกที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งคุณลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กับองค์ประกอบของสำนักสากล เนื่องจากสำนักสากลเป็นเจตคติของความเป็นพลโลก

3) มิติของความเป็นพลโลก (multidimensional citizenship : MDC)

คิวโบว์ (Kubow) และคณะได้กล่าวถึงมิติของความเป็นพลโลกเพื่อเป็นแนวคิดสำหรับการเผชิญหน้ากับศตวรรษที่ 21 ของพลโลก ประกอบด้วย 4 มิติหลัก ได้แก่ มิติด้านบุคคล สังคม เวลา และสถานที่ ดังต่อไปนี้

3.1) มิติด้านบุคคล (The personal dimension)

มิติด้านบุคคลของความเป็นพลโลกเป็นการพัฒนาความสามารถของบุคคล และข้อกำหนดคุณลักษณะด้านคุณธรรมของความเป็นพลโลก อุปนิสัยด้านความรับผิดชอบต่อสังคมทั้งด้านจิตใจและการปฏิบัติในฐานะเป็นพลโลก ได้แก่ ความสามารถที่จะคิดเชิงวิพากษ์และเป็นระบบ ความเข้าใจและตระหนักถึงประเด็นด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรม การแสดงความรับผิดชอบ ความร่วมมือและแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ความมุ่งมั่นที่จะปกป้องสิ่งแวดล้อม รักษาสิทธิมนุษยชนและผูกพันกับวิถีชีวิตสาธารณะ

มิติด้านบุคคลของความเป็นพลโลกนี้ การศึกษาต้องพัฒนาและสนับสนุนนักเรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะทั้ง 8 ประการของความเป็นพลโลก โดยการสอนและการเรียนรู้ทั้งด้านองค์ความรู้ ทักษะ และค่านิยมที่เหมาะสม ซึ่งเป็นหน้าที่ของโรงเรียนทั้งหมด ทั้งเนื้อหาที่ปรากฏในหลักสูตร และการศึกษาผ่านวิธีการอื่นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มีอิทธิพลต่อนักเรียน

3.2) มิติด้านสังคม (The social dimension)

มิติด้านสังคมเป็นสิ่งที่ควรตระหนัก ถึงแม้ว่าคุณสมบัติของบุคคลจะมีความจำเป็น แต่ก็ไม่สามารถจะพัฒนามิติของความเป็นพลโลกได้ทั้งหมด ความเป็นพลโลกจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคม ซึ่งรวมถึงการดำเนินชีวิตของประชาชนและการทำงานร่วมกัน ดังนั้น พลโลกต้องสามารถทำงานและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นในบริบททางสังคมที่หลากหลายได้ มีความใส่ใจต่อประเด็นสาธารณะ เพื่อที่จะเผชิญกับปัญหาในทิศทางที่หลากหลาย ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเตรียมให้พลโลกเคารพต่อความคิดและค่านิยมของแต่ละบุคคลด้วย มิติทางสังคมจึงเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับความเป็นพลโลก

3.3) มิติด้านสถานที่ (The spatial dimension)

พลโลกต้องตระหนักว่าตนเป็นสมาชิกของชุมชนหลายๆ ชุมชนที่ซ้อนทับกันอยู่ ทั้งระดับท้องถิ่น ภูมิภาค ชาติ และนานาชาติ เพราะพลโลกต้องพึ่งพาอาศัยระหว่างกันมากขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การสร้างความเป็นพลโลกจะต้องก้าวข้ามพรมแดนของแต่ละประเทศ และร่วมกันแก้ปัญหาในระดับนานาชาติ

3.4) มิติด้านเวลา (The temporal dimension)

พลโลกต้องไม่ยึดติดกับชีวิตในปัจจุบัน อดีตหรืออนาคต ตระหนักถึงผล การมองโลกผ่านการรับรู้ที่คับแคบและจำกัด หรือเชื่อว่าชาติพันธุ์ของตนเองดีที่สุดในโลก

(ethnocentrism) ทั่วๆ ที่วัฒนธรรมนั้นมีข้อจำกัดการรับรู้ด้วยช่วงเวลา ความสามารถที่จะก้าวผ่านวัฒนธรรมจะทำให้สามารถซ่อนความเชื่อว่าชาติตนดีที่สุดไว้ภายในได้ และช่วยจำกัดสิ่งที่เรียกว่า tempocentrism หรือแนวโน้มที่จะจำกัดวิสัยทัศน์ของตนให้ยึดติดกับเหตุการณ์ปัจจุบันได้

มิติด้านบุคคลและสังคมเป็นองค์ประกอบหลักของความเป็นพลโลก การเลี้ยงดูและประเพณีมีอิทธิพลต่อความเป็นพลโลก ดังนั้น พลโลกต้องมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์โลก เพื่อรับรู้ถึงรากเหง้าและความเชื่อมโยงกัน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องคำนึงถึงการกระทำที่ส่งผลต่อพลโลกในอนาคตด้วย อย่างไรก็ตาม การจัดหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นพลโลก ต้องให้เยาวชนมีความรู้และเข้าใจปัจจุบันไปพร้อมๆ กับอดีตและอนาคต ส่งเสริมให้เยาวชนคิดเกี่ยวกับอนาคตและอดีตในประเด็นที่สัมพันธ์กับเวลาและนำมาอภิปรายร่วมกัน มิติด้านเวลาจะช่วยให้พัฒนาและอบรมเยาวชนได้ (Cogan and Derricott, 2000: 134-140) นอกจากนี้โครงการการศึกษาเพื่อความเป็นพลโลก (CEPS) ได้กำหนดกระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียน ผ่านองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านองค์ความรู้ (knowledge) ด้านทักษะ (skill) ด้านเจตคติ (attitude) และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (disposition) (Pitiyanuwat, 2005: 2)

1.3.2 การรับรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness)

การรับรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness) หมายถึง ความสามารถของบุคคลแต่ละคนในการมองเห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโลกอันกว้างใหญ่และมีระบบการติดต่อสัมพันธ์กัน โดยมีองค์ประกอบ 5 ประการ ดังนี้

- 1) การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย (voluntary simplicity) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจในการเลือกบริโภคอย่างเหมาะสม พึ่งพอใจ และมีเสรีภาพจากความต้องการที่เกินจำเป็น หรือหมายถึงการดำเนินชีวิตด้วยความคิด ความระมัดระวังและการพิจารณาอย่างรอบคอบ โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์แบบพลวัตระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นการใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ไม่ใช่ด้วยการผลาญทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) การพัฒนาแบบสมดุล (balance development) หมายถึง การใช้ทรัพยากร พลังงาน การติดต่อสัมพันธ์กับประเทศอื่น และการทำงานอย่างพอเหมาะพอควร ไม่มากหรือน้อยเกินไปของบุคคลและชุมชน ด้วยการพึ่งพาตนเองและผู้อื่นด้วยความรู้สึกลึกที่มีอิสระ มีสิทธิเท่าเทียมกัน
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างนานาชาติ (international reciprocity) หมายถึง การที่ชุมชนหรือประเทศแต่ละแห่งมีบทบาทของการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับด้านวัฒนธรรมด้วยความรู้สึกลึกและการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน โดยไม่มีปัญหาในเรื่องเขตแดนทางภูมิศาสตร์หรือทางการเมืองเป็นอุปสรรค

4) เทคโนโลยีที่เหมาะสม (appropriate technology) หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ด้วยเทคโนโลยีที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งความเหมาะสมของเทคโนโลยีในแต่ละสังคมไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน

5) การมีวิถีชีวิตแบบยั่งยืน (sustainable lifestyle) หมายถึง ความสามารถในการจัดการชีวิตของตนเองให้อยู่ในวิถีทางที่เหมาะสมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เป็นการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพบนพื้นฐานของความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีอย่างมีเหตุผล และรวมไปถึงความสมดุลต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมด้วย (Frazier, 1985 อ้างถึงใน นิภา สุขพิทักษ์, 2535: 32)

โดยสรุป การรับรู้เกี่ยวกับโลกและสำนักสากลมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือ การรับรู้ว่าคุณเป็นพลโลก เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก แต่การรับรู้เกี่ยวกับโลกจะเน้นการปฏิบัติตนเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมโลกได้ และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ในขณะที่สำนักสากลจะเน้นเรื่องของเจตคติและความเชื่อว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของโลก ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความคิดและความรู้สึก

1.3.3 ทรรศนะที่มีต่อโลก (global perspective)

ทรรศนะที่มีต่อโลก (global perspective) หมายถึง ทรรศนะของคนที่มีต่อโลกซึ่งมีสาระสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1) การมีจิตสำนึกอย่างรอบด้าน (Perspective Consciousness) หมายถึง การตระหนักว่าทรรศนะของคน ๆ หนึ่งเกี่ยวกับโลก แม้ว่าจะมีความแตกต่างกัน แต่ก็มีสิทธิอย่างเท่าเทียมกันในการเสนอทรรศนะนั้นๆ

2) ความตระหนักในสถานะของโลก (State of planet Awareness) หมายถึง ความรู้ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ท่ามกลางสภาพการเปลี่ยนแปลง และแนวโน้มเกี่ยวกับประชากรที่เพิ่มขึ้น การอพยพย้ายถิ่น สภาพทางเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กฎหมาย และปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาติ

3) ความตระหนักถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Cross-Cultural Awareness) หมายถึง ความสามารถของประชาชนที่จะเข้าใจถึงความแตกต่างของความคิดและวิถีปฏิบัติของสังคมต่างๆ รวมทั้งความรู้สึกเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของชาติอื่นๆ เท่ากับชาติของตน

4) ความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลวัตของโลก (Knowledge of Global Dynamics) หมายถึง ความตระหนักในความสัมพันธ์ของกลไกและการปฏิบัติงานได้ของระบบสังคมโลก และความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีและแนวความคิดต่าง ๆ ในเรื่องความเปลี่ยนแปลงของโลก

5) ความตระหนักรู้ต่อการกระทำของมนุษย์ (Awareness of Human Choices)

หมายถึง ความรู้สึกในการยอมรับการกระทำของบุคคลและของแต่ละชาติ รวมทั้งการสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าถึงความเป็นไปได้ของผลที่จะเกิดขึ้นทั้งในการกระทำระดับท้องถิ่น และระดับโลก (Frazier, 1985 อ้างถึงใน นิภา สุขพิทักษ์, 2535: 33)

ทรศนะที่มีต่อโลกมีความคล้ายคลึงกับสำนักสากลเป็นอย่างมาก โดยมีองค์ประกอบที่เหมือนกัน ได้แก่ การยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม การตระหนักรู้ต่อการกระทำของมนุษย์ ตลอดจนการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลกหรือสถานะของโลก แต่ทรศนะที่มีต่อโลกจะมีขอบข่ายกว้างกว่าสำนักสากลในด้านองค์ความรู้ นอกเหนือจากด้านความรู้สึก

1.3.4 การคิดคำนึงถึงโลก (global thinking)

การคิดคำนึงถึงโลก (global thinking) หมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก เนื่องจากปัญหาหลายๆ อย่างในปัจจุบันไม่สามารถหยุดยั้งแก้ไขได้โดยการดำเนินการของชาติใดชาติหนึ่ง แต่จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกประเทศ การคิดคำนึงถึงโลกกับสำนักสากลมีความเกี่ยวข้องกันในแง่ของการเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นในโลก ผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์โลกแต่การคิดคำนึงถึงโลกจะเน้นการร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาในเชิงดำเนินการ ในขณะที่สำนักสากลจะคำนึงถึงปัญหาในเชิงความรู้สึกหรือเจตคติ (Mikulecky and Jefferies, 1996 อ้างถึงใน ฉวีวรรณ หลาวทอง, 2544: 19)

1.4 การวัดสำนักสากล

สำนักสากลเป็นเจตคติของความเป็นพลโลก ดังนั้นก่อนทำความเข้าใจการวัดสำนักสากลจึงขออธิบายความหมายและองค์ประกอบของเจตคติเพื่อให้เข้าใจการวัดสำนักสากลมากขึ้น

1.4.1 ความหมายและองค์ประกอบของเจตคติ

สำนักสากล (global-mindedness) จัดอยู่ในจิตสำนึกซึ่งถือเป็นมิติหนึ่งของเจตคติหรือทัศนคติ (attitude) ซึ่งเป็นภาวะสันนิษฐาน (constructs) เช่นเดียวกับคำว่าความคิดสร้างสรรค์ ความวิตกกังวลหรือความรัก เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตหรือวัดได้โดยตรง แต่สามารถอนุมานได้จากพฤติกรรมภายนอกที่บุคคลแสดงออก (ศักดิ์ สุนทรเสณี, 2531) ดังนั้น การวัดสำนักสากลจึงต้องอาศัยความเข้าใจความหมายและองค์ประกอบของเจตคติเป็นพื้นฐานก่อน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ระบุความหมายว่าทัศนคติหรือเจตคติ หมายถึง ท่าทีหรือความรู้สึกของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “attitude” มีรากฐานมาจากภาษาละตินว่า “aptus” แปลว่า โน้มเอียง เหมาะสม หรือท่าที

สำหรับนักจิตวิทยาสังคมได้ให้ความหมายเจตคติไว้อย่างหลากหลายที่ได้รับความนิยมคือ ความรู้สึกทางบวกหรือทางลบของบุคคลที่มีต่อคน วัตถุ สัตว์ สิ่งของ มโนคติและสภาพการณ์ต่างๆ อันเกิดจากการเรียนรู้เมื่อมีสิ่งเร้าที่เหมาะสม (สุมิตรา โภชนา และสมพิศ นิชลาพันธ์, 2538: 240) ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของนักจิตวิทยาการศึกษาที่กล่าวว่า เจตคติ เป็นอักษมาสัย (disposition) หรือความโน้มเอียงที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมที่จะสนองตอบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งเร้า ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งคน วัตถุสิ่งของ หรือความคิด และเจตคติอาจเป็นได้ทั้งบวกและลบ ถ้าบุคคลมีเจตคติบวกต่อสิ่งใด ก็จะมีพฤติกรรมที่จะเผชิญต่อสิ่งนั้น ถ้ามีเจตคติลบก็จะหลีกเลี่ยง นอกจากนี้เจตคดียังเป็นสิ่งที่เรียนรู้และเป็นการแสดงออกถึงค่านิยมและความเชื่อของบุคคลด้วย (สุรางค์ ใศวระกุล, 2533: 246)

โดยสรุป เจตคติ (attitude) หมายถึง ท่าทีหรือความรู้สึกของบุคคลที่ตอบ สนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นการตอบสนองทั้งทางบวกคือการเผชิญหน้ากับสิ่งนั้น และการตอบสนองทางลบ คือการหลีกเลี่ยงสิ่งนั้น

นักจิตวิทยาสังคมได้เสนอโครงสร้างของเจตคติที่สำคัญ 3 กลุ่ม คือ เจตคติที่มีองค์ประกอบเดียว สององค์ประกอบ และสามองค์ประกอบ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้คือ

1) กลุ่มที่ระบุว่าเจตคติมีองค์ประกอบเดียว คือ อารมณ์ หรือความรู้สึกในทางที่ชอบหรือไม่ชอบของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ผู้นำแนวคิดนี้คือ เฮอร์สโตน (Thurstone, 1959) กล่าวว่า เจตคติเป็นความรู้สึกด้านบวกและลบของบุคคลที่มีต่อวัตถุทางจิตวิทยา โดยที่วัตถุทางจิตวิทยาหมายถึงความถึงสิ่งใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นบุคคล ความคิด วลี คติพจน์ ซึ่งบุคคลอาจมีความรู้สึกทางด้านบวกหรือลบต่อวัตถุทางจิตวิทยาแตกต่างกันไป

2) กลุ่มที่ระบุว่าเจตคติมี 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านปัญญา และองค์ประกอบด้านอารมณ์ หรือความรู้สึก ผู้นำแนวคิดนี้คือ แคทซ์ (Katz, 1960) โดยเชื่อว่าความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบโดยมีปัญญาหรือความเชื่อเป็นส่วนของการบรรยายที่หมายของเจตคติและความสัมพันธ์กับที่หมายอื่น

3) กลุ่มที่ระบุว่าเจตคติมี 3 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านปัญญา (cognitive component) ได้แก่ ความเชื่อ ความรู้และความคิดที่บุคคลมีต่อสิ่งๆ หนึ่ง องค์ประกอบด้านความรู้สึก (affective component) ได้แก่ ความรู้สึกชอบ-ไม่ชอบ ดี-ไม่ดีที่บุคคลมีต่อสิ่งๆ หนึ่ง และองค์ประกอบด้านพฤติกรรม (behavioral component) ได้แก่ แนวโน้มหรือความพร้อมที่

บุคคลจะปฏิบัติต่อสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งไทรแอนดิส (Triandis, 1971) ผู้นำแนวคิดนี้ ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า เจตคติเป็นความรู้หรือความเชื่อที่มีความรู้สึกแฝงอยู่ และจะกระตุ้นให้เกิดการกระทำต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสถานการณ์นั้นๆ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าแนวความคิดของกลุ่มที่เชื่อว่าเจตคติมีองค์ประกอบเดียวจะได้รับความนิยมสูงสุด คือ องค์ประกอบด้านความรู้สึกที่มีความรู้ ความคิดหรือความเชื่อเป็นรากฐานสำคัญ โดยเจตคติเป็นผลที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้ ความคิด และความรู้สึก (สุมิตรา โกชนา และสมพิศ นิชลาพันธ์, 2538; ศักดิ์ สุนทรเสณี, 2531) การวิจัยครั้งนี้จึงใช้แนวคิดที่เจตคติมีองค์ประกอบเดียว คือ องค์ประกอบด้านความรู้สึก

นอกจากนี้สุรางค์ ไคว์ตระกูล (2533: 246-247) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของเจตคติไว้ดังนี้

- 1) เจตคติเป็นสิ่งที่เรียนรู้ เป็นแรงจูงใจที่ทำให้บุคคลกล้าเผชิญกับสิ่งเรานั้น หรือหลีกเลี่ยง จึงมีทั้งด้านบวกและด้านลบ
- 2) เจตคติเปลี่ยนแปลงง่าย ซึ่งอาจเปลี่ยนทิศทางจากบวกเป็นลบ เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงทิศทางของเจตคติ หรืออาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงความเข้มข้น (intensity) และเจตคติบางอย่างอาจยกเลิกไปเลยก็ได้
- 3) เจตคติจะเปลี่ยนแปลงตามสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ เนื่องจากสังคมหนึ่งๆ อาจมีค่านิยมที่เป็นอุดมการณ์เฉพาะ และค่านิยมนั้นจะมีอิทธิพลต่อเจตคติของสมาชิก ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงเจตคติจึงต้องมาจากการเปลี่ยนค่านิยม
- 4) การกล่อมเกลாத่างสังคม (socialization) มีความสำคัญต่อพัฒนาการเจตคติของเด็ก โดยเฉพาะเจตคติต่อความคิดและหลักการที่เป็นนามธรรม

โดยสรุป สำนักสากล (global-mindedness) เป็นเจตคติที่พึงประสงค์ของสมาชิกในสังคม และการวัดสำนักสากลเป็นการวัดความรู้สึกหรือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อโลก ประกอบด้วย การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก การพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และการเป็นสมาชิกพลโลก

1.4.2 มาตรการวัดสำนักสากลและมาตรการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

พัฒนาการของมาตรการวัดสำนักสากลเริ่มมีขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อผู้คนเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากความก้าวร้าวของลัทธิชาตินิยม จึงได้เปลี่ยนกรอบในการอ้างอิงหรือให้ความสำคัญกับคุณค่าในเรื่องของการมองโลกเกี่ยวกับปัญหาของมนุษยชาติมากกว่าการเป็นคน

ของชาติใดชาติหนึ่ง ซึ่งนั่นคือ สำนักานานาชาติ (worldmindedness) และได้ถูกปรับเปลี่ยน พัฒนา มาเป็นสำนักสากล (global-mindedness) ในเวลาต่อมา. มาตรฐานสากลและมาตรวัดคุณลักษณะ ที่เกี่ยวข้องมีพัฒนาการตามลำดับเวลา ดังนี้

- ปี ค.ศ. 1950 - Lentz สร้างมาตรเจตคติของพลโลก (attitudes of world citizenship)
- ปี ค.ศ. 1957 - Sampson and Smith สร้างมาตรสำนักานานาชาติ (worldmindedness scale)
- ปี ค.ศ. 1975 - Reddin สร้างแบบวัดความแปลกแยกทางวัฒนธรรม (culture shock inventory)
- Schmidt สร้างมาตรสำนักสากลสำหรับเยาวชน (global-mindedness Scale for Youngsters)
- ปี ค.ศ. 1977 - สุวรรณิ กุลวิจิตรรังสี สร้างแบบสอบถามเพื่อสำรวจจิตสำนึกต่อชาติ
- ปี ค.ศ. 1979 - Silvernail สร้างมาตรการมองโลกในอนาคต (future world perspectives scale)
- ปี ค.ศ. 1981 - Barrows, Anger, Bennett et al สร้างโครงการความเข้าใจเกี่ยวกับโลก (global understanding project)
- ปี ค.ศ. 1982 - ชวนะ ภวากานนท์ สร้างแบบสอบถามความสำนึกทางการเมือง
- ปี ค.ศ. 1986 - วรโรจน์ ภักดี สร้างแบบสัมภาษณ์ความสำนึกในความเป็นคนไทย
- ปี ค.ศ. 1989 - ประเสริฐ กิติรัตน์ตระการ สร้างเครื่องมือประเมินจิตสำนึกเพื่อการพัฒนาชุมชนชนบท
- ปี ค.ศ. 1991 - Enloe, Minoura, Wills et al สร้างมาตรสำนักานานาชาติ โดยพัฒนาปรับปรุงจากมาตรของ Sampson and Smith (1957)
- ปี ค.ศ. 1993 - Hett สร้างมาตรสำนักสากล (global-mindedness scale)
- นิภา สุขพิทักษ์ สร้างมาตรจิตสำนึกต่อความเป็นพลเมืองโลก (global-mindedness scale)
- ปี ค.ศ. 2001 - ัญญุภรณ์ หลาวทอง สร้างมาตรสำนักสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย (global-mindedness scale in Thai socio-cultural context)
- (นิภา สุขพิทักษ์, 2535: 58-59; ัญญุภรณ์ หลาวทอง, 2544: 23)

จากพัฒนาการมาตรฐานสากลและมาตรฐานคุณลักษณะที่เกี่ยวข้องดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าการสร้างมาตรฐานสากลส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือที่นักวิชาการต่างประเทศสร้างขึ้น มีเพียงมาตรฐานสากลของ นิภา สุขพิทักษ์ และณัฐภรณ์ หลาวทองเท่านั้น ที่สร้างโดยอิงบริบทของสังคมไทย เนื่องจากมาตรวัดแต่ละชนิดจะมีความเหมาะสมกับบริบทสังคมนั้นๆ และจะขึ้นอยู่กับยุคสมัยที่นำมาใช้ด้วย หากนำมาใช้ในสังคมอื่นๆ จะต้องนำมาปรับปรุงให้เหมาะสม และมาตรวัดอื่นๆ ที่นักวิชาการไทยได้สร้างนั้นจะจำกัดอยู่ในกรอบสำนักของความรักชาติหรือสังคมที่ตนอาศัยอยู่เท่านั้น ไม่ได้ขยายไปถึงระดับสากล ดังนั้นหากจะวัดระดับสำนักสากลของคนไทย มาตรวัดที่เหมาะสมกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบันมากที่สุดก็คือ มาตรฐานสากลตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับจิตสำนึก

2.1 ความหมายและความสำคัญของจิตสำนึก

2.1.1 ความหมายของจิตสำนึก

จิตสำนึก (consciousness) และรู้อย่างมีสติหรือรู้ด้วยจิตสำนึก (conscious) มีความหมายที่แตกต่างกันออกไปและยากที่จะชี้ชัดว่าจิตสำนึกคืออะไร จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้ให้คำอธิบายและความหมายเกี่ยวกับจิตสำนึกภายใต้ขอบเขตของปรัชญา (Philosophy) และจิตวิทยา (Psychology) ไว้ดังนี้

คอฟฟา (Koffa, 1948) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึก หมายถึง สภาวะจิตที่เกี่ยวกับความรู้สึก ความคิด และความปรารถนาต่างๆ จิตสำนึกเกิดจากการรับรู้ที่มีความหมายเหมือนกับคำว่า ตระหนัก (awareness)

บราวน์ (Brawn, 1983) กล่าวว่าจิตสำนึก หมายถึง รูปแบบของการแสดงออกด้วยจิตใจทั้งหมดในเวลาต่างกัน ซึ่งแสดงออกให้เห็นได้จากพฤติกรรมอันเกิดจากประสบการณ์ของบุคคล

แฟร์ (Freire อ้างถึงใน ประเสริฐ กิติรัตน์ตระกูล, 2533: 26) กล่าวว่าจิตสำนึกเป็นความรู้สึกในสิ่งที่เป็นสัจจการ สิ่งที่เป็นภาวะที่แท้จริงของชีวิตมนุษย์ และสิ่งที่เป็นโลกของมนุษย์ โดยแบ่งจิตสำนึกเป็น 4 ระดับ คือ

1) จิตสำนึกที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง (intransitive consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีความเชื่อในเรื่อง โชคกลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และ โชคชะตา

2) จิตสำนึกกึ่งเปลี่ยนแปลง (semi- intransitivity consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนยอมลดค่าตนเอง ไม่เชื่อมั่นตนเอง รับค่านิยมที่ถ่ายทอดมาอย่างเต็มที่ ใช้ความรุนแรงและอารมณ์ในการตัดสินใจ

3) จิตสำนึกเปลี่ยนแปลงไร้เดียงสา (native-transitivity consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนเริ่มตระหนักถึงปัญหาสังคมของตน เริ่มมีการประท้วง วิพากษ์วิจารณ์ แต่มักจะถูกปลุกกระดมให้เป็นเครื่องมือของกลุ่มผลประโยชน์ เพราะประชาชนยังคงไม่เข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ของสังคม ไม่สามารถวิเคราะห์และสังเคราะห์ปรากฏการณ์นั้นได้ชัดเจน

4) จิตสำนึกขั้นวิพากษ์วิจารณ์ (critical consciousness) หมายถึง การที่ประชาชนมีการคิดใคร่ครวญ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมอย่างลึกซึ้ง เชื่อมั่นในตนเอง ยอมรับผู้อื่นและไม่หลีกเลี่ยงภาระหน้าที่ของตนเอง

โวลแมน (Wolman, อ้างถึงใน สุภัทรา ภูษิตรัตนาวลี, 2547: 8) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึกไว้ 5 ความหมาย คือ

- 1) สภาวะที่รู้ตัวหรือมีสติ
- 2) คุณลักษณะเฉพาะของบุคคลที่รู้สึกรู้ตัว
- 3) ความสามารถที่จะโต้ตอบสิ่งเร้าในสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ
- 4) ลักษณะการพิจารณาตนเอง การทบทวนความคิดตนเอง
- 5) การตัดสินใจกระทำโดยใช้เหตุผลที่ผ่านมา

สุณี ธนาเลิศกุล (2546) ได้รวบรวมความหมายของจิตสำนึก (conscious) ไว้ดังนี้

- 1) สภาวะตื่นรู้ตัวโดยทั่วไป เมื่อเรารู้ตัวและตระหนักรู้สภาพแวดล้อมรอบตัว ก็นับว่ามีจิตสำนึก ความหมายนี้เป็นความหมายพื้นฐานที่สุดของการมีสติหรือความรู้ตัว
- 2) รับรู้บางสิ่งบางอย่างผ่านประสาทสัมผัส
- 3) มีประสบการณ์ที่เราสามารถย้อนรำลึก ประสบการณ์นี้ตามปกติเกิดขึ้นเมื่อเรากำลังตื่นอยู่ แม้ว่าเราสามารถย้อนรำลึกถึงประสบการณ์ในความฝันของเราได้
- 4) มีความตระหนักในบางสิ่งบางอย่างเชิงปัญญา มีความรับรู้ต่อความคิดเห็นของคนอื่น เข้าใจและจดจำไว้ในความคิด
- 5) ทำบางสิ่งโดยเจตนา
- 6) รู้สถานภาพของตน เป็นการตระหนักรู้ถึงความคิดที่เรากำลังมีอยู่และการกระทำที่เรากำลังทำอยู่

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2544: 7) ให้ความหมายจิตสำนึกในทาง สังคมวิทยาหมายถึง การรู้ว่าตัวเองมีอยู่ หรือมีคนอื่นอยู่ด้วย และตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มนั้น

กาญจนา แก้วเทพ (2527: 210) ได้กล่าวถึงจิตสำนึกว่ามีหลากหลายความหมาย ใน เภสัชศาสตร์ หมายถึง สภาวะรู้ตัวทางจิต เช่น คนรู้สึกรู้ว่ากำลังกินข้าว กำลังคิดอะไร ส่วนความหมายที่ใช้ในทางการเมือง หรือแวดวงมาร์กซิสต์ หมายถึง ภาวะทางจิตที่รู้ตัวหรือรู้ ว่า ความคิด ความรู้สึก และการกระทำของตนกำลังสอดคล้องรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นตนเอง หรือชนชั้นอื่น

จากทัศนะของนักคิดต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า จิตสำนึก หมายถึง สภาวะการรับรู้ ของจิตอย่างมีสติ มีความคิด ความรู้สึก และความสามารถที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้าในสภาวะ แวดล้อมที่ตนกำลังสนใจอยู่ ผ่านการตัดสินใจบนพื้นฐานของประสบการณ์ที่ผ่านมา

2.1.2 ความสำคัญของจิตสำนึก

ประเวศ วะสี (2547: 3) กล่าวว่า สำนึกหรือจิตสำนึก (consciousness) กำหนดการ รับรู้ ความรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ หากสำนึกแคบ การรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด และ พฤติกรรมก็แคบ ถ้าสังคมใหญ่แต่สำนึกเล็กก็จะเกิดความขัดแย้ง ทำให้ไม่สามารถรักษาความเป็น ปกติสุขของสังคมไทย การยกระดับสำนึกของคนในชาติจึงควรเป็นแกนกลางของยุทธศาสตร์การ พัฒนาชาติ

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร (2543: 5-6) กล่าวว่าสำนึกเป็นสิ่งที่อยู่ลึก ในจิตใจของคน เป็นตัวชี้ นำ กำกับ กลั่นกรองพฤติกรรมของคน ตลอดจนองค์ประกอบทั้งหลาย ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว กลุ่มคน องค์กร ชุมชน หรือสังคมโดยรวม ล้วนได้รับอิทธิพล จากสำนึกของคนไม่ทางตรงก็ทางอ้อม จะเห็นได้ว่าความดี ความเลว ความเจริญ ความเสื่อม ตลอดจน จริตกรรม ประเพณี วัฒนธรรมในแต่ละสังคมก็ล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจาก “สำนึก” ของ คนเช่น กัน ดังนั้น สำนึกจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก แต่ขณะเดียวกันก็เป็นเรื่องที่น่าไขว่คว้า จับต้อง ยาก และพัฒนายาก การพิจารณาถึงสำนึกจะต้องพิจารณาทั้งสองด้าน คือ สำนึกที่ไม่พึงปรารถนา ที่ควรร่วมกันคิดว่ามีอะไรบ้าง มีผลกระทบต่อสังคมมากน้อยเพียงใด และควรร่วมกันกำจัดให้พ้น ไปจากสังคม หรือทำให้ลดลง สำหรับสำนึกที่พึงปรารถนาให้เป็นเสมือนทิศทางหรือเป้าหมายที่ ร่วม กันคิดว่าเราจะไปทางไหนกัน เพื่อให้การส่งเสริม สนับสนุน เกิดการยอมรับให้กว้างขวาง

2.2 การสร้างจิตสำนึก

ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม ศัญจร (2543) ได้อธิบายการสร้างจิตสำนึกของคนว่า อยู่ภายใต้อิทธิพลของปัจจัยแวดล้อมทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนี้

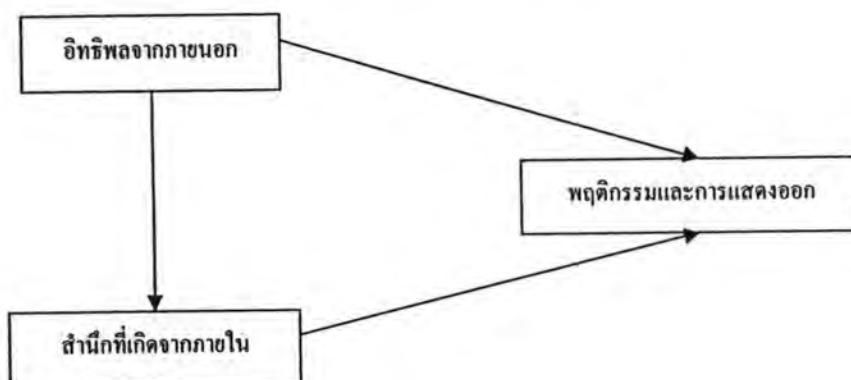
1) สำนึกที่ก่อเกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การครุ่นคิด ไตร่ตรองของแต่ละคนในการพิจารณาตัดสินใจในเชิงการให้คุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจเพื่อขัดเกลาตัวเองให้เป็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ฉะนั้นมนุษย์สามารถสร้างสำนึกให้ตนเองได้ โดยนำพาการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด ฯลฯ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใดก็ฝึกฝนและสั่งสมสำนึกแบบนั้น เป็นการสร้างสำนึกใหม่โดยใช้ปัจจัยภายในเพื่อสร้างสำนึกตัวเอง ยิ่งผ่านการขัดเกลา ตอกย้ำและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเกลาสำนึกของตัวเอง สำนึกนั้นก็จะเป็นจิตใต้สำนึก

2) สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เมื่อมนุษย์อยู่ในสังคมย่อมหลีกเลี่ยงอิทธิพลของภาวะแวดล้อมไม่ได้ ภาวะดังกล่าวได้อบรมกลุ่มเกลาและสะสมการรับรู้ที่ละเอียดถี่ถ้วนจนเกิดเป็นรูปแบบอันหลากหลายของสำนึก ในลักษณะการตัดสินใจแยกแยะว่าอะไรดี ไม่ดี อะไรควร ไม่ควร กระบวนการพัฒนาจิตสำนึกในคนๆ หนึ่งมีที่มาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคม เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน คนทั่วไป ฯลฯ ตลอดจนระดับที่สูงขึ้น เช่น องค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งล้วนมีส่วนในการสร้างสำนึกทั้งทางดีและทางเลว

3) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกกับปัจจัยภายในต่อการเกิดสำนึก ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องกัน ไม่มีต้นมีปลาย สำนึกที่มาจากภายนอกเป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของคนแล้วกลายเป็นสำนึกธรรมชาติและมักไม่รู้ตัว แต่สำนึกที่เกิดจากภายในเป็นการจงใจ เป็นการเลือกสรร รู้ตัว สร้างขึ้นเอง แท้จริงทุกขณะจิตมีการปรับเปลี่ยน มีการตอบโต้ระหว่างสิ่งที่มากระทบภายนอกและสิ่งที่คิดเองจากภายใน เช่น สิ่งที่มากระทบภายนอกมีคนมาบอกว่าทำดีไม่เห็นได้ดี แต่เรามีสำนึกภายในดีจึงเกิดการต่อสู้กันเพราะเราเชื่อว่าทำดีได้ดี การที่จะทำให้คนมีสำนึกที่ดีจะต้องทำทั้งสองทางพร้อมกัน ทางหนึ่งต้องส่งเสริมให้เกิดความรักและสร้างสำนึกที่ดีให้ตนเอง พร้อมกันนั้นต้องพยายามหาวิธีการผลักดัน ส่งเสริม รณรงค์ให้สังคมโดยทั่วไปทั้งกลุ่มคนและองค์กรมีการสร้างกิจกรรมหรือมีโครงการที่จะนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกที่ดี ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ของพฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์

ที่มา : ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม ตัญจร (2543)

สุพจน์ ทรายแก้ว (2545 อ้างถึงใน สุภัทรา ภูษิตรัตนาวดี, 2547: 11) ได้อธิบายถึงการก่อรูปของจิตสำนึกว่าเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง และยากที่จะกำหนด แยกแยะหรือทำการจัดลำดับขั้นเพื่อบ่งชี้ว่าบุคคลรู้สึกอย่างไรได้ชัดเจน และยังมีความเกี่ยวพันกันกับคุณลักษณะทางด้านสติ ปัญญาและการกระทำของมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

1) คุณลักษณะด้านพุทธิพิสัย หมายถึง การรับรู้ (cognition) หรือการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมผ่านประสาทสัมผัสต่างๆ ทำให้บุคคลรู้จักหรือระลึกถึง มีความเข้าใจสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินคุณค่าของสิ่งดังกล่าวได้ .

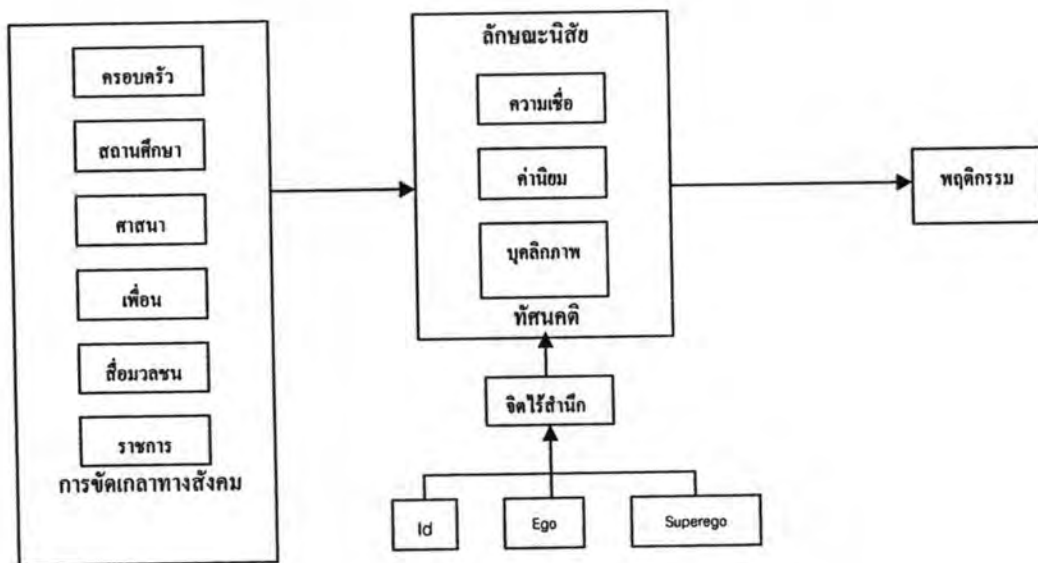
2) คุณลักษณะด้านจิตพิสัย หมายถึง ความรู้สึกทางจิตใจ (affection) ได้แก่ ความสนใจหรือใส่ใจในสิ่งดังกล่าว โดยมีปฏิกิริยาสนองตอบการเห็นหรือให้คุณค่า การจัดระบบของคุณค่าและสร้างเป็นคุณลักษณะนิสัย

3) คุณลักษณะทางด้านทักษะพิสัย หมายถึง พฤติกรรม (behavior) หรือการแสดงออกที่สามารถจะสังเกตรูปแบบความประพฤติได้อย่างชัดเจน เรียกว่า บุคลิกภาพ

จิตสำนึกของบุคคลจึงเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการมีประสบการณ์ตรงกับสิ่งเร้า การรับรู้ในส่วนนี้ได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจของบุคคลในรูปของความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมเป็นคุณลักษณะทางจิตที่ก่อรูปผ่านกระบวนการทางปัญญา เป็นปฏิกิริยาตอบสนองต่อปรากฏการณ์ทางสังคม การเสริมสร้างความรู้ให้แก่บุคคลในสังคมตามกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นระบบจะทำให้ได้ทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพผ่านกระบวนการจัดการศึกษา ซึ่งในทางสังคม

ศาสตร์เรียกว่า การขัดเกลาทางสังคม (socialization) อันเป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกของสังคมเกิดการรับรู้มีจิตสำนึกและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ การขัดเกลาทางสังคมเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ให้บุคคลมีการรับรู้ มีจิตสำนึก มีบุคลิกภาพหรือมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ จึงเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ลักษณะของความ สัมพันธระหว่างองค์การ ในการขัดเกลาทางสังคมแสดงดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การกล่อมเกลาทางสังคมเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกและพฤติกรรมแก่สมาชิกสังคม

ที่มา : สุพจน์ ทรายแก้ว (2545)

โดยสรุป การเกิดจิตสำนึกของมนุษย์ เกิดจากทั้งปัจจัยภายในคือความครุ่นคิดไตร่ตรองด้วยตนเอง และจากปัจจัยภายนอกคืออิทธิพลจากสภาวะแวดล้อม โดยปัจจัยภายในและภายนอกมีอิทธิพลระหว่างกัน จึงไม่สามารถแยกจากกันได้อย่างชัดเจน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มนุษย์จึงเกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัยจากประสบการณ์ของมนุษย์และก่อรูปขึ้นในจิตใจ กลายเป็นทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม อันเป็นกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคม เพื่อให้ได้บุคคลที่มีลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนั้น การเกิดจิตสำนึกของมนุษย์จึงมีความสัมพันธ์ระดับสติปัญญาของมนุษย์ด้วย

ตอนที่ 3 การจัดการศึกษาเพื่อสำนึกสากล

3.1 ความเป็นมาของการจัดการศึกษาเพื่อสำนึกสากล

การศึกษาเพื่อสำนึกสากล (education for global-mindedness) มีจุดมุ่งหมายเพื่อปลูกฝังเยาวชนให้มีสำนึกสากลในด้านเจตคติของความเป็นพลโลก (attitude of World citizenship) ดังนั้น การศึกษาเพื่อสำนึกสากลจึงมีจุดมุ่งหมายร่วมกันกับการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลก (education for World citizenship) จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการจัดการศึกษาในเรื่องเดียวกัน คือ การเตรียมเยาวชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลก ที่ประเทศต่างๆ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหาร พลังงาน เทคโนโลยี การค้าและบริการ ดังนั้น การเป็นสมาชิกที่ดีในสังคมจึงมิได้จำกัดอยู่แค่ในรัฐหรือประเทศเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงระดับโลกด้วย การจัดการศึกษาเพื่อสำนึกสากลจึงมีความสำคัญมาก เพราะการศึกษาคือเครื่องมือที่มีอำนาจสามารถนำไปใช้จัดรูปร่างความคิด เจตคติ และความรู้แก่เด็กได้ (Becker, 1979 อ้างถึงใน นิภา สุขพิทักษ์, 2535; Collins and Zakariya, 1982)

แนวคิดการศึกษาเพื่อสำนึกสากลข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการศึกษา โดยนำการศึกษามาเป็นเครื่องมือพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนในด้านเจตคติ ควบคู่ไปกับการให้ความรู้และฝึกทักษะ เนื่องจากเจตคติจะนำไปสู่พฤติกรรม ซึ่งโลกศึกษาเป็น โปรแกรมหนึ่งสำหรับจัดการศึกษาเพื่อสำนึกสากล

3.2 หลักสูตรการจัดการศึกษากับสำนึกสากล

3.2.1 หลักสูตรการศึกษาในประเทศไทย

แนวคิดเรื่องการสอนเสริมสำนึกสากลและความเป็นพลเมืองมีปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษาแห่งชาติหลายฉบับ เนื่องจากการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยปลูกฝังสำนึกสากลให้กับพลเมืองของแต่ละประเทศ สำหรับการจัดการศึกษาในประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และให้ความสำคัญต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2551) ซึ่งการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองในประเทศไทย เป็นที่รู้จักกันในนามของวิชาหน้าที่พลเมืองหรือพลเมืองศึกษา (Civic Education)

พลเมืองศึกษาเริ่มเป็นรูปเป็นร่างและถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475-2520) อย่างไรก็ตามในช่วงนี้พลเมืองศึกษายังคงมีแนวคิดเฉพาะการเป็นพลเมืองดีของประเทศเท่านั้น จนกระทั่งเปลี่ยนมาใช้หลักสูตรระดับมัธยมศึกษา พ.ศ. 2533 พลเมืองศึกษาจึงถูกนำไปบรรจุในวิชาสังคมศึกษาและพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาและใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 แนวคิดเรื่องพลเมืองศึกษา

(Civic Education) เริ่มขยายขอบเขตและมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องพลโลกศึกษา (Citizenship Education) มากขึ้น โดยพลเมืองศึกษาเป็นการเตรียมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศ สำหรับพลโลกศึกษาเป็นการเตรียมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีของโลก (Pitiyanuwat and Sujiva, 2005) และนิยามพลเมืองศึกษา หมายถึง การส่งเสริมทรศนะด้านจิตใจของมนุษย์ อาทิ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตากรุณา การมีเหตุมีผล ความอดุสหาหะ และความยุติธรรม โดยพฤติกรรมที่พึงประสงค์เหล่านี้จะถูกปลูกฝังผ่านกระบวนการสอนและการประเมินผล (Pitiyanuwat and Rukspollmuang, 2000: 75)

แนวคิดเรื่องสำนึกสากลปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษาหลายฉบับ เมื่อพิจารณาจาก ความจุคหมายของหลักสูตร สามารถสรุปแนวคิดที่ปรากฏในหลักสูตรได้ดังนี้

1) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาคุณภาพชีวิตและการศึกษาต่อ ให้สามารถเลือกแนวทางที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคมตามบทบาทและหน้าที่ของตน ในฐานะเป็นพลเมืองดี ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพียงพอที่จะเลือกและตัดสินใจประกอบอาชีพ ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มีนิสัยการปรับปรุงงาน ตนเองและสังคม เสริมสร้างอนามัยชุมชนและครองชีวิตโดยคำนึงถึงประโยชน์ต่อสังคม การจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้จะต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะต่อไปนี้

- (1) มีความรู้และทักษะในวิชาสามัญและทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ
- (2) สามารถปฏิบัติตนเพื่อรักษาและเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของตนเองและชุมชน
- (3) สามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและเลือกแนวทางแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับข้อจำกัดต่างๆ
- (4) มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข เต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามความสามารถของตน
- (5) มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถสร้างและปรับปรุงแนวทางการปฏิบัติที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ตนเองและชุมชน
- (6) มีทรศนะที่ดีต่อสัมมาชีพทุกชนิด มีนิสัยรักการทำงานและมีความสามารถในการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับความถนัดและความสนใจของตนเอง

(7) มีทักษะพื้นฐานในการประกอบสัมมาชีพ มีความสามารถในการจัดการ และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้

(8) เข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน สามารถเสนอแนวทางพัฒนาชุมชน ภูมิใจในการปฏิบัติตนตามบทบาทและหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชนของตน (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2533)

จากจุดหมายของหลักสูตรดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องสำนึกสากลไม่ปรากฏในหลักสูตร อย่างไรก็ตาม จุดหมายของหลักสูตรหลายประการเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะขยายไปสู่การมีสำนึกสากล ได้แก่ ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย ความเข้าใจสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน การปฏิบัติตามหน้าที่และบทบาททางสังคม ตลอดจนการอนุรักษ์และเสริมสร้างสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน

2) หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 มีจุดหมายดังนี้

(1) เพื่อให้รู้จักดำรงชีวิตบนพื้นฐานแห่งคุณธรรม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม มีระเบียบวินัย มีน้ำใจเป็นนักกีฬา มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว ท้องถิ่นและประเทศชาติ

(2) เพื่อให้รู้จักวิธีการเรียนรู้ คิดเป็น ทำเป็น รู้จักแก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีนิสัยใฝ่หาความรู้และทักษะอยู่เสมอ รักการทำงาน สามารถทำงานเป็นหมู่คณะ มีความขยันหมั่นเพียร อดทนอดกลั้นรู้จักประหยัด

(3) เพื่อให้มีความรู้ ทักษะในวิชาชีพเพียงพอแก่การดำเนินชีวิต มีเจตคติที่ดีต่ออาชีพ รู้ช่องทางในการประกอบสัมมาชีพที่เหมาะสมกับตน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญต่อท้องถิ่นและประเทศชาติ

(4) เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติ รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

(5) เพื่อให้รู้จักเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น รู้จักหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพของตนในทางสร้างสรรค์บนรากฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรมและศาสนา

(6) เพื่อให้มีความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน เสียสละเพื่อส่วนรวม มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย รู้จักใช้สติปัญญาในการดำรงรักษาไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

(7) เพื่อให้เข้าใจพื้นฐานและปัญหาการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และของโลกปัจจุบัน มีความสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ รู้จักแก้ปัญหา และข้อขัดแย้งด้วยวิธีการแห่งปัญญาและสันติวิธี (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2533)

จากจุดหมายข้างต้น ปราบกฎแนวคิดที่เป็นพื้นฐานไปสู่เรื่องสำนึกสากลหลายประการ ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นพื้นฐานด้านการใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก การแก้ไขข้อขัดแย้งด้วยสันติวิธีเป็นพื้นฐานด้านการพึ่งพาอาศัยและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติและการเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นเป็นพื้นฐานด้านการเป็นสมาชิกพลโลก ส่วนการยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมนั้น ไม่ปรากฏในหลักสูตรนี้

3) หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 ถือเป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา และเป็นหลักสูตรแกนกลางที่มีความยืดหยุ่นตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เริ่มใช้ในโรงเรียนทั่วไปตั้งแต่ปีการศึกษา 2546 ควบคู่กับหลักสูตรสถานศึกษาของแต่ละโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยกำหนดจุดมุ่งหมายที่เป็นมาตรฐานการเรียนรู้ในภาพรวม 12 ปี มีสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระ ได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ ซึ่งในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้จะมีมาตรฐานการเรียนรู้แต่ละช่วงชั้นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการบริหารจัดการเรียนการสอน

แนวคิดเรื่องสำนึกสากลเป็นหน้าที่รับผิดชอบของทุกวิชา ทุกกลุ่มสาระ แต่วิชาสังคมศึกษา เป็นวิชาที่ทำหน้าที่โดยตรง เพราะเป้าหมายหลักซึ่งเป็นจุดเน้นของสังคมศึกษา คือ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี นอกจากนี้เนื้อหาสาระของสังคมศาสตร์ยังบูรณาการในลักษณะสหวิทยาการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องระบอบการเมืองการปกครอง กฎหมาย จริยธรรม เศรษฐศาสตร์ หรือประวัติศาสตร์ ล้วนมีลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้เรื่องความเป็นพลเมืองดี (วลัย พานิช, 2549: 120) ซึ่งสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม มีจุดเน้นในการสร้างคุณภาพผู้เรียนดังนี้

(1) ยึดมั่นในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ สามารถนำหลักธรรมคำสอนไปใช้ปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันได้ เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม พัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์กับสังคมส่วนรวม

(2) ยึดมั่น ศรัทธาและธำรงรักษาไว้ซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุข ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมไทย รวมทั้งถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามไว้เป็นมรดกของชาติ เพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสังคมโลก

(3) มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพ เพื่อกำหนดชีวิตอย่างมีคุณภาพ และสามารถนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(4) เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ภาคภูมิใจในความเป็นไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน สามารถใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์มาวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ อย่างเป็นระบบ และนำไปสร้างองค์ความรู้ใหม่ได้

(5) มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีงามระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้สร้างวัฒนธรรม มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545)

เมื่อพิจารณาคูณภาพของผู้เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม พบว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสำนักสากล 2 ข้อ ได้แก่ คุณภาพผู้เรียนในข้อ 3 และ 5 ที่กล่าวถึงการเป็นพลเมืองดีเพื่อสันติสุขของสังคมไทยและสังคมโลก และการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ วลัย พานิช (2549: 134) ได้วิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ที่ระบุแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดสำนักสากลทั้งเรื่องความเป็นไปของโลก พลโลกและสังคมโลก ดังต่อไปนี้

(1) สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม ได้ระบุไว้ในมาตรฐาน ส 2.1 ว่า “...ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข”

(2) สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ ได้ระบุไว้ในมาตรฐาน ส 3.2 ว่า “...การรวมตัวกันทางเศรษฐกิจในสังคมโลก”

(3) สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ ได้ระบุไว้ในมาตรฐาน ส 4.2 ว่า “...เข้าใจพัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบัน...”

(4) สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ ได้ระบุไว้ในมาตรฐาน ส 5.1 ว่า “เข้าใจลักษณะของโลกทางกายภาพ ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่ปรากฏในระหว่างที่...” และมาตรฐาน ส 5.2 ว่า “เข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ...และสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545: 16-17)

สำหรับการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้นนั้น แนวคิดเรื่องสำนักสากลปรากฏอยู่ในช่วงชั้นที่ 3-4 ดังตารางที่ 2 วลัย พานิช (2549: 132) กล่าวถึงการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ดังกล่าวว่าเป็นการจัดหลักสูตรที่เรียกว่า “Widening Horizon Curriculum” ที่ขยายประสบการณ์ใกล้ตัวผู้เรียนไปสู่ประสบการณ์ไกลตัว จากครอบครัว ท้องถิ่น เมือง จังหวัด ประเทศ ภูมิภาค และสังคมโลก โดยเนื้อหาในช่วงชั้น 1-2 เน้นเรื่องของตนเอง ครอบครัว

โรงเรียน ชุมชน ท้องถิ่นที่อาศัยเชื่อมโยงสู่เรื่องของจังหวัด ภาคและประเทศ ส่วนช่วงชั้นที่ 3-4 ขยายประสบการณ์ ความเป็นไปของโลก ศึกษาประเทศไทยเปรียบเทียบกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ ของโลก พัฒนาแนวความคิดอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยศึกษาความเป็นไปของโลกอย่างกว้างขวางลึกซึ้งเชื่อมโยงกับความเป็นไทย รักท้องถิ่นไปสู่ความรู้และประสบการณ์ในสังคมโลก

ตารางที่ 2 มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น			
ป.1-ป.3	ป.4-ป.6	ม.1-ม.3	ม.4-ม.6
<p>1. รู้และปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีชีวิตประชาธิปไตย ขอมอบในความสามารถ เห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่นในฐานะสมาชิกที่ดีของครอบครัว โรงเรียนและชุมชน</p> <p>2. เข้าใจสถานภาพ บทบาท สิทธิและเสรีภาพหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น รวมทั้งเข้าใจในสิทธิที่พึงได้รับการคุ้มครอง ตลอดจนปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเองและครอบครัวและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง</p> <p>3. รู้และปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานและวัฒนธรรมในครอบครัวท้องถิ่น ตลอดจนเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาติ รวมทั้งเคารพในความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติของบุคคลอื่นที่แตกต่างกัน ไปโดยปราศจากอคติ</p>	<p>1. ภูมิใจและชื่นชมความเป็นพลเมืองดีตามวิถีชีวิตประชาธิปไตย ขอมอบในความสามารถของตนเองและผู้อื่นในระดับกลุ่มสังคม ท้องถิ่น และประเทศชาติ</p> <p>2. ตระหนักถึงสถานภาพ บทบาท สิทธิและเสรีภาพหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของท้องถิ่นและประเทศ รวมทั้งเข้าใจเรื่องสิทธิเด็กเพื่อคุ้มครองปกป้องตนเองและผู้อื่น ตลอดจนปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัวและชุมชน</p> <p>3. เข้าใจและปฏิบัติตนตามบรรทัดฐานและวัฒนธรรมในจังหวัด ภาค และประเทศ รวมทั้งตระหนักถึงความสำคัญในวัฒนธรรมของกลุ่มคนในสังคมที่มีความหลากหลายและยอมรับในคุณค่าซึ่งกันและกัน</p>	<p>1. ตระหนักถึงคุณค่าในความเป็นพลเมืองดีตามวิถีชีวิตประชาธิปไตย ของตนเอง และผู้อื่นที่มีศักยภาพในการทำประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ</p> <p>2. ตระหนักถึงสถานภาพ บทบาท สิทธิและเสรีภาพหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของสังคมและประเทศ เข้าใจความสำคัญเรื่องสิทธิมนุษยชน เพื่อคุ้มครองปกป้องตนเองและคนอื่น ให้ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสันติสุข ตลอดจนปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัวชุมชนและประเทศชาติ</p> <p>3. เข้าใจระบบสถาบันทางสังคม เห็นคุณค่าในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ปฏิบัติตนเพื่อรักษาวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติ รวมทั้งเปรียบเทียบความคล้ายคลึงและความแตกต่างทางวัฒนธรรมในภาคต่างๆ ของไทย และประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างกัน</p>	<p>1. ปฏิบัติตนและสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้อื่นประพฤติปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามวิถีชีวิตประชาธิปไตย ในสังคมไทยและสังคมโลก</p> <p>2. ปฏิบัติตนตามสถานภาพ บทบาท สิทธิและเสรีภาพหน้าที่ในฐานะพลเมืองดีของประเทศ และสังคมโลก รวมทั้งมีส่วนร่วมในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตทั้งในสังคมไทยและสังคมโลกได้อย่างสันติสุข ตลอดจนปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนประเทศชาติ และสังคมโลก</p> <p>3. ตระหนักในความสำคัญของระบบสถาบันทางสังคม เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย และนานาชาติ สามารถวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่การเลือกรับวัฒนธรรมที่เหมาะสมอย่างมีวิจารณญาณ รวมทั้งตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ดีงามของชาติให้คงอยู่สืบไป</p>

ที่มา : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545)

อย่างไรก็ดี หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่ได้ให้นิยามความหมายของพลเมืองดีว่า หมายถึง พลเมืองดีของประเทศ หรือพลเมืองดีของโลก ความหมายของพลเมืองดีจึงขึ้นอยู่กับ การตีความของแต่ละบุคคล ทำให้น้ำหนักความสำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อสำนึกสากลแตกต่างกัน ไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับข้อวิพากษ์และเสนอแนะต่อหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของอมรวิชช์ นาครทรรพ (2545) ที่ว่า แม้จะมีการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาไว้ประการหนึ่งว่า “ให้ผู้เรียนปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีตามกฎหมาย ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมไทยและสังคมโลกอย่างสันติสุข” พร้อมทั้งกำหนดมาตรฐานการ เรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้นลงไปอีก แต่ภาพรวมเมื่อเทียบกับกระแสการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น ที่ต้องการกำลังคนที่มีโลกทัศน์สากลและจิตสำนึกที่ดีต่อท้องถิ่นแล้ว เรื่อง “โลกศึกษา” ก็คือ “พลเมืองศึกษา” ก็คือยังขาดทั้งน้ำหนักและความชัดเจน ซึ่งอาจทำให้เรื่องที่มีความสำคัญนี้ลบลบกันไปเป็นเพียงวิชาที่สอนไปอย่างแฉกๆ ในโรงเรียนเท่านั้น

3.2.2 หลักสูตรการศึกษาในต่างประเทศ

การจัดการศึกษาในหลายประเทศได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึก สากล หรือการเตรียมเยาวชนให้เป็นพลเมืองดีทั้งในระดับประเทศและสังคมโลก ในที่นี้ขอเสนอ หลักสูตรของบางประเทศเป็นกรณีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

หลักสูตรของประเทศอังกฤษที่เป็นการศึกษาภาคบังคับ ซึ่ง Qualifications and Curriculum Authority (QCA) สรุปว่า ผู้เรียนควรมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับความเป็น พลเมืองดีของประเทศและของโลกด้วย โดยมีเนื้อหาที่สำคัญคือ ประเด็นปัญหาปัจจุบันของ ท้องถิ่น ประเทศ ทวีปยุโรปและนานาชาติ ธรรมชาติและลักษณะของสังคมประชาธิปไตย ความร่วมมือและความขัดแย้งในสังคม ความรับผิดชอบต่อสิทธิ หน้าที่ตามกฎหมายและศีลธรรม ความรับผิดชอบของบุคคลและชุมชน ระบบกฎหมาย สิทธิหน้าที่ของพลเมืองในฐานะผู้บริโภค ผู้จ้าง ผู้รับจ้าง ผู้ผลิต เป็นสมาชิกของครอบครัวและชุมชน สิทธิมนุษยชน การพัฒนาที่ยั่งยืนและ ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อม (Qualifications and Curriculum Authority, 1998 อ้างถึงใน วลัย พานิช, 2549: 128-129)

ฮ่องกงเป็นเขตปกครองแบบพิเศษของประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ที่ได้พัฒนา หลักสูตรเกี่ยวกับพลเมืองดีของประเทศที่มีประเด็นความเป็นพลเมืองดีของโลกรวมอยู่ด้วย ตั้งแต่ ระดับประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เนื้อหาที่ปรากฏมีประเด็นเรื่องชุมชนนานาชาติ คือเรื่องความเป็นนานาชาติเกี่ยวกับเด็กจากหลายภูมิภาคทั่วโลก เรื่องอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย การขนส่ง กีฬา ประเพณีต่างๆ ในหลายๆ ประเทศ กิจกรรมที่จัดร่วมกันของหลายๆ ชาติ เช่น กีฬาโอลิมปิก องค์กรนานาชาติ เช่น สภากาชาดสากล องค์กรสหประชาชาติ ความเป็นมิตร ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาโลก อารยธรรมของมนุษย์ เหตุการณ์สำคัญของโลก มโนทัศน์เรื่องความ

เป็นพลเมืองโลกที่มีหัวข้อเรื่องสิทธิมนุษยชน หมู่บ้านโลก (global village) และความรับผิดชอบที่มีต่อโลก (The Education Department: Hong Kong, 1996 อ้างถึงใน วลัย พานิช, 2549: 130)

3.3 แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากล

3.3.1 แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากลในยุโรป

Eurydice European Unit (2005) เป็นองค์กรหนึ่งของสหภาพยุโรปที่ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาและวัฒนธรรม ได้ศึกษาเปรียบเทียบพลโลกศึกษาของโรงเรียนในยุโรป พบว่าบทบาทหลักในการจัดกลาทางสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นพลโลกที่รับผิดชอบคือบทบาทของระบบสถาบันการศึกษา โดยมีพ่อแม่ ครอบครัว เพื่อนและชุมชนเป็นระบบที่ส่งเสริมเกื้อกูลกัน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1) นิยามของความเป็นพลโลกในแต่ละประเทศจะแตกต่างกันตามบริบททางสังคม อย่างไรก็ตาม แต่ละประเทศมีจุดมุ่งหมายการศึกษาว่าร่วมกันกล่าวคือการศึกษาเพื่อความเป็นพลโลกเป็นการเตรียมเยาวชนให้มีทักษะ ความรู้ และเจตคติเกี่ยวกับความเป็นพลโลกที่มีความรับผิดชอบ เพื่อสามารถดำเนินชีวิตอยู่สังคมโลกได้ คำที่ใช้แทนความเป็นพลโลก (citizenship) ได้แก่ civic participation, civic attitude, civic awareness, civic involvement, civic right, civic duty นอกจากนี้ความเป็นพลโลกมีความเกี่ยวข้องกับเจตคติ สิทธิและหน้าที่ของพลเมืองทั้งด้านประชาธิปไตย เสรีภาพ การเคารพสิทธิมนุษยชน การพึ่งพาอาศัยกัน ความเท่าเทียมกันและการพหุหมาย ความยุติธรรมและเสถียรภาพทางสังคม ความจงรักภักดี การมีส่วนร่วมและความร่วมมือกัน ตลอดจนคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมที่จะต้องพัฒนาให้เกิดขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ

2) การส่งเสริมความเป็นพลโลกในแต่ละประเทศ มีการวางนโยบายผ่านกฎหมายการศึกษา แผนปฏิบัติการ และเอกสารทางวิชาการต่างๆ ประเทศส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมการพัฒนานักเรียนให้มีความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง การคิดเชิงวิพากษ์และการมีส่วนร่วม แต่ในบางประเทศจะส่งเสริมเรื่องความเคารพต่อธรรมชาติด้วย อาทิ ประเทศฟินแลนด์ ไอซ์แลนด์ และนอร์เวย์ ในระดับนานาชาติสภายุโรป (The Council of Europe) เสนอให้การศึกษาทุกระดับ ทุกรูปแบบ บรรลุความเป็นพลโลกไว้ในหลักสูตร และจัดการศึกษาแบบสหวิทยาการ ทั้งการจัดการศึกษาในด้านความรู้ ทักษะและเจตคติ เพื่อให้ประชาชนอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมและประชาธิปไตย

3) การจัดพลโลกศึกษาในหลักสูตรมีรูปแบบที่แตกต่างกันตามระดับชั้น โดยภาพรวมจำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ (1) การเรียนแยกเป็นวิชาเฉพาะ (separated subject) (2) การเรียนแบบบูรณาการร่วมกับวิชาอื่นๆ (integrated topic forms) อาทิ วิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมศึกษา การศึกษาศาสนา คุณธรรมจริยธรรม ปรัชญา และวิชาภาษาต่างประเทศ (3) การ

เรียน โดยมีเนื้อหาความเป็นพลโลกปรากฏอยู่ในทุกรายวิชา (cross-curricular theme) ซึ่งเป็นรูปแบบที่หลายประเทศให้ความสนใจและมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนมาใช้รูปแบบนี้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาจะจัดเฉพาะรูปแบบที่หนึ่ง ส่วนระดับมัธยมศึกษาจัดในรูปแบบที่สองควบคู่กับแบบที่สาม

4) ระยะเวลาในการจัดการเรียนการสอนเรื่องความเป็นพลโลก ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนเนื่องจากการจัดการเรียนสอนแบบบูรณาการในบางวิชาหรือสอดแทรกเนื้อหาไว้ในทุกวิชาตลอดหลักสูตร ในที่นี้จะแสดงเฉพาะประเทศที่จัดแบบแยกเป็นวิชาเฉพาะ นักเรียนจะเริ่มเรียนเรื่องนี้ตั้งแต่อายุ 8-19 ปี แต่ส่วนใหญ่จะจัดให้เรียนในช่วงอายุ 14-19 ปี บางประเทศจะจัดการเรียนการสอนไว้ในหลักสูตรติดต่อกัน 5-6 ปี บางประเทศก็จัดแบบเว้นช่วงเวลา โดยจัด 1-2 ปี การศึกษาติดต่อกัน แล้วเว้น 1-2 ปีการศึกษา สวีเดนเป็นประเทศที่มีระยะเวลาจัดการเรียนการสอนความเป็นพลโลกมากที่สุด โดยเฉลี่ยจัด 95 ชั่วโมง/ปีการศึกษา ทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา

5) เกณฑ์และเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอนของแต่ละประเทศจะแตกต่างกันตามบริบททางสังคมเช่นเดียวกับค่านิยมของความเป็นพลโลก อย่างไรก็ตามทุกประเทศเน้นการพัฒนาความรู้ ทักษะ และเจตคติของความเป็นพลโลกที่จะเพิ่มขึ้นในระดับชั้นที่สูงขึ้น โดยในโรงเรียนประถมศึกษาจะมุ่งเน้นการสอนหลักการใช้ชีวิตในสังคมมากกว่าการสอนองค์ความรู้ ร่วมกับการพัฒนาทักษะความเคารพต่อผู้อาวุโสและผู้อื่น รวมทั้งปลูกฝังความรู้สึกเป็นเจ้าของและเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน ชุมชน ประเทศ และชุมชนโลก โดยสอนให้นักเรียนฝึกคิดว่าจะปฏิบัติตนและตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่หลากหลายทั้งในและนอกโรงเรียน เกณฑ์ของความเป็นพลโลก แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ด้านความรู้ โดยเฉพาะความรู้ทางการเมืองการปกครอง ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน หน้าที่ของสถาบันการเมืองและสถาบันทางสังคมอื่นๆ ตลอดจนความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ 2) ด้านเจตคติ พัฒนาเจตคติเกี่ยวกับความเป็นพลโลกที่มีความรับผิดชอบ ประกอบด้วย การเรียนรู้ที่จะเคารพต่อตนเองและผู้อื่น การฟังและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี การอยู่ร่วมกันอย่างอย่างสันติในสังคมที่มีความหลากหลาย 3) ด้านทักษะ ส่งเสริมให้นักเรียนมีความรับผิดชอบและมีส่วนร่วมต่อสังคมทั้งในโรงเรียนและสังคมภายนอก

6) บรรยากาศภายในโรงเรียนควรเอื้อต่อการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลโลก ควรแทรกซึมอยู่ในชีวิตประจำวันนอกเหนือจากการเรียนในชั้นเรียน ทุกประเทศจะสนับสนุนโรงเรียนแห่งประชาธิปไตย (Democratic school) ที่ส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมจัดการและตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในโรงเรียน รู้และเข้าใจสิทธิของตนเองและสิทธิในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี สำหรับการมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนจะส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมตัดสินใจทั้งภายในห้องเรียน ในระดับชั้น ระดับโรงเรียนและชุมชน โดยมีระดับการเข้าร่วมที่แตกต่างกัน

ออกไป ดังนี้ (1) การเป็นตัวแทนห้องเรียนหรือระดับชั้นเพื่อติดต่อประสานงานกับครู โดยตัวแทนห้องเรียนแต่ละห้องจะเป็นสมาชิกในสภานักเรียน (2) การเลือกตั้งตัวแทนนักเรียนและประธานนักเรียน โดยบางประเทศจะมีการเลือกตั้งประธานนักเรียนในระดับเขต ระดับภาคและระดับประเทศ (3) การจัดตั้งสหภาพนักเรียนหรือสมาคมนักเรียน (4) การเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ โรงเรียนและมีส่วนร่วมออกความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ของโรงเรียน

7) การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากพ่อแม่มีหน้าที่ส่งผ่านเจตคติและพฤติกรรมที่แสดงถึงความเป็นพลโลกร่วมกับโรงเรียน และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชนเพื่อพัฒนาทักษะความเป็นพลโลก โดยภาพรวมพ่อแม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมส่งเสริมความเป็นพลโลกได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้ (1) การเข้าร่วมเป็นสภาพ่อแม่ผู้ปกครอง (Parent Council) ซึ่งมีวาระ 1-2 ปี (2) การรับส่งข่าวสารและความคิดเห็นผ่านจดหมายข่าวของโรงเรียน (3) การประชุมกลุ่มย่อยผู้ปกครอง (Individual consultation meeting) เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับนักเรียนและโรงเรียน

8) การมีส่วนร่วมของโรงเรียนที่มีต่อสังคม โรงเรียนมีภาระหน้าที่หลักในการส่งผ่านความเป็นพลโลกให้แก่เยาวชน โดยส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ อาทิ นักเรียนแลกเปลี่ยนเพื่อนทางจดหมาย การจัดวันเปิดโรงเรียน (Open school day) เพื่อให้คนภายในชุมชนเข้ามาเยี่ยมชม แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพบปะกับนักเรียน การทัศนศึกษาเยี่ยมชมสถาบันและองค์กรต่างๆ ในชุมชนรวมถึงบ้านนักเรียนที่มีความต้องการพิเศษ การจำลองการเลือกตั้ง การตั้งกองทุนการกุศลเพื่อคนยากไร้ งานอาสาสมัครต่างๆ และส่งเสริมการฝึกหัดอาชีพ

9) การประเมินผลการเรียนความเป็นพลโลกนั้นจะมีการประเมินเฉพาะในระดับโรงเรียน โดยครูเป็นผู้ประเมิน บางประเทศจะไม่ให้ความสำคัญกับการวัดองค์ความรู้ แต่จะให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะและเจตคติของนักเรียน โดยวิธีการประเมินจะแตกต่างกันไป บางประเทศประเมินผ่านการเรียนในวิชาที่เกี่ยวข้องในแต่ละปีการศึกษา บางประเทศแบ่งการประเมินออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย โดยประเมินจากการสอบเขียนและสอบปากเปล่า การแสดงความคิดเห็น การอภิปราย การทำงานร่วมกันในชั้นเรียนและความร่วมมือในชั้นเรียนผ่านการสังเกตของครู

10) การศึกษาของครูเพื่อส่งเสริมความรู้ ทักษะและเจตคติความเป็นพลโลกนั้นในแต่ละประเทศจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป โดยภาพรวมสามารถแบ่งรูปแบบการจัดการศึกษาให้แก่ครูได้ 4 รูปแบบ ได้แก่ (1) การจัดการศึกษาให้แก่ครูในช่วงฝึกสอน (2) การจัดการศึกษาให้แก่ครูในช่วงฝึกสอนร่วมกับการเรียนในหมวดวิชาบังคับของวิชาชีพครู (3) การจัดการศึกษาให้แก่ครูในช่วงฝึกสอนร่วมกับการเรียนในวิชาเฉพาะ (4) การจัดการศึกษาให้แก่ครูในช่วงฝึกสอนร่วมกับการเรียนในหมวดวิชาบังคับของวิชาชีพครูและมีวิชาเฉพาะร่วมด้วย

3.3.2 การจัดการเรียนการสอนในวิชาโลกศึกษา (Global Education)

โปรแกรมการศึกษาหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมสำนักสากลของเยาวชนก็คือโลกศึกษาหรือ สกอลทรศนศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อการมีส่วนร่วมอย่างมีความรับผิดชอบในสังคมโลกแห่งการพึ่งพาอาศัยกัน เป็นแนวทางจัดการศึกษาที่ช่วยให้เยาวชนหรือผู้เรียนมองโลกในทรรศนะที่กว้างกว่าเดิม มีใจมองในแง่จำกัดที่ว่า โลกคือประเทศที่เราอยู่เท่านั้น และ “เรา” เป็นศูนย์กลางของโลกในขณะที่ผู้อื่นหรือ “เขา” เป็นเพียงบริวารของเราเท่านั้น หรือ “เรา” คือผู้ที่มีความเป็นอยู่อย่างสุขสมบูรณ์และมีเหตุผล ส่วน “เขา” มีชีวิตที่น่าแปลก มีความเชื่อที่น่าพิศวง การจัดการศึกษาด้วยแนวทางโลกศึกษาหรือสกอลทรศนศึกษาจึงเน้นความเพียรพยายามที่จะให้การศึกษแก่ผู้เรียนโดยให้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกันในโลกนี้ ให้มีแนวคิดพึ่งพาอาศัยกัน มีความเข้าใจว่าเราเป็นพลเมืองของโลกเท่า ๆ กับที่เราเป็นพลเมืองของประเทศที่เราอาศัยอยู่ โดยมีความเข้าใจถึงสิทธิบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบที่ตนมีต่อโลก ตลอดจนร่วมกันสร้างประวัติศาสตร์และร่วมเผชิญชะตากรรมที่เกิดขึ้น (Becker and Anderson, 1980 อ้างถึงใน สิริวรรณ ศรีพหล, 2542; Cogan, 1986; Gilliam, 1982; Wood, 1991)

แอนเดอร์สัน (Anderson) ผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำแนวคิดเรื่องโลกศึกษา (Global Education) กล่าวว่า การสอนโลกศึกษาควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในเรื่องต่อไปนี้

- (1) การรับรู้ว่าคุณและบุคคลอื่นๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของเผ่าพันธุ์มนุษย์เดียวกัน มีโครงสร้างทางสรีระเดียวกัน มีวิถีการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติแบบเดียวกันและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกอีกด้วย
- (2) การรับรู้ว่าคุณและบุคคลอื่นๆ ในโลก ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมของโลก การรับรู้ว่าคุณและบุคคลอื่นๆ ต่างมีส่วนร่วมในโครงสร้างและระเบียบของสังคมแบบเดียวกัน
- (3) การรับรู้ว่าคุณ ชุมชน หรือประเทศต่างๆ ทั่วโลก ล้วนแต่มีการหยิบยืมหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน และในท้ายที่สุดวัฒนธรรมดังกล่าวจะกลายเป็นวัฒนธรรมของมนุษยชาติทั่วโลก
- (4) การรับรู้ว่าคุณเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม รวมทั้งความคิดเห็นของคนหรือของกลุ่ม ล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของโลกเท่านั้น (สิริวรรณ ศรีพหล, 2530: 19)

สำหรับการจัดเนื้อหาสาระของโลกศึกษา คนีฟ (Kniep) เสนอว่าควรประกอบไปด้วยการศึกษาค่านิยมของมนุษย์ (human values) ระบบโลก (global system) ทั้งระบบเศรษฐกิจ

การเมืองการปกครอง นิเวศวิทยา และระบบเทคโนโลยี ประเด็นและปัญหาในระดับโลก (global issues and problems) ทั้งปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิทธิมนุษยชน และการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โลก (global history) ทั้งด้านวิวัฒนาการและพัฒนาการของมนุษยชาติ (Kniep, 1986: 538) นอกจากนี้ คอลลินส์ (Collins) ได้เสนอกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ดังนี้

(1) กิจกรรมการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยครูสำรวจว่าในกลุ่มชนของตนมีชาวต่างชาติหรือชนชาติที่ต่างวัฒนธรรมอาศัยอยู่หรือไม่ และเชิญมาเป็นวิทยากรให้ความรู้และทรรศนะที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในชาติตน

(2) จัดหาสื่อรวมทั้งวัสดุที่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมของภูมิภาคอื่นของโลก

(3) จัดเกมหรือกิจกรรมที่จะส่งเสริมความเข้าใจในวัฒนธรรมอื่น ๆ

(4) กิจกรรมการสอนดนตรี ศิลปะ วรรณคดีที่เป็นของชนชาติหรือวัฒนธรรมอื่น ๆ

นอกเหนือจากวัฒนธรรมของตน

(5) จัดนิทรรศการเกี่ยวกับชนชาติอื่นๆ หรือแสดงธงของทุกๆ ประเทศในกิจกรรมเสริมหลักสูตร (Collins, 1982: 17)

3.3.3 การจัดการเรียนการสอนวิชาพลเมือง-พลโลก

บลูมฟิลด์ (Bloomfield) และคณะ นักวิชาการชาวต่างประเทศร่วมกับโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยจัดโครงการพลเมือง-พลโลก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 บรรจุวิชาพลเมือง-พลโลกไว้ในหลักสูตรของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในวิชาเพิ่มเติมของแต่ละระดับชั้น (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2545; วชิราวุธวิทยาลัย, 2549) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 รายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย

ระดับชั้น	รายวิชา
ม.1	วชิราวุธศึกษา
ม.2	พลเมือง-พลโลก 1
ม.3	พลเมือง-พลโลก 2
ม.4	พลเมือง-พลโลก 3-4
ม.5	ศึกษาตามอัธยาศัย
ม.6	เทคโนโลยีกับสังคมมนุษย์ ศาสนาสากล ไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ เหตุการณ์ปัจจุบัน

ที่มา : วชิราวุธวิทยาลัย (2549)

การบรรจุวิชาพลเมือง-พลโลก จัดเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาอย่างหนึ่ง ในด้านการพัฒนาหลักสูตรที่จะช่วยส่งเสริมสำนักสากลของเยาวชน แต่จากความไม่ชัดเจนและขาดน้ำหนักของแนวคิดสำนักสากลในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน การหาแนวทางจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนักสากลจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาเยาวชนให้มีสำนักสากลได้

3.3.4 การจัดการเรียนการสอนแบบมโนธรรมสำนึกตามแนวคิดของเปาโล แฟร์

การจัดการเรียนการสอนแบบมโนธรรมสำนึกเป็นการให้ความรู้ซึ่งสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้านจิตใจและทัศนคติได้ ผ่านวิธีการที่เรียกว่า การสานเสวนา (dialogue) ระหว่างผู้สอนและผู้เรียนซึ่งไม่มีการชี้นำ วิธีการสอนนี้จะเป็นที่ตั้งปัญหาและการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์เป็นสำคัญ การจัดการเรียนการสอนแบบมโนธรรมสำนึกมีทั้งหมด 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การเข้ารหัส (codification) เป็นขั้นที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นจริงแก่ผู้เรียนซึ่งได้มาจากการสำรวจในท้องถิ่นและสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียนและจะต้องเป็นสถานการณ์ที่เป็นลักษณะขัดแย้ง (contradiction)

ขั้นที่ 2 การถอดรหัส (decoding) ได้แก่ การถอดความหมายจากสถานการณ์ที่เสนอในขั้นแรกออกมาด้วยการสนทนาระหว่างครูกับผู้เรียนและระหว่างผู้เรียนด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์ให้เห็นความหมายในแง่ต่างๆ

ขั้นที่ 3 ขั้นวิพากษ์วิจารณ์เป็นการสนทนาที่อยู่ในลักษณะแผ่กระจาย (divergent) ไปได้ทุกทิศด้วยภาษาต่างๆ ของผู้เรียนเอง ผู้เรียนซึ่งเคยเป็นผู้ฟังก็จะเริ่มตระหนักและมองปัญหาในสังคมที่เขาดำรงอยู่ มีการคิดใคร่ครวญ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาต่างๆ ในสังคมได้อย่างลึกซึ้ง (สุนทร สุนันท์ชัย, 2523)

3.3.5 แนวทางพัฒนาสำนักสากลตามแนวพุทธธรรม

สิริวรรณ ศรีพหล (2549) เสนอแนวทางการพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลโลกตามแนวพุทธธรรม โดยเสนอว่าการนำแนวคิดและแนวปฏิบัติทางพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตสำนึกความเป็นพลโลกนั้น อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ เพราะพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสมกับวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม โดยใช้กระบวนการเผชิญสถานการณ์และการตัดสินใจแก้ปัญหาควบคู่กับวิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการ อันหมายถึงการคิดโดยไตร่ตรองอย่างแยบคาย ซึ่งกระบวนการเผชิญสถานการณ์และการตัดสินใจแก้ปัญหาเมื่อนำมาใช้เป็นแนวการสอนมี 3 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การเตรียมการก่อนการเรียนการสอน (การสร้างศรัทธา) โดยจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมและการเตรียมตัวครู (2) กิจกรรมการเรียนการสอน ชี้นำเข้าสู่บทเรียน ชี้นสอน อันประกอบด้วย ชี้นการรวบรวม

ข้อมูลข่าวสาร ข้อเท็จจริง ความรู้และหลักการ ขั้นการประเมินค่าเนื้อหา คุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ขั้นการเลือกและตัดสินใจ และขั้นการฝึกปฏิบัติ และ (3) ขั้นสรุป

3.4 สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมสำนักสากล

ในประเทศไทยมีสถาบันทางสังคมหลายแห่งที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมสำนักสากล ทั้งที่มีสถานะเป็นองค์กรของรัฐและเอกชน ในที่นี้ขอเสนอเฉพาะสถาบันที่ปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมสำนักสากลในวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งสถาบัน ดังนี้

3.4.1 ยูเนสโก (UNESCO)

ยูเนสโกเป็นองค์การชำนาญพิเศษแห่งหนึ่งขององค์การสหประชาชาติ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2489 มีจุดมุ่งหมายเพื่อส่งเสริมความร่วมมือของนานาชาติทางการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อให้ทั่วโลกเคารพในความยุติธรรม กฎหมาย สิทธิ และเสรีภาพที่มนุษย์พึงมี โดยไม่ถือชาติ เพศ ภาษาหรือศาสนา ตามกฎบัตรสหประชาชาติ สำหรับสำนักงานยูเนสโก กรุงเทพฯ ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2504 ต่อมาปี พ.ศ. 2544 ได้เปลี่ยนชื่อเป็น สำนักงานเพื่อการศึกษาในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education) ภารกิจหลักคือมุ่งเน้นด้านการศึกษา โดยมีโครงการภายใต้การดำเนินงานอยู่ 3 โครงการหลักคือ โครงการการศึกษาเพื่อปวงชนแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (Asia-Pacific Programmes of Education for All) โครงการนวัตกรรมทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาแห่งภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก (Asia-Pacific Programmes of Educational Innovation and Development) ฝ่ายนโยบายและแผนงานด้านการศึกษา (Education Policy and Reform). (UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education, 2008)

3.4.2 มูลนิธิสันติภาพและวัฒนธรรม

มูลนิธิสันติภาพและวัฒนธรรมก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมสันติภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม ส่งเสริมแนวทางการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมด้วยสันติวิธี และเสริม สร้างศักยภาพของผู้ที่จะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างสันติบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิมนุษยชน กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (กศส.) ได้ให้ความสนับสนุนด้านทรัพยากรในการก่อตั้งมูลนิธิ เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกัน กล่าวคือเพื่อศึกษา วิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ เจตคติ และทักษะ เกี่ยวกับการแก้ไขความขัดแย้ง และความรุนแรงภายในประเทศและระหว่างประเทศ โดยอาศัยสันติวัฒนธรรมและสันติวิธี สนับสนุนบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงานวิชาการและการศึกษา และองค์กรเอกชนในการทำงาน เพื่อเสริมสร้างสิทธิมนุษยชน สันติวัฒนธรรม และสันติภาพ ตลอดจนส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม และแสวงหาความ

ร่วมมือของประชาคมโลก ในการสร้างความเข้าใจอันดี การลอคคิตที่มีต่อกัน และการแปรเปลี่ยนความขัดแย้ง อันเป็นบ่อเกิดแห่งความรุนแรงมาเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยุติธรรม (มูลนิธิสันติภาพและวัฒนธรรม, 2551)

3.4.3 สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า

สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นเพื่อศึกษาวิจัย รวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและธรรมาภิบาล โดยจัดอบรมหลักสูตรด้านการป้องกันและแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในด้านต่างๆ เช่น ด้านนโยบายสาธารณะ ด้านเด็กและเยาวชน ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนารูปแบบกระบวนการจัดการและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธี (สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล, 2551)

3.4.4 ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม

ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรมเป็นหน่วยงานที่เกิดขึ้นจากการที่กระทรวงวัฒนธรรมได้พัฒนาโครงสร้างและกลไกในการจัดระดับความเหมาะสมของสื่อโทรทัศน์ และให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง ประเมิน ตรวจสอบ ติดตามความเหมาะสมของสื่อโทรทัศน์ โดยได้จัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างกระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ และภาคประชาชน สื่อสารให้เกิดความรู้เรื่องการจัดระดับความเหมาะสมของสื่อและรณรงค์ให้เกิดกระแสสังคมในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม สิ่งที่ดำเนินการไปแล้วคือการจัดอบรมเครือข่ายประชาชน ได้แก่ ครอบครัว เยาวชน นิสิตนักศึกษา ผู้ประกอบการ เพื่อให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับรายการที่ไม่เหมาะสม เพื่อให้จัดรายการโทรทัศน์อย่างมีประสิทธิภาพ และป้องกันเยาวชนจากสื่อโทรทัศน์ที่ไม่เหมาะสม (ศูนย์เฝ้าระวังทางวัฒนธรรม, 2551)

3.4.5 สำนักนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน

สำนักนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน ได้จัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเรื่องการใช้พลังงานอย่างรู้ค่า ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ 1) ค่ายเยาวชนอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อม กลุ่มเป้าหมายคือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย รุ่นละ 50 คน โดยแยกจัดตามภูมิภาค 2) โครงการรู้รักษ์ รู้ใช้ ร่วมใจประหยัดพลังงาน เป็นโครงการที่จัดในรูปแบบนิทรรศการ กลุ่มเป้าหมายคือนักเรียน ครู และข้าราชการภาครัฐ 3) โครงการปฏิบัติการหาร 2 (Energy Fantasia) ซึ่งเป็นโครงการที่เปิดโอกาสให้เยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมอนุรักษ์พลังงานผ่านการทำกิจกรรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านอินเทอร์เน็ต โดยทั้งสามโครงการมี

วัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังจิตสำนึก ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจและกระตุ้นบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันและเผยแพร่ความรู้ที่ได้ในวงกว้างต่อไป (สำนักนโยบายและแผนพลังงาน กระทรวงพลังงาน, 2551)

3.4.6 สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล

เป็นหน่วยงานกลางทางวิชาการ การวิจัย และการสอน ด้านการพัฒนาเด็กและครอบครัว พัฒนาบุคลากรด้านพัฒนาการเด็ก เป็นศูนย์รวบรวมข้อมูลด้านปัญหา พฤติกรรม และพัฒนาการของเด็ก มีบทบาทในการให้คำปรึกษา เสนอนโยบายแก่ภาครัฐ และเป็นองค์กรขับเคลื่อนทางสังคมด้านเด็กและครอบครัว เผยแพร่ความรู้และข้อมูลแก่ครอบครัว และสถาบันการศึกษาในการพัฒนาเด็กในทุกด้าน ให้เป็นบุคคลของโลกที่มีคุณภาพคุณธรรม พัฒนางานคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ส่งเสริมและพัฒนาสื่อมวลชนคุณภาพเพื่อเด็ก เยาวชน และครอบครัว ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วมการเสริมพลังความมั่นคงของมนุษย์ นโยบายสาธารณะ ในการพัฒนาเด็ก เยาวชนและครอบครัว (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2551)

ตอนที่ 4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเยาวชน

กลุ่มเยาวชนในช่วงชั้นมัธยมศึกษาอยู่ในช่วงวัยรุ่นซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต และมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทำให้เยาวชนในช่วงวัยนี้ต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมใหม่ เพื่อให้สังคมยอมรับ หากขาดการดูแลเอาใจใส่และความเข้าใจของพ่อแม่ อาจทำให้เยาวชนเหล่านี้ก่อปัญหาให้กับสังคม การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากลจึงจำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับเยาวชนและปัญหาของเยาวชน ดังต่อไปนี้

4.1 ความหมายและลักษณะของวัยรุ่น

4.1.1 ความหมายของวัยรุ่น

อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวว่า “เด็กในช่วงอายุ 14-21 ปีจะมีความสามารถที่จะสร้างทางเลือกซึ่งจะนำไปสู่ทรศนะของวัยรุ่นและเป็นช่วงเวลาแห่งการไขว่คว้าหาอิสรภาพ” ซึ่งความสามารถที่จะสร้างทางเลือก หมายถึง วัยรุ่นสามารถมีบทบาทที่เหมาะสมจากการขัดเกลาทางสังคมเพื่อนำไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ได้ (Dusek, 1987: 3) จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่น ได้รวบรวมความหมายของวัยรุ่นไว้ดังนี้

วัยรุ่น (adolescence) มาจาก “adolescere” ซึ่งเป็นคำกริยาภาษาละติน หมายถึง การเจริญเติบโต (to grow up) หรือการเจริญเติบโตสู่ผู้ใหญ่ (to grow to maturity/ to grow into adulthood) (Dusek, 1987: 4; Steinberg, 1999: 3; จรูญ ทองถาวร, 2530)

ดูเซค (Dusek, 1987) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่นว่าเป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างวัยเด็กกับวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นลำดับขั้นที่ปัจเจกบุคคลต้องการที่จะปรับตัวให้เหมาะสม เปลี่ยนพฤติกรรมจากวัยเด็กสู่ผู้ใหญ่เพื่อให้ได้รับการยอมรับจากวัฒนธรรมของเขา โดยเฉลี่ยผู้ชายจะเข้าสู่วัยรุ่นในช่วงอายุ 10.5-16 ปี และผู้หญิงในช่วงอายุ 7.5-8 ปี แต่ดูเซคไม่ให้ความสำคัญกับการแบ่งช่วงอายุของวัยรุ่นมากนัก

สไตน์เบิร์ก (Steinberg, 1999: 4) เสนอขอบเขตของวัยรุ่นตามลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางชีววิทยา อารมณ์ ความรู้ สังคม การศึกษา กฎหมาย และทางวัฒนธรรมไว้ดังนี้

ตารางที่ 4 ขอบเขตของวัยรุ่นตามลักษณะต่างๆ

ลักษณะ	เมื่อความเป็นวัยรุ่นเริ่มต้น	เมื่อความเป็นวัยรุ่นสิ้นสุด
ชีววิทยา	ระยะเข้าสู่วัยหนุ่มสาว (Puberty)	มีความสามารถดำรงเผ่าพันธุ์
อารมณ์	เริ่มแยกตัวจากพ่อแม่	มีความเป็นตัวตน
ความรู้	มีความสามารถใช้เหตุผลมากขึ้น	สามารถใช้เหตุผลอย่างมั่นคง
ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล	เริ่มเปลี่ยนจากความสนใจจากพ่อแม่ไปสู่ความสัมพันธ์ของกลุ่มเพื่อน	การพัฒนาความสามารถทำความคุ้นเคยกับกลุ่มเพื่อน
สังคม	เริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับงาน ครอบครัว และบทบาทของพลเมือง	ให้ความสนใจสถานภาพและสิทธิของผู้ใหญ่อย่างเต็มที่
การศึกษา	เข้าสู่โรงเรียนมัธยมศึกษา	สำเร็จการศึกษาในระบบ
กฎหมาย	มีสถานภาพของเยาวชน	เป็นผู้บรรลุนิติภาวะ
ช่วงเวลา	ช่วงอายุของวัยรุ่น (ตั้งแต่ 13 ปี)	ช่วงอายุของผู้ใหญ่ (ตั้งแต่ 20 ปี)
วัฒนธรรม	เข้าสู่ช่วงการเรียนรู้พิธีกรรม ประเพณี	สำเร็จการเรียนรู้พิธีกรรม ประเพณี

ที่มา : Steinberg (1999: 4)

สุรางค์ จันทน์เอม (2527) กล่าวว่า วัยรุ่น หมายถึง วัยที่ก้าวสู่วุฒิภาวะทางเพศอย่างสมบูรณ์และสามารถจะเป็นพ่อแม่ได้ แต่เนื่องจากทั้งสองเพศยังเข้าสู่วุฒิภาวะทางเพศไม่พร้อมกัน จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าวัยรุ่นจะเริ่มหรือสิ้นสุดเมื่ออายุเท่าไรแน่นอน อย่างไรก็ตามก็อาจกล่าวได้ว่า วัย 10-14 ปี เป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกาย อารมณ์ เป็นวัยแตกเนื้อหนุ่มสาว ซึ่งทั้งสองเพศ และในแต่ละคนก็มีได้อย่างเข้าสู่วัยแตกเนื้อหนุ่มสาวพร้อมกัน บุคคลใดเข้าสู่วัยแตกเนื้อหนุ่มสาวแล้วก็จะเจริญเติบโตเข้าสู่วัยรุ่น ซึ่งอัตราการเจริญเติบโตจะเริ่มช้าลงกว่าก่อนวัยรุ่น ดังนั้น วัยรุ่นของเด็กหญิงคงอยู่ในระหว่าง 13-15 ปี และเด็กชายจะเริ่มวัยรุ่นเมื่ออายุ 15 ปี ทั้งนี้แล้วแต่การพัฒนาและความเจริญเติบโตของแต่ละคน

จากการศึกษาความหมายข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า วัยรุ่น หมายถึง วัยที่มนุษย์เริ่มมีวุฒิภาวะทางเพศและเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม ซึ่งชายและหญิงแต่ละคนจะเข้าสู่วัยรุ่นช้าเร็วแตกต่างกัน ดังนั้น การแบ่งลำดับขั้นอายุของวัยรุ่นจึงขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการแบ่งว่าจะนำไปวิเคราะห์ในประเด็นใด

4.1.2 ลักษณะของวัยรุ่น

วัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคม จึงทำให้วัยรุ่นมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากวัยอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งลักษณะสำคัญมีดังต่อไปนี้

- 1) วัยรุ่นเป็นวัยที่สำคัญเพราะผลลัพธ์จากการเปลี่ยนแปลงจะมีต่อเจตคติและพฤติกรรมของบุคคลในทันที ในขณะที่วัยอื่นจะมีผลในระยะยาวและบางช่วงมีผลต่อจิตใจ
- 2) วัยรุ่นเป็นวัยที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อจากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่ วัยรุ่นจึงสับสนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวัย บางครั้งก็คิดว่าตนเป็นเด็ก เพราะครูและผู้ปกครองยังคงให้การดูแลเอาใจใส่ ไม่ปล่อยให้ทำอะไรอย่างอิสระเสรี แต่บางครั้งก็คิดว่าตนเป็นผู้ใหญ่แล้ว เพราะเขามีร่างกายที่เติบโตเหมือนผู้ใหญ่และได้รับการบอกเล่าให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ใหญ่ เขาจึงไม่สามารถจะทำอะไรบางอย่างที่เคยทำได้เมื่อเขาเป็นเด็ก ฉะนั้นเด็กวัยรุ่นจึงมีปัญหากการปรับตัวมาก
- 3) วัยรุ่นเริ่มมีความรู้สึกทางเพศ วัยรุ่นจึงต้องการความรู้และคำแนะนำในเรื่องการปรับตัวทางเพศที่เหมาะสม
- 4) วัยรุ่นเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในวัยนี้ประกอบด้วย
 - 4.1) การแสดงอารมณ์รุนแรงมาก การแสดงอารมณ์ฉุนเฉียวจะพบมากในวัยรุ่นตอนต้นมากกว่าวัยรุ่นตอนปลายซึ่งขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางกายและจิตใจ
 - 4.2) ความไม่มั่นใจในตัวเองเกี่ยวกับความสามารถและความสนใจ ซึ่งทำให้เด็กเกิดความสงสัยในการปฏิบัติตนตามความต้องการของพ่อแม่

4.3) การเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย ความสนใจและบทบาทที่ควรจะเป็นมักจะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ที่ยากต่อการแก้ไข

4.4) แบบความสนใจ แบบพฤติกรรมและค่านิยมเปลี่ยนไป สิ่งที่เคยสำคัญสำหรับเด็กบดบังลดความสำคัญลง เด็กมักจะนึกถึงความมีเกียรติมากกว่าเพื่อน และนึกถึงคุณภาพมากกว่าปริมาณ

4.5) เด็กมักจะมีความเห็นที่ฝืนต่อการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ตนต้องการเป็นตัวของตัวเอง แต่ก็ไม่ต้องการการรับผิดชอบซึ่งเป็นผลที่ตามมากับอิสระ และผลก็คือเด็กจะจัดการกับความรับผิดชอบเหล่านั้นได้หรือไม่

5) วัยรุ่นเป็นวัยที่มีปัญหา ซึ่งเป็นปัญหาที่เด็กไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน จึงยากต่อการแก้ไข ดังนี้

5.1) ในช่วงวัยเด็ก ปัญหาต่าง ๆ พ่อแม่และครูเป็นผู้ตัดสินปัญหาแทนซึ่งต่างกับวัยรุ่นที่เด็กต้องแก้ไขปัญหาเอง

5.2) อยากเป็นตัวของตัวเอง วัยรุ่นจึงมักปฏิเสธการช่วยเหลือจากคนอื่น เพราะคิดว่าสามารถแก้ปัญหานั้นได้

6) วัยรุ่นเป็นช่วงที่เด็กต้องการจะรู้ความเป็นตัวของตัวเอง การแสดงออกในแนวทางที่สมาชิกของกลุ่มถือปฏิบัติจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับวัยรุ่นไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย คำพูดและพฤติกรรมก็ตาม วัยรุ่นมักจะแสดงให้เหมือนเพื่อนร่วมกลุ่มเท่าที่จะทำได้เพราะถือว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

7) วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการเตรียมตัวสำหรับอาชีพ วัยรุ่นต้องศึกษา สืบรวจ ทดสอบความรู้ความสามารถและความสนใจของตนเองในการเลือกประกอบอาชีพ

8) วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการจะยึดมั่นในอุดมการณ์และปรัชญาชีวิตของตนเอง มีพัฒนาการทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมที่เป็นลักษณะเฉพาะไม่เหมือนกับวัยอื่น ๆ ดังนั้นวัยรุ่นจึงเป็นวัยที่ผู้ปกครองและครูควรต้องศึกษา ทำความเข้าใจให้ถ่องแท้ เพื่อประโยชน์ต่อภาระแนวทางในการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคมต่อไป

9) วัยรุ่นเป็นช่วงของจินตนาการ จึงมักสมมุติตัวเองอย่างที่คุณต้องการจะเป็นไป ต้องการให้ครอบครัว เพื่อนและคนที่เขาเกี่ยวข้องกับเขาสมมติให้เป็น ถ้าเด็กเกิดจินตภาพมากเท่าใด ก็มักจะโกรธตัวเองมากเท่านั้น ซึ่งจะนำไปสู่สาเหตุของโรคจิตในที่สุด

10) วัยรุ่นเป็นวัยที่ใกล้ความเป็นผู้ใหญ่จึงไม่ชอบความเป็นเด็กและมักจะทำตัวให้เหมือนผู้ใหญ่ วัยรุ่นมักจะแสดงออกในรูปของการกระทำ การแต่งกาย การสูบบุหรี่ คืมเหล้า ยาเสพติด และมีปัญหาเรื่องเพศ (จรรยา ทองถาวร, 2530: 263)

4.2 ทฤษฎีพัฒนาการด้านจริยธรรมของวัยรุ่น

4.2.1 ความหมายของจริยธรรม

นักจิตวิทยาแต่ละกลุ่มได้ให้ความหมายของจริยธรรม (moral) ไว้แตกต่างกันซึ่งสามารถสรุปความหมายของจริยธรรมตามทัศนะของนักจิตวิทยาสาขาต่างๆ ดังนี้

นักจิตวิทยาจิตวิเคราะห์เชื่อว่าจริยธรรม คือ สิ่งที่ได้รับการปลูกฝังขัดเกลาพัฒนาขึ้นจากแรงขับพื้นฐานภายในจิตใต้สำนึกของตน กระบวนการขัดเกลานั้นอยู่ในรูปแบบของการเลียนแบบ (Identification) ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะปรับตัวตามมาตรฐานพฤติกรรมที่กำหนดไว้ในสังคม

นักจิตวิทยาปัญญานิยมเป็นกลุ่มที่นำการศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมอย่างจริงจังโดยเชื่อว่าจริยธรรมคือ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดควบคู่กับสติปัญญาของมนุษย์เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม

นักจิตวิทยาทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีความเชื่อว่าจริยธรรม หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานความประพฤติได้ถูกต้องหรือดีงามที่กำหนดโดยสังคม (พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2547: 159)

จากความหมายของจริยธรรมข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าสำนักสากล (global-mindedness) เป็นจริยธรรมหนึ่งที่จะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคมโลก ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากล ได้แก่ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของพ็อาเจต์ (Piaget) และ โคลเบอร์ก์ (Kohlberg) ดังนี้

1) ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของพ็อาเจต์

พ็อาเจต์ (Piaget) เป็นนักจิตวิทยาคนแรกที่บุกเบิกความคิดพัฒนาการจริยธรรมจากการรู้ การเข้าใจสังคม (sociocognitive moral development) เชื่อว่าจริยธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ (complex process) ระหว่างความรู้ ความรู้สึกและการสร้างวัฒนธรรม (component feeling and culture) โดยเชื่อว่าความหมายทางจริยธรรม (moral realism) สำหรับเด็กนั้นมี 3 ประการคือ

(1) หน้าที่ (duty) พฤติกรรมใดก็ตามที่แสดงถึงความเชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือคำสั่งสอนของผู้ใหญ่เป็นของดี

(2) ลายลักษณ์อักษร (letter) พฤติกรรมทางจริยธรรมคือ สิ่งที่จะระบุเป็นตัวอักษรมากกว่าความเชื่อที่เป็นนามธรรม

(3) ความรับผิดชอบ (responsibility) ความรับผิดชอบพฤติกรรมในลักษณะของปรนัยจะลดน้อยลง โดยมีความสัมพันธ์ผกผันกับระดับอายุของเด็ก

ในการศึกษาค้นคว้าทางจริยธรรมของพือาเจต์นั้น เน้นเรื่องจรรยาวิพากษ์ (moral judgment) ของเด็กอายุ 5-13 ปี โดยเขาได้แนวความคิดนั้นมาจากดีวี่ (Dewey) ซึ่งพบว่าการศึกษามีวิธีเดียวคือ การสังเกตอย่างใกล้ชิดและสังเกตเป็นรายบุคคล เช่น การศึกษาจริยธรรมในเด็กอาจดูได้จากการเล่นของเด็ก โดยเริ่มจากการเล่นโดยไม่มีกฎเกณฑ์ ใช้ตนเป็นใหญ่ มุ่งเอาแต่ชัยชนะเพียงอย่างเดียว ต่อมาจึงเกิดความร่วมมือระหว่างเพื่อนเล่นด้วยกัน จนกระทั่งสามารถทำตามกฎเกณฑ์ตามความรู้สึกผิดชอบของตน จากการสังเกตการณ์เล่นเกมลูกหินของเด็กอายุ 5-13 ปี พือาเจต์พบว่าพฤติกรรมการเล่นของเด็กแตกต่างกันไปตามลำดับขั้นซึ่งเขาสรุปว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กแบ่งได้เป็น 2 ขั้น คือ

(1) ระยะเวลาที่เด็กยึดกฎเกณฑ์จากผู้อื่น (heteronomous) ซึ่งมีอายุประมาณ 0-8 ปี เป็นระยะที่บิดามารดาและผู้ใหญ่มีอิทธิพลต่อเด็กในด้านการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างชัดเจน เด็กจะนับถือความถูกต้อง ความดีและความไม่ดีในลักษณะตายตัว ถ้าผิดต้องได้รับโทษโดยไม่คำนึงถึงแรงจูงใจหรือสาเหตุในการกระทำ

(2) ระยะเวลาที่เด็กมีกฎเกณฑ์ของตนเอง (autonomous) เป็นระยะที่เด็กเริ่มพัฒนาจริยธรรมขึ้นสู่ความคิดที่เป็นของตนเอง ใช้เหตุผลโดยคำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำด้วย ซึ่งพัฒนาการที่เกิดขึ้นมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับสติปัญญาและอายุ หลังจากนำขั้นพัฒนาการทางด้านจริยธรรมมาสรุป พือาเจต์ได้ตั้งเกณฑ์จรรยาวิพากษ์ไว้ 6 เกณฑ์ ดังนี้คือ

(1) ตัดสินจากเจตนา (intentionality in judgment) เด็กอายุน้อย ๆ จะตัดสินพฤติกรรมว่าดีหรือไม่นั้น มักจะตัดสินจากปริมาณของความเสียหายที่เกิดขึ้น (actual physical consequences) ส่วนเด็กโตนั้นจะตัดสินโดยดูจากความตั้งใจหรือเจตนาในการกระทำที่ไม่ดีของบุคคลนั้น (intend to do harm) ว่ามีเจตนาของการกระทำไม่ดีหรือเปล่า

(2) การตัดสินจากความเชื่อมโยง (relativism in judgment) เด็กอายุน้อยจะตัดสินความถูกต้องหรือผิดว่าต้องเป็นทางหนึ่งทางใดและในลักษณะเด็ดขาด (absolute) ทุกคนต้องเห็นเหมือนกันและถือว่าความคิดเห็นของผู้ใหญ่ย่อมถูกต้องเสมอ ส่วนเด็กโตนั้นจะตัดสินจากสถานการณ์และความเชื่อมโยงของสภาพการณ์หรือความเชื่อมโยงของเหตุการณ์นั้นกับบุคคล

(3) ตัดสินเหตุการณ์เป็นอิสระจากการลงโทษ (independence of sanction) เด็กอายุน้อยตัดสินความไม่ดีจากการถูกทำโทษ แต่เด็กโตจะตัดสินการกระทำว่าไม่ดีเพราะการกระทำนั้นขัดต่อกฎเกณฑ์ หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

(4) การตัดสินจากการใช้ระบบตาต่อตา (use of reciprocity) เด็กอายุน้อย อายุ 4 ปี จะใช้ระบบตาค่อน้อยกว่าเด็กอายุ 7-10 ปี แต่เด็กอายุ 11-13 ปี จะเริ่มมองเห็นสิ่งที่ป็นนามธรรมกว่าระบบตาต่อตา เช่น ความเห็นใจกัน ความกตัญญู หรือความรักความเข้าใจ

(5) การตัดสินจากการลงโทษเพื่อคืนดี (use of punishment as restitution and reform) เด็กอายุน้อยจะสนับสนุนให้มีการลงโทษอย่างหนัก เพื่อคืนดีกับผู้ทำผิดส่วนเด็กโตจะมีการตัดสินเช่นนี้น้อยลง

(6) การตัดสินจากการยึดหลักของโชคชะตา (naturalist views of misfortune) เด็กอายุน้อยจะมีความเชื่อว่าการบาดเจ็บหรือการทำความผิดเกิดขึ้น โดยบัญชาของพระเจ้าหรือเกิดด้วยโชคชะตามากกว่าเด็กโต (พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์, 2547: 164-165)

2) ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก

โคลเบอร์ก (Kohlberg) ได้พัฒนาแนวคิดทฤษฎีของพียาเจต์ (Piaget) สร้างเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเด็ก โดยวิธีการสัมภาษณ์จากสภาพการณ์สมมติ หลังจากการศึกษาเขาได้ตั้งเป็นทฤษฎีพัฒนาการจริยธรรม ซึ่งแบ่งพัฒนาการโดยใช้เหตุผลจรรยาวิพากษ์ (moral judgment) 3 ขั้นตอน ดังนี้

(1) พัฒนาการทางด้านจริยธรรมของแต่ละบุคคลจะผ่านไปตามขั้นพัฒนาการ (sequential stage) โดยมีพื้นฐานมาจากการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ตามการศึกษาของพียาเจต์ เหตุผลเชิงจริยธรรมจะมีความสัมพันธ์ทางบวกกับเหตุผลทางตรรกศาสตร์

(2) การรับรู้ทางสังคมและบทบาททางสังคมของบุคคลนั้นจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะปฏิสัมพันธ์กับพัฒนาการทางจริยธรรมของเขา

(3) บุคคลที่จะมีจริยธรรมขั้นสูงหรือการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงได้นั้นต้องสามารถใช้เหตุผลเชิงตรรกะและความสามารถในการรับรู้ทางสังคมในระดับสูงก่อน

โคลเบอร์กนำเสนอระดับจรรยาวิพากษ์ 3 ระดับ โดยแต่ละระดับมีเหตุผลเชิงจรรยาวิพากษ์ 2 ขั้น ดังนี้

(1) ระดับก่อนมีจริยธรรมอย่างเป็นเหตุเป็นผล (preconventive level) ในระดับนี้พฤติกรรมทางจริยธรรมของบุคคลจะขึ้นอยู่กับเหตุผลที่ผู้มีอำนาจกำหนดหรือเพื่อตนเองเป็นใหญ่

(1.1) ระดับจริยธรรมของผู้อื่น (heteronomous morality) ได้แก่ การที่เด็กจะตัดสินว่าพฤติกรรมใดถูกหรือผิด ขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจเหนือพฤติกรรมที่เขา กำหนด ได้แก่ บิดามารดา หรือครูอาจารย์

(1.2) ผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ (individualism and instrumental purpose and exchange) ในขั้นนี้พฤติกรรมที่ดึงมานั้น เหตุผลของเด็กจะขึ้นอยู่กับรางวัลหรือสิ่งของที่เขาได้รับ ถ้าเขาได้รับรางวัล เช่น คำชม ขนมหิน เงิน ก็แสดงว่าพฤติกรรมนั้นถูกต้องดึงมา

(2) ระดับมีจริยธรรมอย่างมีกฎเกณฑ์ (conventional level) บุคคลเริ่มใช้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมากำหนดความถูกต้องความดีงามขึ้นมา โดยเริ่มจากการยอมรับของกลุ่มขึ้นเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดในสังคม เช่น ระเบียบ ประเพณี จนถึงกฎหมาย

(2.1) การยอมรับของกลุ่ม (mutual interpersonal expectational relationships and interpersonal conformity) พฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามในขั้นพัฒนาการนี้คือ การยอมรับของกลุ่มหรือการยอมรับของพรรคพวกเพื่อนพ้อง

(2.2) ระเบียบของสังคม (social system and conscience) ในขั้นนี้ พฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามขึ้นอยู่กับระเบียบ ประเพณีหรือกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดไว้ เช่น การฆ่าสัตว์เป็นสิ่งไม่ดี

(3) ระดับจริยธรรมอย่างมีวิจารณญาณ (post conventional level) ในระดับนี้ พฤติกรรมทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับอิทธิพลของสังคมและกระบวนการสังคมประติของบุคคล สิ่งที่ดีงามถูกต้อง คือ สิ่งที่คนในสังคมส่วนมากยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ที่ถูกต้องได้ด้วยตนเองในลักษณะที่เป็นสากลนิยม

(3.1) สัญญาสังคม (social contract or utility and individual rights) พฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามในขั้นนี้ ได้แก่ พฤติกรรมที่เสียส่วนมากในสังคมยอมรับ เช่น การช่วยเหลือคนจนเป็นสิ่งดี

(3.2) คุณธรรมสากล (universal ethical principle) เหตุผลที่ใช้ในขั้นนี้ ได้แก่ ความถูกต้องที่ได้รับการยอมรับจากคนส่วนมากทั่วโลกและทุกสังคม และคุณธรรมสากลจะหล่อหลอมในจิตของมนุษย์ตลอดเวลา และด้วยกระบวนการสังคมประติของมนุษย์แต่ละคน (พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2547: 166-167)

จากทฤษฎีของโคลเบอร์ก (Kohlberg) วิทยุนี้เป็นระดับพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นที่ 3 เรียกว่า Postconventional Morality เป็นวัยที่ยอมรับตัวเอง แบ่งออกได้ 2 ขั้นคือ เชื่อว่าความเชื่อต่าง ๆ ง่ายต่อการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็มีประโยชน์ต่อเด็กที่จะปรับตัวให้เข้ากับความเชื่อและทำตามมาตรฐานทางสังคมและความคิดภายในให้ลงรอยกัน เป็นการเถียงการดำเนินตัวเอง และให้สังคมยอมรับเด็กวัยนี้ ศีลธรรมจรรยาอยู่บนรากฐานของความถูกต้องของคนอื่นมากกว่าตัวเอง สำหรับทฤษฎีของพียาเจต์ (Piaget) วิทยุอยู่ในระดับพัฒนาการทางจริยธรรมขั้นความสามารถทางความเข้าใจ (The Stage of Formal Operations) เพราะเด็กสามารถที่จะเข้าใจวิธีการแก้ปัญหาได้อย่างมีเหตุผล ดังนั้น เด็กจึงมองปัญหาหลาย ๆ ด้านก่อนที่จะลงมือแก้ปัญหา อย่างไรก็ตาม จริยธรรมของบุคคลอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ตามวุฒิภาวะ กาลเวลาหรือสถานที่ในสังคมหนึ่งๆ ผู้คนในสังคมจึงมีความคาดหวังให้สมาชิกอื่นๆ ของสังคม มีกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเหมือนกัน เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่กันอย่างสงบสุข จริยธรรมของสังคมในลักษณะนี้ส่วนที่เป็นมโนธรรม จึงไม่มีกฎเกณฑ์ที่บุคคลสร้างขึ้นเอง ส่วนจริยธรรมของบุคคลแสดงความ

คาบเกี่ยวระหว่างศีลธรรม กฎหมาย จารีตประเพณี และมโนธรรม (ธีระพร อุวรรณโณ, 2538: 540)

นอกจากนี้ จากการศึกษาของนักจิตวิทยา การเรียนรู้ทางสังคมอาจเกี่ยวกับพฤติกรรมจริยธรรมของมนุษย์ได้ดังนี้

- 1) พัฒนาการทางจริยธรรม คือ การที่มนุษย์พัฒนาพฤติกรรมและความรู้สึกให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดว่าดีงามและถูกต้อง มากกว่าจะเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของการคิดการเข้าใจทางปัญญา (Cognition)
- 2) ตัวเสริมแรงหรือแรงจูงใจที่จะทำให้เกิดพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น มีพื้นฐานมาจากความต้องการทางสรีระหรือความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ที่จะได้รับการยอมรับหรือรางวัลจากสังคม
- 3) พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรม
- 4) ปทัสถาน (Norm) ของจริยธรรมเป็นมาตรฐานของจริยธรรมที่ได้มาจากการเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคม
- 5) สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมด้านจริยธรรม ได้แก่ ตัวเสริมแรงทางบวกและทางลบ ตัวแบบพฤติกรรมที่มีอิทธิพล เช่น บิดามารดา หรือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมนั้นๆ (พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2530: 248)

4.3 การขัดเกลาทางสังคมกับเยาวชน

การขัดเกลาทางสังคมมีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะมนุษย์ไม่ได้เป็นสัตว์สังคมโดยกำเนิด หรือไม่มีพัฒนาการบางอย่างที่จำเป็นต่อความอยู่รอด มนุษย์จึงต้องได้รับการขัดเกลาทางสังคมเพื่อความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง บุคลิกภาพของมนุษย์ไม่สามารถพัฒนาด้วยตนเองโดยอัตโนมัติ แต่จะต้องมีตัวแทนมาเปลี่ยนบุคลลนั้นจากลักษณะทางชีววิทยา (biological person) มาเป็นบุคคลของสังคม (social person) ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ต่อเนื่องตลอดชีวิตทั้งด้านความเชื่อ ท่าที คุณค่า ประเพณีและกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคมหนึ่ง ๆ กำหนดไว้ เพื่อให้บุคคลมีแบบของความประพฤติที่สอดคล้องกับกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับกลุ่มที่เป็นอยู่ในสังคม จะมีผลในทางที่ทำให้บุคคลได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับคนอื่น ๆ และสังคมแวดล้อม ดังนั้น สมาชิกในกลุ่มสังคมเดียวกันจะมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของกันและกัน การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดเสียไม่ได้ ตั้งแต่เกิดจนเป็นผู้ใหญ่ เพราะการมีวุฒิภาวะ (maturation) จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีการขัดเกลาทางสังคม โดยเฉพาะการขัดเกลาเยาวชนในช่วงวัยรุ่น เนื่องจากเป็นวัย

ที่พ้นจากความเป็นเด็กและเริ่มเข้าสู่ความเป็นหนุ่มเป็นสาว ซึ่งระยะนี้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งร่างกาย และจิตใจ (สงวนศรี วิรัชชัย, 2527: 36; สุพัตรา สุภาพ, 2549: 39, 41)

4.3.1 ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมและสังคมประกิต (Socialization) เป็นคำที่มีความหมายเดียวกัน ในที่นี้จะใช้คำว่า การขัดเกลาทางสังคมซึ่งนักสังคมวิทยาได้นิยามความหมายไว้ดังนี้

แลนดิส (Landis, 2001) ให้ความหมายการขัดเกลาทางสังคม หมายถึง การเรียนรู้ ความคาดหวัง อุปนิสัย ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และสิ่งที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมในกลุ่มสังคม อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการขัดเกลาทางสังคมจะเกิดขึ้นผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ที่เรียกว่า ตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคม (agents of socialization)

บลูม (Bloom) และซีนิค (Selznick) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม เป็นสิ่งที่มนุษย์ ต้องประสบตลอดเวลาโดยเรียนรู้ถึงค่านิยม กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนที่มีมนุษย์ในสังคมนั้นๆ ได้ ว่างไว้ โดยเข้าใจร่วมกันกลายเป็นสัญลักษณ์ทางสังคม ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับ กฎระเบียบของสังคมได้ โดยผ่านสัญลักษณ์ (อ้างถึงใน มงคล หวังสุขใจ และชมพู โกติรัมย์, 2538: 53)

สงวนศรี วิรัชชัย (2527) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม คือ กระบวนการที่ทำให้ บุคคลได้เรียนรู้ระเบียบ กฎเกณฑ์ และการคาดหวังของสังคม โดยเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์ทาง สังคมกับคนอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งจะเป็นผลให้บุคคลแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้เหมาะสม สอดคล้องกับกฎเกณฑ์และการคาดหวังของสังคมได้

สุพัตรา สุภาพ (2549) กล่าวว่า กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นการเรียนรู้ทาง ตรงหรือทางอ้อมก็ได้ โดย “ทางตรง” เป็นการสอนหรือบอกกันโดยตรง เช่น พ่อแม่สอนลูก ครู สอนนักเรียน เพื่อนบอกเพื่อน ฯลฯ “ทางอ้อม” เป็นการเรียนรู้โดยอาศัยการเลียนแบบ เช่น แม่ พูดยคำหยาบ ลูกก็จะพูดยคำหยาบ ทั้ง ๆ ที่แม่ไม่ได้สอนให้ลูกลูกพูด โดยสรุปแล้ว การขัดเกลาทาง สังคม เป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ เพื่อที่จะพัฒนาตนเอง ให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคมและเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของตนเองด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ มงคล หวังสุขใจ และชมพู โกติรัมย์ (2538) ที่กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคม เป็นกระบวนการที่ จะต้องกระทำตลอดอายุขัยของชีวิตมนุษย์ ซึ่งสามารถกระทำได้ 2 วิธีทาง คือ

1) การขัดเกลาโดยตรง (Formal) เช่น การที่พ่อแม่อบรมเด็กให้รู้จักพูด รู้จักกิริยามารยาททางสังคม ครูอาจารย์สอนหนังสือนักเรียนให้มีศิลปะวิชาการต่าง ๆ รวมทั้งทำหน้าที่การเป็นพลเมืองดีของสังคม เป็นต้น

2) การขัดเกลาโดยทางอ้อม (Informal) เช่น การได้เข้าฟังอภิปราย ปาฐกถาทำให้ได้รับความรู้ เข้าใจในสิ่งต่าง ๆ

จากความหมายของการขัดเกลาทางสังคมตามทัศนะของนักสังคมวิทยา สามารถสรุปได้ว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่บุคคลจะต้องเรียนรู้และกระทำอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามสิ่งที่สังคมคาดหวัง ทั้งค่านิยม การให้คุณค่า ระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อให้เข้าใจร่วมกัน กลายเป็นสัญลักษณ์ทางสังคม ซึ่งสามารถกระทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

4.3.2 ความมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคม

ความมุ่งหมายของการขัดเกลาทางสังคมมี 4 ประการ คือ

1) ปลูกฝังระเบียบวินัย (basic discipline)

ระเบียบวินัยเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กลุ่มกำหนดไว้ เป็นการฝึกให้มีความอดกลั้นที่จะทำตามความพอใจของตนเองเพื่อประโยชน์ในวันข้างหน้า ระเบียบวินัยจึงมีผลต่อบุคลิกภาพและความประพฤติของบุคคล โดยบุคคลจะเกิดความเคยชินและจะทำไปโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว

2) ปลูกฝังความมุ่งหวัง (aspiration)

ความมุ่งหวังช่วยให้บุคคลมีกำลังใจทำตามระเบียบวินัยต่าง ๆ ส่วนมากมักจะมุ่งหวังในสิ่งที่สังคมยกย่องหรือถือว่าดีงาม จึงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คนเรามีกำลังใจ หรือบังคับตัวเองให้ปฏิบัติตามระเบียบวินัยไม่ว่าจะพอใจหรือไม่ก็ตาม เพื่อจะได้ในสิ่งที่ตนหวัง

3) สอนให้รู้จักบทบาทและทัศนคติต่าง ๆ (social roles and supporting attitudes)

เป็นการรู้จักแสดงบทบาทอย่างเหมาะสมตามวาระและโอกาสต่าง ๆ เพราะบทบาทของแต่ละคนไม่เหมือนกันจึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของตนให้ดีที่สุด

4) สอนให้มีทักษะ (skills)

เป็นการเตรียมบุคคลให้มีความชำนาญเฉพาะอย่าง เพื่อสังคมจะได้รับประโยชน์จากสมาชิกในหลายๆ ด้าน ซึ่งทักษะนี้เป็นสิ่งที่เน้นและขัดเกลาในทุกๆ ระดับ ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่ล้าหลังหรือก้าวหน้าก็ตาม โดยในสังคมล้าหลังจะเรียนรู้ด้วยการลอกเลียนแบบหรือสัมผัสกับชีวิตจริง ส่วนในสังคมที่เจริญแล้วจะสอนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ด้วยการเรียนจากสถาบันต่างๆ ทำให้บุคคลมีความถนัดเฉพาะอย่างในการประกอบอาชีพหรือช่วยเหลือกันต่อไป (สุพัตรา สุภาพ, 2549: 38-39)

4.3.3 ระดับการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมสามารถแบ่งได้ 2 ระดับ คือ ระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ เบอเกอร์และลักแมนน์ (Berger and Luckmann) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมระดับปฐมภูมิ (primary socialization) หมายถึง การขัดเกลาทางสังคมขั้นแรกเกี่ยวกับประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลในวัยเด็ก ผ่านมาจนกระทั่งพวกเขากลายเป็นสมาชิกหนึ่งของสังคม สำหรับการขัดเกลาทางสังคมระดับทุติยภูมิ (secondary socialization) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายหลังและเป็นกระบวนการที่นำปัจเจกบุคคลที่ผ่านการขัดเกลาแล้วไปสู่พื้นที่ใหม่ในสังคม โดยการขัดเกลาทางสังคมขั้นแรกมีความสำคัญที่สุด เพราะจะเป็นโครงสร้างพื้นฐานของการขัดเกลาทางสังคมขั้นที่สอง (Landis, 2001: 38-39)

4.3.4 ตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคม

ตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคมขึ้นอยู่กับสถานที่อยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ ของชีวิต สำหรับเด็ก ตัวแทนคือพ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการสื่อสารทุกอย่างและเป็นต้นแบบพฤติกรรมมาให้แก่เด็ก ต่อมาพี่สาวหรือพี่ชายจะกลายมาเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคม ลักษณะของกระบวนการขัดเกลาทางสังคมสามารถสังเกตได้จากพฤติกรรมของเด็กที่เลียนแบบพ่อแม่ นักบินหรือคนขับรถ ซึ่งจะแสดงถึงความพร้อมสำหรับการแสดงบทบาทในอนาคต ในเวลาต่อมากลุ่มเพื่อนจะกลายมาเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมทั้งเพื่อนร่วมชั้นเรียนหรือเพื่อนร่วมทีมกีฬาต่างๆ ซึ่งตัวแทนกลุ่มนี้จะมีความสำคัญมากต่อพฤติกรรมของเด็ก จนกระทั่งถึงวัยรุ่นผู้ใหญ่ เพื่อนร่วมงานและคู่สมรสจะเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมแทน ถือเป็นตัวแทนที่สำคัญโดยเฉพาะการตัดสินใจเลือกรูปแบบการแต่งกายตามแบบคาราที่ตนชื่นชอบ นอกจากนี้ทฤษฎีทางศาสนา การเมือง กีฬา รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวก็มีผลต่อทฤษฎีของบุคคลด้วย (Landis, 2001: 35-36)

สุพัตรา สุภาพ (2549) ได้จำแนกตัวแทนของการขัดเกลาทางสังคมสามารถเป็น 6 กลุ่ม ดังนี้

1) ครอบครัว

เป็นสถาบันพื้นฐานที่ขัดเกลามนุษย์ให้รู้ว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ อะไรถูกอะไรผิด เป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพอย่างลึกซึ้งและมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ทัศนคติ และความประพฤติของเด็กเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งการอบรมของครอบครัวทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมทางตรง โดยการบอกกล่าว ชมเชย ให้รางวัลหรือทำโทษ ทางอ้อมโดยที่เด็กเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่

2) กลุ่มเพื่อน

เป็นกลุ่มที่มีอายุระดับใกล้เคียงกัน โดยอาจจะรวมเป็นกลุ่มเพื่อนธรรมดาจนถึงชมรม สมาคมที่ตนสนใจ ซึ่งกลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านบวกและด้านลบ เพราะเด็กวัยนี้มีแนวโน้มที่ต้องการจะอยู่ร่วมกับเพื่อนที่มีรสนิยมใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะในด้านความคิด การแต่งกายหรือแบบของการแสดงออกเพื่อให้เพื่อนยอมรับตนเป็นสมาชิกหนึ่งของกลุ่ม

3) โรงเรียน

โรงเรียนเสมือนเป็นบ้านที่สองของเด็กในการได้รับความรู้ความคิดและวิชาการต่างๆ อย่างเป็นทางการ โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันโรงเรียนเป็นสถานที่สำคัญในการขัดเกลาเด็ก ตลอดจนทำให้เด็กมีโอกาสพบปะสมาคมกับเพื่อนในวัยเดียวกัน โรงเรียนจึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก เพราะเด็กมักใช้ชีวิตอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะยาวนาน โรงเรียนจึงมีโอกาสนหล่อหลอมทัศนคติ เนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้บางอย่างทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่น โรงเรียนเป็นตัวแทนที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งที่จะช่วยเตรียมความพร้อมให้ก้าวไปสู่วัยผู้ใหญ่ สก็อตเตอร์ (Scotter, 1979: 107-113) กล่าวถึงหน้าที่การขัดเกลาทางสังคมของโรงเรียนไว้ 5 ประการ ดังนี้

- (1) หน้าที่ให้การศึกษาทรงองค์ความรู้ ทักษะ เจตคติ ค่านิยม และความรู้สึกลับ
- (2) คัดเลือกสถานภาพและบทบาททางสังคม
- (3) หน้าที่ส่งผ่านค่านิยมของสังคมโดยวิธีการปลูกฝัง
- (4) หน้าที่เลี้ยงดูเด็กเพื่อแบ่งเบาภาระของผู้ปกครอง
- (5) หน้าที่จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน

ปัญหาของโรงเรียนที่เกิดจากการขัดเกลาอาจออกมาในลักษณะที่ไม่ตรงกับผู้ปกครอง เด็กจึงสับสน ไม่ทราบว่าสิ่งใดถูกหรือผิดกันแน่ หรือโรงเรียนสอนในเชิงทฤษฎีมากเกินไป อาจไม่ตรงกับสิ่งที่ปฏิบัติในชีวิตจริง

4) กลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในสังคมซึ่งแต่ละกลุ่มอาชีพจะมีคุณค่าหรือระเบียบกฎเกณฑ์ไปตามอาชีพของตน แต่ละอาชีพจึงมีบุคลิกภาพแตกต่างกันออกไป การอบรมในวัยนี้จึงเป็นวัยที่ค่อนข้างจะเป็นผู้ใหญ่แล้ว การขัดเกลาจึงยากกว่าเด็กเพราะเมื่อผ่านมาถึงระดับนี้แต่ละคนจะมีความนึกคิดเป็นแบบฉบับของตนเองแล้ว

5) ตัวแทนทางศาสนา

เป็นตัวแทนที่ขัดเกลาคนหรือแนะนำแนวทางให้คนที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป็นเป้าหมายในการกระทำ โดยเฉพาะศาสนาพุทธได้สอนให้คนเราไม่ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะหลายสิ่งในโลกไม่มีความแน่นอนจึงต้องยึดมั่นในสิ่งที่ดีงาม มีศีลธรรม จริยธรรมและความประพฤติในทางที่ถูกที่ควร ศาสนาจึงมีส่วนสร้างเจตคติที่ดี มีจิตใจที่งดงาม มีพฤติกรรมที่

ประกอบด้วยคุณธรรม ความสุจริตซึ่งช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงแห่งชีวิตและสามารถระงับความตึงเครียดหรือขจัดความฟุ้งซ่าน แนวความคิดของศาสนาจึงเป็นพลังให้บุคคลยอมรับหรือไม่ยอมรับสิ่งต่าง ๆ สำหรับบุคคลที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างใกล้ชิด ศาสนาก็ยังคงมีอิทธิพลอยู่ไม่น้อย เพราะหลักจริยธรรมศีลธรรมของโลกมาจากศาสนา หลักจริยธรรมต่าง ๆ เหล่านี้กลายเป็นหลักของกฎหมายทั้งทางแพ่งและอาญา ทุกคนจึงต้องปฏิบัติตามกฎหมาย เป็นข้อห้ามที่ยับยั้งการกระทำของบุคคล สิ่งเหล่านี้ออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี มรรยาท ฯลฯ ที่ปฏิบัติกันอยู่โดยทั่วไป

6) สื่อมวลชน

สื่อมวลชนมีหลายประเภททั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ นวนิยาย วรรณคดีซึ่งมีส่วนช่วยขัดเกลาทางสังคมแก่นุชนัยในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของ ความประพฤติ เพราะสื่อมวลชนมีทั้งการให้ความรู้และความเพลิดเพลิน โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อมวลชนที่สำคัญคือการให้ข่าวสาร ซึ่งการให้ข่าวสารจะมีส่วนช่วยครอบครัว โรงเรียนในการขัดเกลาเด็ก อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของสื่อมวลชนจะมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของแต่ละครอบครัวว่าได้สอนลูกมาให้รู้จักเหตุและผลหรือเลือกเฟ้นข่าวสารต่าง ๆ หรือขึ้นอยู่กับเจตคติของแต่ละบุคคลต่อสิ่งที่ตนได้รับ จึงมีทั้งการยอมรับ ไม่ยอมรับ หรือการวางเฉย ไม่ว่าจะปฏิบัติแบบใดก็ตาม อย่างน้อยก็เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนบางกลุ่มและต้องการความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม สไตน์เบิร์ก (Steinberg, 1999: 9) นักจิตวิทยาวัยรุ่นได้เสนอกลุ่มตัวแทน 4 กลุ่ม ที่มีผลต่อพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก ได้แก่ ครอบครัว ครูอาจารย์ กลุ่มเพื่อน และกลุ่มอาชีพ เนื่องจากในปัจจุบันเยาวชนจำนวนไม่น้อยเริ่มทำงานนอกเวลาเพื่อหารายได้ให้กับตนเอง ดังนั้น กลุ่มเพื่อนที่ทำงานและลักษณะการทำงานนอกเวลาจึงมีผลต่อพัฒนาการด้านจิตใจและความเป็นอยู่ของเยาวชนด้วย

จากปัญหาเยาวชนที่กำลังทวีความรุนแรง เป็นปัญหาวิกฤตทั้งระดับประเทศและระดับโลกที่ต้องเร่งแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนในกลุ่มวัยรุ่นถูกรบกวนจากความรุนแรงทางกายภาพ ทั้งจากการฆาตกรรมหรือการพยายามลอบสังหารผู้นำประเทศ การระเบิดสถานทูต การก่อการร้ายระดับโลก และภาวะสงครามในประเทศจำนวนกว่า 12 ประเทศ หรือแม้กระทั่งความรุนแรงจากโทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ (Jacobs, 1988 cited in Rice, 1996: 17) อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เยาวชนใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ปัญหาดังกล่าวล้วนมีสาเหตุมาจากการขับเคลื่อนการพัฒนาแบบไม่สมดุล ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจ โดยมิได้ใส่ใจการพัฒนาสังคมควบคู่กันไป วิธีการหนึ่งที่จะช่วยแก้ไขปัญหามาของเยาวชนทั้งในระดับ

ประเทศ ระดับนานาชาติและระดับโลก ก็คือการปฏิบัติจิตสำนึกของเยาวชนให้มีความเป็นพลโลก แก้ปัญหาด้วยสันติวิธี ขอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความใส่ใจต่อประเด็นปัญหาโลก

ตอนที่ 5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสำนักสากล

5.1 งานวิจัยต่างประเทศ

คลอเด็ท (Claudette, 1980) ได้ศึกษาระดับสำนึกนานาชาติของนักเรียนในโรงเรียนที่มีจุดเน้นในการจัดการศึกษาเกี่ยวกับโลกศึกษาต่างกัน โดยใช้แบบวัดจิตสำนึกความเป็นพลโลกซึ่งนำเนื้อหามาจากหัวข้อในแบบเรียนเกี่ยวกับโลกศึกษาและหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้สึกที่มีต่อโลก กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนเกรด 10-12 จำนวน 225 คน จากโรงเรียน 3 ประเภทในรัฐมิชิแกน ได้แก่ 1) โรงเรียนที่ได้รับเงินอุดหนุนการศึกษาเกี่ยวกับโลกศึกษาและต้องการเน้นเรื่องดังกล่าวในหลักสูตร 2) ประเภทไม่ได้รับเงินอุดหนุนแต่เรียกร้องที่จะให้มีการเรียนเกี่ยวกับโลกศึกษา และ 3) โรงเรียนที่ไม่ได้รับเงินอุดหนุนและไม่ต้องการเน้นเรื่องโลกศึกษาในหลักสูตร ผลการศึกษาพบว่านักเรียนในโรงเรียนทั้ง 3 ประเภท ไม่มีความแตกต่างในระดับสำนึกนานาชาติ

บาร์โรลส์ เอเจอร์ เบนเน็ต และคณะ (Barrows, Ager, Bennetts et al, 1981 อ้างถึงใน ัญฐุภรณ์ หลาวทอง, 2544: 42) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของความรู้และความรู้สึกต่อความเข้าใจในโลก พบว่า พบความสัมพันธ์ของความรู้และความรู้สึกต่อความเข้าใจในโลกในกลุ่มผู้ที่ติดตามอ่านข่าวสารต่างประเทศจากหนังสือพิมพ์ แต่ไม่พบความสัมพันธ์ดังกล่าวสำหรับผู้ติดตามข่าวทางอิเล็คทรอนิกส์หรือโทรทัศน์

โซเลย์ (Soley, 1983) ศึกษาผลของหลักสูตรโลกศึกษาที่มีต่อการพัฒนาจิตสำนึกของการมีทรศนะอย่างถูกต้องของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น โดยให้ความหมายของคำว่า “จิตสำนึกของการมีทรศนะอย่างถูกต้อง” ว่าเป็นความสามารถในการรับรู้และเข้าใจทรศนะเกี่ยวกับโลกของตนและผู้อื่น เป็นการทำความเข้าใจบุคคลและกลุ่มบุคคลที่มีมุมมองต่างกัน จิตสำนึกของการมีทรศนะอย่างถูกต้องที่เพิ่มขึ้น หมายถึง การลดความเป็นชาติพันธุ์นิยมและเพิ่มความเข้าใจว่าผู้คนจากต่างวัฒนธรรมมีทัศนคติแตกต่างกัน การวิจัยครั้งนี้ให้นักเรียนศึกษาตามหลักสูตร 1 ภาคเรียน โดยมีการเปรียบเทียบก่อนและหลังการเรียน ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แต่นักเรียนที่ทำแบบทดสอบตั้งแต่ 6 บทขึ้นไปมีทรศนะที่ถูกต้องในระดับสูงขึ้น ดังนั้น การเรียนบทเรียนจำนวนมากขึ้นจะช่วยเพิ่มความสามารถในการยอมรับทรศนะที่ถูกต้องเกี่ยวกับโลกของนักเรียนและลดระดับความนิยมในชาติพันธุ์ของตนเอง

โยคัม (Yocum, 1989) ได้สำรวจผลของการเรียนโลกศึกษาที่มีต่อทัศนคติของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อศึกษาว่าโปรแกรมโลกศึกษามีส่วนช่วยให้สำนักสากลของนักเรียนเพิ่มขึ้นหรือไม่ และทำนายความสัมพันธ์ระหว่างสำนักสากลกับระดับชั้นของนักเรียน กลุ่มตัวอย่าง

เป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียน 4 แห่ง โดยมีการเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างที่เรียนหลักสูตรโลกศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่เรียนหลักสูตรการศึกษาสังคม และมีการทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียน ผลการวิจัยพบว่า เพศ ระดับความรักชาติ และความรู้ทางภาษาต่างประเทศเป็นตัวแปรที่ใช้ทำนายสำนึกโลก แต่การเรียนหลักสูตรโลกศึกษาไม่ได้ส่งผลใดๆ ต่อระดับสำนึกสากลหรือระดับความรักชาติของนักเรียน อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าสำนึกสากลจะเพิ่มขึ้นในชั้นเรียนที่เปิดอภิปรายเกี่ยวกับประเด็นที่มีความขัดแย้งและนักเรียนจะรู้สึกว่าคุณเองได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี

โบทเลอร์ (Boatler, 1992) ได้ศึกษาสำนึกนานาชาติของนักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้ต่างกัน พบว่า นักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้มากกว่า 100,000 ดอลลาร์สหรัฐต่อปีมีสำนึกนานาชาติต่ำกว่านักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกว่า

เฮทท์ (Hett, 1993) พัฒนาเครื่องมือวัดสำนึกสากล และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของนิสิตกับความรู้เกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์ ความสนใจและความรับผิดชอบต่อชุมชนโลก รวมทั้งพฤติกรรมในการมีส่วนร่วมตามทฤษฎีดังกล่าวด้วย ผลการศึกษาพบว่า เครื่องมือนี้ได้แสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญด้านสำนึกสากลหลายประการ ดังนี้ 1) นิสิตหญิงมีสำนึกสากลสูงกว่านิสิตชาย 2) นิสิตที่เรียนรู้เกี่ยวกับประเทศอื่นมีสำนึกสากลสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้เรียน 3) นิสิตที่ลงเรียนวิชาเกี่ยวกับโลกศึกษาตั้งแต่ 5 ครั้งขึ้นไป เข้าร่วมในโปรแกรมหรือกิจกรรมนานาชาติ มีเพื่อนจากประเทศอื่นหรือต่างวัฒนธรรมตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีสำนึกสากลสูง 4) ผู้ที่มีความสนใจทางการเมืองหรือมีแนวคิดแบบเสรีนิยมจะมีสำนึกสากลสูง 5) นิสิตที่เคยใช้เวลามากกว่า 9 สัปดาห์ในต่างประเทศมีสำนึกสากลสูงกว่าผู้ไม่เคยไปหรือใช้เวลาอยู่เพียงระยะสั้นๆ

บอลลว (Ballou, 1996) ได้ทำการเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการจัดการศึกษานานาชาติ/พหุวัฒนธรรมในหลักสูตรการศึกษาทั่วไปของมหาวิทยาลัยอเมริกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลที่โปรแกรมการศึกษาดังกล่าวมีต่อสำนึกสากลของนิสิต มาตรฐานสำนึกสากลที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ ความรับผิดชอบต่อประชาชนในทุกส่วนของโลก การยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อในปัจเจกบุคคล ความเป็นพลโลก การตระหนักและยอมรับการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลและระหว่างชาติ กลุ่มทดลองได้เรียนรายวิชาเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม 3 รายวิชา ขณะที่กลุ่มควบคุมไม่ได้เรียนรายวิชาใดๆ ผลการทดสอบระดับสำนึกสากลก่อนและหลังการเรียน พบว่า นิสิตกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีระดับสำนึกสากลลดลงเล็กน้อยแต่น่าสังเกตว่านิสิตในกลุ่มทดลองมีระดับสำนึกสากลลดลงน้อยกว่ากลุ่มควบคุม โดยมีตัวแปรที่มีอิทธิพลประการหนึ่ง คือ ทัศนคติทางการเมือง นิสิตที่มีความคิดแนวอนุรักษ์นิยมจะมีสำนึกสากลต่ำ ขณะที่นิสิตที่มีทัศนคติทางการเมืองแบบเสรีนิยมจะมีสำนึกสากลสูง นอกจากนี้ก็มีข้อค้นพบเช่นเดียวกับงานวิจัยอื่นที่พบว่าผู้หญิงมักมีสำนึกสากลสูง และผู้ที่มีสำนึกสากลสูงจะเป็นผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับต่างวัฒนธรรมและต่างชาติ และมีเพื่อนต่างวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า

การทดลองเรียนรายวิชาดังกล่าวเพียง 1 ภาคเรียนเป็นระยะเวลาสั้นเกินกว่าจะสรุปได้ว่าการศึกษามีอิทธิพลต่อทัศนคติของผู้เรียน และมีข้อเสนอแนะให้นำโปรแกรมนี้ไปทดลองใช้ในพื้นที่ที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมเพื่อให้เห็นผลที่ชัดเจน

ซง (Zong, 1999) ศึกษาผลของการเข้าร่วม โครงการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับโลก สำนักสากล และการเรียนการสอนเกี่ยวกับโลกโดยใช้อินเทอร์เน็ตเป็นฐาน เพื่อที่จะพัฒนาทัศนคติเกี่ยวกับโลกและความเป็นนานาชาติตามข้อกำหนดของสภาสังคมศึกษาแห่งชาติและสภารับรองมาตรฐานหลักสูตรครุศึกษาแห่งชาติ โครงการดังกล่าวจัดขึ้นสำหรับนักศึกษาครูก่อนประจำการวิชาเอกสังคมศึกษา ที่กำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยของรัฐแห่งหนึ่งในมลรัฐฟลอริดาตอนใต้ กลุ่มควบคุมเป็นนักศึกษาครูจำนวน 14 คนที่เข้าเรียนโปรแกรมโลกศึกษาโดยใช้วิธีการสอนแบบเดิม คือ การบรรยาย การอภิปรายในชั้นเรียนและการนำเสนอ ส่วนกลุ่มทดลองเป็นนักศึกษาครูจำนวน 9 คนที่เข้าเรียนโปรแกรมโลกศึกษาที่ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นฐานเป็นเวลา 5 สัปดาห์ นักศึกษากลุ่มนี้ต้องทำแบบทดสอบสำนักสากลของเฮทท์ (Hett) ที่สร้างขึ้นในปีค.ศ.1993 และแบบทดสอบเกี่ยวกับความรู้เรื่องโลก (ETS, 1981) ในชั้นเรียน หลังจากนั้นผู้วิจัยได้สุ่มนักศึกษาครูจากทั้งสองกลุ่มจำนวน 4 คน สำหรับทำการสังเกตและสัมภาษณ์เพื่อสำรวจทัศนคติต่อโลกโดยให้ฝึกสอนตามหลักสูตรสังคมศึกษา 10 สัปดาห์ การวิจัยครั้งนี้มีข้อค้นพบ 3 ประการ คือ 1) นักศึกษาครูในกลุ่มทดลองมีคะแนนเฉลี่ยจากแบบทดสอบความรู้เรื่องโลกสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญ 2) นักศึกษาครูทั้งสองกลุ่มมีคะแนนเฉลี่ยของแบบทดสอบสำนักสากลไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ 3) นักศึกษาครูทั้ง 4 คนได้สอดคล้องทัศนคติต่อโลกในรายวิชาประวัติศาสตร์อเมริกาและประวัติศาสตร์โลกให้แก่นักเรียนระหว่างการฝึกสอน

เคทล์ (Kehl, 2006) ศึกษาความแตกต่างในด้านความสามารถแห่งตน (self-efficacy) และสำนักสากล (global-mindedness) ระหว่างนักศึกษามหาวิทยาลัยคริสเตียน 3 แห่ง ที่ได้ไปศึกษาต่างประเทศช่วงเวลาสั้นไม่เกิน 8 สัปดาห์กับนักศึกษาที่ไปศึกษาต่างประเทศหนึ่งภาคการศึกษา ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่าการมีปฏิสัมพันธ์หรือการแลกเปลี่ยนข้ามวัฒนธรรมจะช่วยเพิ่มพูนประสบการณ์ของมนุษย์และเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการใช้ชีวิตในศตวรรษที่ 21 ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องมีความเชื่อในความสามารถแห่งตนและสำนักสากลด้วย

วูดดี้ (Wooddy, 1999) ทำการวิจัยเกี่ยวกับภูมิหลัง ทัศนคติ และการรับรู้หลักการสำนักสากล โดยการศึกษารายงานการประเมินตนเองและวัดระดับสำนักสากลของนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษาในมลรัฐจอร์เจียจำนวน 186 แห่ง เพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับสำนักสากลในโรงเรียน ผลการวิจัยพบความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างเพศชาย การเป็นชาวคอเคเซียน กับสำนักสากล นอกจากนี้ยังพบว่าความสัมพันธ์กับประชาชนในวัฒนธรรมอื่น และประสบการณ์ด้านการศึกษาเกี่ยวกับโลกในวิทยาลัยเป็นปัจจัยด้านภูมิหลังที่มีความสำคัญที่สุดต่อ

การมีสำนึกสากล รวมทั้งพบว่าโรงเรียนที่ให้ความสำคัญกับสำนึกสากลสูงจะมีการสอนเกี่ยวกับโลกมากกว่าโรงเรียนอื่นด้วย

วอลตัน (Walton, 1997) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการมีสำนึกสากลของครูที่มีต่อความสามารถในการสื่อสารในห้องเรียน กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นครูโรงเรียนรัฐประจำอำเภอของเมืองโคลัมเบีย สหรัฐอเมริกา ที่สอนชั้นเรียนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่าเพศ ประสบการณ์ท่องเที่ยวในต่างประเทศ และศาสนา เป็นตัวทำนายที่สำคัญเกี่ยวกับระดับสำนึกสากลของครู แต่ระดับการศึกษาไม่ใช่ตัวทำนายสำคัญทั้งในด้านการเป็นปัจจัยเสริมและอุปสรรค นอกจากนี้พบว่าสำนึกสากลของครูมีผลโดยตรงต่อความสามารถในการสื่อสารภายในห้องเรียน โดยครูที่มีระดับสำนึกสากลสูงกว่าจะมีความสามารถในการสื่อสารสูงกว่าด้วย

วาซซา (Vassa, 2006) ทำการประเมินโครงสร้างภายในของมาตรวัดสำนึกนานาชาติ 2 ชุด และศึกษาความสัมพันธ์ของมาตรวัดดังกล่าวกับพฤติกรรม ระยะเวลาทางสังคม และอิทธิพลทางสังคม กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีจำนวน 314 ในมหาวิทยาลัยในเขตตะวันตกตอนกลางของสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยเชิงโครงสร้างหลายมิติในมาตรวัดทั้งสองชุดมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับตัวแปรที่ศึกษา และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางบวกของความเป็นชาตินิยมและนานาชาตินิยมด้วย

กิลแลน (Gillan, 1995) ได้ทำการวัดระดับสำนึกสากลของนักศึกษา คณาจารย์ และผู้บริหารมหาวิทยาลัยนอร์ทเทิร์น โคโลราโด เพื่อประเมินความพร้อมด้านความเป็นนานาชาติ การวิจัยครั้งนี้ใช้แบบวัด UNC The Global-Mindedness Scale (GMS) (Hett, 1991), The Global Behavior Checklist (GBS) (Hett, 1991) และ Social Interaction Scale (SIS) (Bogardus, 1928) ผลการวิเคราะห์ ANOVA พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีสำนึกสากลต่างกันเมื่อใช้แบบวัด GMS ผู้บริหารมีสำนึกสากลสูงที่สุด กลุ่มนักศึกษาต่างชาติมีสำนึกสากลสูงกว่านักศึกษาทั่วไป รวมทั้งพบว่า เพศ อายุ และระยะเวลาที่ศึกษาหรือท่องเที่ยวในต่างประเทศ มีความสัมพันธ์กับสำนึกสากลอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉลี่ยผู้หญิงมีสำนึกสากลสูงกว่า ผู้ที่มีอายุระหว่าง 45-54 ปีมีค่าเฉลี่ยสำนึกสากลสูงที่สุด และผู้ที่มีระยะเวลาศึกษาหรือท่องเที่ยวในต่างประเทศมากกว่า 1 ปีจะมีสำนึกสากลสูงกว่า

วอลเฟอร์ (Wolfer, 1992) ศึกษาความสัมพันธ์ของสำนึกสากลกับประสบการณ์ของครูด้านการท่องเที่ยวและอาศัยอยู่ในต่างประเทศ โดยใช้แบบทดสอบวัดความยอมรับเกี่ยวกับโลกศึกษา และแบบวัดจิตสำนึกความเป็นพลโลกเพื่อทำการเปรียบเทียบสำนึกสากลของครูจำนวน 38 คนที่เคยมีประสบการณ์ในต่างประเทศหรือเคยอาศัยอยู่ในต่างประเทศ กับครูจำนวน 188 คนที่ไม่มีประสบการณ์ดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่าการเดินทางไปต่างประเทศช่วยเพิ่มพูนสำนึกที่คิดต่อมนุษยชาติ วัฒนธรรม และความตระหนักเกี่ยวกับโลก

เซจนาเทลลี (Segnatelli, 1997) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง โดยศึกษาการขัดเกลาทางสังคมระหว่างรุ่นอายุและบทบาทของหลักสูตรพลเมืองศึกษาในโรงเรียน

มัธยมศึกษา ในมลรัฐแมริแลนด์ ซึ่งเป็นมลรัฐหนึ่งที่กำหนดให้นักเรียนสอบผ่านวิชาการปกครองของสหรัฐอเมริกา และแบบทดสอบความเป็นพลเมืองหรือ The Maryland Functional Citizenship Test ซึ่งเป็นแบบทดสอบมาตรฐานก่อนสำเร็จการศึกษา กลุ่มตัวอย่างได้แก่นักเรียนเกรด 9 และผู้ปกครอง 141 คู่ จากโรงเรียนมัธยมเกลน เบอร์นี (Glen Burnie High School) ผลการวิเคราะห์เชิงถดถอยพบว่าบทบาทของพ่อแม่และการลงเรียนในวิชาวิชาการปกครองของสหรัฐอเมริกามีผลต่อความคาดหวังและเจตคติด้านประชาธิปไตยของนักเรียน หลังการเรียน นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทางการเมืองเพิ่มขึ้นและมีระดับความคาดหวังสูงขึ้นด้วย ข้อค้นพบดังกล่าวสามารถนำไปใช้ในการศึกษาเรื่องการขัดเกลาทางการเมืองผ่านการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองและบทบาทของพ่อแม่ที่มีอิทธิพลต่อความคาดหวังของวัยรุ่น

พิทท์ (Pitt, 2002) ศึกษาผลของการเรียนวิชาพลเมืองศึกษากับการสร้างความเป็นพลเมืองในโรงเรียนแถบชนบท 3 แห่งในเขตเอสคิวลา นิววา (Escuela Nueva) เมืองโคลัมเบีย ผลการศึกษาพบความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในด้านการให้พื้นที่ทางความคิดในห้องเรียนและการแสดงออกด้านประชาธิปไตยของนักเรียน

เคลียสซ์ (Kleitz, 2005) ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง: การเปรียบเทียบความสามารถในการถ่ายทอดค่านิยมความเป็นพลเมืองระหว่างโรงเรียนรัฐและโรงเรียนเอกชน” ค่านิยมเกี่ยวกับประชาธิปไตยหรือความเป็นพลเมืองที่นำมาวิเคราะห์ ได้แก่ ความรักชาติ (patriotism) ความอดกลั้น (tolerance) ความเชื่อในบรรทัดฐานประชาธิปไตย (democratic norms) การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม (volunteerism) การออกเสียงเลือกตั้ง (voting) และความรู้ทางการเมือง (political knowledge) ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนรัฐในสหรัฐอเมริกามีจุดมุ่งหมายที่จะอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองและค่านิยมประชาธิปไตยให้แก่เยาวชน และสามารถถ่ายทอดค่านิยมดังกล่าวได้ดีกว่าโรงเรียนเอกชน โรงเรียนรัฐมีข้อเด่นที่นักเรียนมีความรักชาติและเข้าร่วมการลงคะแนนเลือกตั้ง ขณะที่โรงเรียนเอกชนมีข้อเด่นด้านการสอนเกี่ยวกับความอดกลั้นและความเชื่อในบรรทัดฐานประชาธิปไตย

เวลช (Welsh, 2005) ศึกษาการสอนเรื่องสิทธิและความรับผิดชอบต่อความเป็นพลเมืองโดยใช้โรงเรียนการศึกษาพิเศษเป็นกรณีศึกษา ผู้วิจัยทำการสังเกตนักเรียนมัธยมศึกษาในห้องเรียนใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับภูมิหลังด้านการศึกษาของครู ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของพลเมืองศึกษาสำหรับนักเรียน อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน และทำการประเมินความรู้ของนักเรียนเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ผลการวิจัยสรุปได้ว่านักเรียน โรงเรียนการศึกษาพิเศษได้รับการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองทั้งในด้านองค์ความรู้ ทักษะ และค่านิยม แต่ค่านิยมและทักษะเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองไม่ได้ถูกนำมาอภิปรายมากนัก

5.2 งานวิจัยภายในประเทศ

ศิริเพ็ญ บุรณศิริ (2531) ได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองโลกของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะการเป็นพลเมืองโลก 10 ประการ คือ ความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองดีของประเทศ การเคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น การยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การยอมรับในการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน ความเข้าใจในความขัดแย้ง การยอมรับแนวคิดทางการเมืองของแต่ละสังคม การเข้าใจสถานะเศรษฐกิจโลก ความสนใจและติดตามข่าวเกี่ยวกับปัญหาของโลกและวิธีแก้ไข การให้ความร่วมมือและส่งเสริมสันติภาพ และเพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองโลกของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กับปีที่ 6 พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานครเห็นด้วยมากกับลักษณะความเป็นพลเมืองโลกทั้ง 10 ประการ โดยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6 มีความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะความเป็นพลเมืองโลกแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ในเรื่องความรับผิดชอบในฐานะความเป็นพลเมืองดีของประเทศและความเข้าใจในความขัดแย้ง

นิภา สุขพิทักษ์ (2535) ศึกษาจิตสำนึกในความเป็นพลโลกของครูกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 9 ตามการรับรู้ของตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาจิตสำนึกในความเป็นพลโลกจำนวน 8 ด้าน ได้แก่ การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ผลกระทบของการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อโลก จริยธรรมที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบและการเอาใจใส่ต่อโลก การมองโลกเป็นศูนย์กลาง การมุ่งอนาคต การใช้ทรัพยากรโลก และการรู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบจิตสำนึกในความเป็นพลโลก 3 ด้าน คือ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นพลโลก ความคิดเห็นที่มีต่อความเป็นพลโลก และการปฏิบัติตนในฐานะเป็นพลโลก ผลการวิจัยพบว่า ครูกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีจิตสำนึกในความเป็นพลโลกในระดับปานกลาง และความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบด้านจิตสำนึกความเป็นพลโลก 3 ด้านมีความสัมพันธ์กันในทางบวกอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

สิงห์ขร กลางใจ (2545) การเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีภูมิหลังต่างกันในจังหวัดราชบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในจังหวัดราชบุรี และเปรียบเทียบความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่มีภูมิหลังต่างกันในจังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นว่าพลเมืองดีต้องมีความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองมากที่สุด รองลงไปคือ การเป็นสมาชิกที่ดีในการเมืองและการปกครองในระบบประชาธิปไตย ยึดมั่นค่านิยมและคำสอนในศาสนา มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจและ สามารถอยู่

ร่วมกันในชุมชน โดยนักเรียนที่มีบิดามารดาอยู่ร่วมกันมีความเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีที่สอดคล้องกันมากที่สุดเป็นอันดับที่ 1 แต่นักเรียนที่มีบิดามารดาหย่าร้างกันมีความเห็นในเรื่องเดียวกันน้อยที่สุดเป็นอันดับ 4 นักเรียนที่มีภูมิหลังด้านการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาที่ต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีโดยส่วนรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ 0.05 โดยนักเรียนที่มีบิดามารดาเป็นผู้กำหนดแผนในการดำเนินชีวิตไว้ ให้ล่วงหน้ามีความเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีสอดคล้องกันมากที่สุดเป็นอันดับที่ 1 แต่นักเรียนที่มีบิดามารดาให้เป็นผู้ตัดสินใจการกระทำใด ๆ ด้วยตนเองมีความเห็นในเรื่องเดียวกันน้อยที่สุดเป็นอันดับที่ 3 และนักเรียนที่มีภูมิหลังด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนที่ต่างกัน มีความคิดเห็น เกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีโดยส่วนรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 โดยนักเรียน ที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตั้งแต่ 3.00 ขึ้นไป มีความเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีมีมากที่สุด เป็นอันดับที่ 1 แต่นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกว่า 2.00 มีความเห็นในเรื่องเดียวกันน้อยที่สุดเป็นอันดับที่ 3

จากงานวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปปัจจัยที่มีความสัมพันธ์และ/หรือมีอิทธิพลต่อสำนึกสากล และความเป็นพลเมือง ดังนี้

1. การศึกษาในวิชาที่เกี่ยวข้องกับโลกศึกษา ผลการวิจัยจำแนกได้ 2 กลุ่ม คือ (1) วิชาที่เกี่ยวข้องกับโลกศึกษาไม่มีผลต่อสำนึกสากล (Claudette,1980; Soley,1983; Yocum,1989) (2) วิชาที่เกี่ยวข้องกับโลกศึกษามีผลต่อสำนึกสากล เมื่อลงเรียนวิชาโลกศึกษา 5 ครั้งขึ้นไปจะมีสำนึกสากลสูง (Hett, 1993) และมีผลต่อความคาดหวังของวัยรุ่นเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (Segnatelli, 1997) อย่างไรก็ตาม ในบางกรณีการศึกษาไม่ได้ทำให้สำนึกสากลเพิ่มขึ้น แต่กลับมีสำนึกสากลลดลง เนื่องมาจากสภาพสังคมที่อยู่ในช่วงการปฏิวัติ (Ballou, 1996)
2. วิธีจัดการเรียนการสอน การสอนโดยใช้อินเตอร์เน็ตเป็นฐานจะทำให้สำนึกสากลสูงกว่าการสอนแบบบรรยายในชั้นเรียน (Zong,1999) การอภิปรายทางการเมืองในชั้นเรียนและการแสดงออกด้านประชาธิปไตยจะทำให้สำนึกสากลสูงขึ้น(Yocum, 1989; Pitt, 2002)
3. เชื้อชาติ บุคคลเชื้อชาติต่างกันมีสำนึกสากลแตกต่างกัน (Woody, 1999) นักศึกษาต่างชาติมีสำนึกสากลสูงกว่านักศึกษาทั่วไป (Gillan, 1995)
4. เพศ หญิงมีสำนึกสากลสูงกว่าชาย (Hett, 1993; Gillan, 1995; Ballou, 1996) เพศต่างกันมีสำนึกสากลแตกต่างกัน (Woody, 1999; Walton, 1997)
5. ศาสนา ผู้นับถือศาสนาต่างกันมีสำนึกสากลแตกต่างกัน (Walton,1997)
6. อายุ กลุ่มอายุ 45-54 ปี จะมีสำนึกสากลระดับสูงที่สุด (Gillan,1995)
7. ประสบการณ์ในต่างประเทศ ระยะเวลาที่อาศัยหรือท่องเที่ยวในต่างประเทศมีผลต่อสำนึกสากล (Kehl, 2006; Walton,1997; Wolfer, 1992) ผู้มีประสบการณ์ในต่างประเทศ 9

สัปดาห์ขึ้นไปจะมีสำนึกสากลสูงกว่าผู้ไม่เคยไปหรือใช้เวลาอยู่เพียงระยะสั้น ๆ (Hett, 1993) ผู้มีประสบการณ์ในต่างประเทศ 1 ปีขึ้นไปจะมีสำนึกสากลสูง (Gillan, 1995)

8. **ทัศนคติทางการเมือง** แนวคิดแบบเสรีนิยมจะมีสำนึกสากลสูงกว่าแนวคิดแบบอนุรักษนิยม (Ballou, 1996; Hett, 1993) ระดับความรักชาติมีความสัมพันธ์ต่อสำนึกสากล (Yocum, 1989) ความเป็นชาตินิยมและนานาชาตินิยมมีความสัมพันธ์ทางบวก (Vassa, 2006)

9. **การจัดเวลาทางสังคมผ่านสถาบันต่างๆ** บทบาทของพ่อแม่มีผลต่อความคาดหวังของวัยรุ่นเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (Segnatelli, 1997) ครอบครัวและชุมชนมีผลต่อการจัดเวลาทางการเมือง (Chaffee, 2005) นักเรียนที่มีภูมิหลังด้านการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดาที่ต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดีโดยส่วนรวมแตกต่างกัน (สิงห์ขร กลางใจ, 2545) โรงเรียนมีหน้าที่ส่งผ่านค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองสู่นักเรียนและโรงเรียนรัฐส่งผ่านค่านิยมได้ดีกว่าโรงเรียนเอกชน (Kleitiz, 2005)

10. **ความรู้ทางภาษาต่างประเทศ** ความรู้ทางภาษาต่างประเทศมีความสัมพันธ์กับสำนึกสากล (Yocum, 1989)

11. **จำนวนเพื่อนชาวต่างชาติหรือต่างวัฒนธรรม** การมีเพื่อนชาวต่างชาติ 2 คนขึ้นไปจะทำให้สำนึกสากลสูงขึ้น (Hett, 1993) มีเพื่อนต่างวัฒนธรรมมีผลต่อสำนึกสากล (Ballou, 1996)

12. **ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน** ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่แตกต่างกันจะมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีแตกต่างกัน (สิงห์ขร กลางใจ, 2545)

13. **รายได้ของครอบครัว** นักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้มากกว่าจะมีสำนึกนานาชาติต่ำกว่านักศึกษาที่มาจากครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกว่า (Boatler, 1992)

14. **การติดตามข่าวสารต่างประเทศ** ผู้ที่ติดตามอ่านข่าวสารต่างประเทศจากหนังสือพิมพ์จะพบความสัมพันธ์ของความรู้และความรู้สึกต่อความเข้าใจในโลก (Barrows et al, 1981)

15. **การเข้าร่วมกิจกรรมกับนานาชาติ** นิสิตที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเทศหรือวัฒนธรรมอื่นๆ จะมีสำนึกสากลสูงกว่าอย่างมีนัยสำคัญ (Hett, 1993; Ballou, 1996)

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสำนึกสากล การจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากล แนวคิดเกี่ยวกับเยาวชนในช่วงวัยรุ่น สามารถสรุปข้อค้นพบที่สำคัญ ดังนี้

1. การปฏิบัติจิตสำนึกเป็นสิ่งที่จำเป็นท่ามกลางกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์เพื่อให้พลเมืองมีความสำนึก (consciousness) ว่าตนเป็นสมาชิกของพลโลก มีการเลิควตน (self transcending) ออกไปสู่การนึกถึงผู้อื่น มีความเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของทุกคน

มีความรักเพื่อนมนุษย์และธรรมชาติทั้งปวง การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยปลูกฝังสำนึกสากลให้แก่เยาวชน เนื่องจากการศึกษาเป็นเครื่องมือที่มีอำนาจ สามารถนำไปใช้จัดรูปร่างความคิด เจตคติ และความรู้แก่เยาวชนได้

2. หลักสูตรการศึกษาในประเทศไทยเริ่มปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมือง ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในช่วงแรกแนวคิดดังกล่าวยังคงเป็นแนวคิดเฉพาะการเป็นพลเมืองดีของประเทศเท่านั้น จนกระทั่งมีการปฏิรูปการศึกษาและใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพ.ศ. 2544 แนวคิดเรื่องพลเมืองศึกษา (Civic Education) เริ่มขยายขอบเขตและมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่องพลโลกศึกษา (Citizenship Education) มากขึ้น โดยมาตรฐานการเรียนรู้ย่อยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมจะกล่าวถึงแนวคิดความเป็นพลโลกไว้ ถึงแม้กระนั้นแนวคิดเรื่องพลโลกในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานและหลักสูตรการอาชีวศึกษาก็ยังคงขาดทั้งน้ำหนักและความชัดเจน อย่างไรก็ตาม โรงเรียนวิชาวชิรวชิวิทยาลัยได้เห็นความสำคัญของแนวคิดดังกล่าวจึงได้จัดทำโครงการพลเมือง-พลโลก และบรรจุวิชาดังกล่าวให้เป็นวิชาเพิ่มเติมในหลักสูตรของระดับชั้นมัธยมศึกษา พร้อมทั้งจัดทำคู่มือจัดการเรียนการสอนพลเมือง-พลโลกเพื่อเผยแพร่แก่โรงเรียนอื่นๆ ด้วย ซึ่งแนวคิดเรื่องสำนึกสากลและแนวคิดเรื่องความเป็นพลโลกเป็นแนวคิดที่คล้ายคลึงกัน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เพียงแต่แนวคิดเรื่องสำนึกสากลจะมีขอบเขตเฉพาะด้านเจตคติและทัศนคติในการมองโลกเท่านั้น

3. เยาวชนในช่วงวัยรุ่นเป็นวัยที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะเรียนรู้และเข้าใจสำนึกสากล ด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก บุคคลมีแนวโน้มจะมีสำนึกสากลสูงขึ้นตามอายุ เนื่องจากวุฒิภาวะที่สูงขึ้น (Gillan, 1995) ประการที่สอง พฤติกรรมทางจริยธรรมของวัยรุ่นขึ้นอยู่กับอิทธิพลของสังคมและกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของบุคคล สิ่งที่พึงามถูกต้องคือสิ่งที่คนในสังคมส่วนมากยอมรับว่าเป็นสิ่งที่พึงามที่ถูกต้องควรในลักษณะที่เป็นสากลนิยม ซึ่งจัดอยู่ในระดับจริยธรรมอย่างมีวิจารณญาณ (post conventional level) ของโคลเบอร์ก (Kolhberg) (พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2547: 167-170) อย่างไรก็ตาม เยาวชนในช่วงวัยนี้มีค่านิยมแบบวัตถุนิยม ดิคารพินันและสื่อลามกอนาจาร มีปัญหาการล่วงละเมิดและอาชญากรรม ตลอดจนการใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา (สถาบันรามจิตติ, 2549: 5-6) ดังนั้น การนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากลในเยาวชนกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง

จากข้อค้นพบข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาสำนึกสากลของเยาวชนและเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากลของเยาวชน โดยกลุ่มประชากรที่จะศึกษาเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อนำไปเสนอแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมสำนึกสากลของเยาวชน